

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Марија М. Опачић

**КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ
У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

докторска дисертација

Београд, 2019

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Марија М. Опачић

**КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ
У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

докторска дисертација

Београд, 2019

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Marija M. Opačić

**THE CATEGORY OF THE SOCIATIVITY
IN RUSSIAN AND SERBIAN LANGUAGES**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2019

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Мария М. Опачич

**КАТЕГОРИЯ СОВМЕЩНОСТИ
В РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ**

докторская диссертация

Белград, 2019

Ментор: академик проф. др Предраг Пипер, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Датум одбране:

КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

Предмет проучавања овог функционално-граматичког, конфронтативно-типолошког дисертационог истраживања из области лингвистичке русистике је дифузна полицентрична структура категорије социјативности у руском и српском језику, коју сачињавају њени морфосинтаксички, синтаксички, лексички, лексичко-граматички и дериватолошки категоријални центри, при чему се пажња усмерава и на сагледавање њихових системских односа, остварених на реченичном нивоу.

Уводна запажања посвећена су питањима разграничења и груписања показатеља инваријантне и варијантне социјативности, на којима се заснива и категоријална дефиниција значења друштва, које се у градуелном остварењу инваријантних чинилаца облигаторног статуса темељи на социјативној нејединичности и подударности семантичких функција учесника категоријалне ситуације. У другој глави истраживања спроведена је синтаксичко-семантичка анализа конструкција са социјативним инструменталом у руском и српском језику, у чији састав улазе прави социјативи, најзаступљеније конструкције за исказивање доминантног значења друштва, и псеудосоцијативи.

У оба посматрана језика у праве социјативе убрајамо: кумулативне и некумулативне социјативно-реципрочне конструкције с подтиповима, социјативе посредне релације, социјативе поларитетске посредности, социјативе целине, те типолошки особене руске квазинапоредне конструкције типа *мы с тобой* и *отец с матерью*.

Проблематика псеудосоцијативности, полазећи од стања у руском језику, обухвата синтаксичко-семантичко разврставање конструкција према означавању

емоција и стања, става, пропријетивности и карактеристичне појединости, објекта релације, доживљавача, темпоралности, оптативности, теличности и посредништва.

Унутар морфосинтаксичког центра конструкција са социјативним инструменталом у круг нашег интересовања улазе и појавни облици компетитивно-конфронтативне семантике у складу с разликовањем интегративне и опонентне социјативно-реципрочне допуне уз глаголе типа рус. *бороться*, срп. *борити се*. Спецификована конфронтативна семантика предмет је посебног поглавља о социјативним генитивним конструкцијама с предлогом рус. *против*, срп. *против*.

Периферија категоријалних центара падежа конекције у руском и српском језику представљена је у одељку о социјативности и просторној метафори, у којем се анализи подвргавају инструменталске и генитивне конструкције посредне локализације социјативног типа и спацијално-социјативне конструкције мале дистанце. Осим тога, у два потцелинама у оквиру ове главе размотрени су и примери у којима се социјативност изражава конструкцијама са социјативним акузативом и социјативним локативом.

У трећој глави бавимо се социјативним координативним конструкцијама, прономинално-нумеричком и нумеричком прилошком социјативношћу, док су лексички и лексичко-граматички категоријални центри осветљени следећи траг вербалних асоцијација у руском и српском језику.

Лексичка и лексичко-граматичка социјативност је представљена и у конфронтативно-типолошком прегледу оформљеном према врстама речи, те се стога наводе типови интегративних и социјативно-реципрочних придева, реципрочно-рефлективних заменица и заменичких израза, рестриктивних збирних бројева у социјативној употреби, социјативно-реципрочних глагола, социјативних прилога, предлога у конструкцијама варијантне социјативности, те везника и везничких израза у социјативној употреби у руском и српском језику.

Интеркатегијална пресецања обрађују се и као посебна целина с трима тематским потцелинама у којима се наспрам социјативних значења издваја семантика негативне социјативности на основу критеријума поларитета, укратко излаже пресек размимоилажења уплива употребних сфера социјативности и инструменталности у

руском и српском језику, а затим се преиспитује основаност убрајања критеријума темпоралне истоветности у облигаторне социјативне показатеље, где се излаже и целовита семантичка типологија предиката у социјативним конструкцијама.

Закључци до којих смо дошли указују на знатан број истоветности и сличности унутар дифузне полицентричне структуре категорије социјативности у оба језика, при чему се, контрасти најјасније уочавају у сложенијој конфигурацији категоријалних центара у руском језику, коју, превасходно, илуструју типолошки значајне језичке чињенице попут квазинапоредних конструкција, подтипова псеудосоцијатива са значењем доживљавача, оптативности и посредништва, те ширег дијапазона реципрочно-рефлексивних заменица, као и разлике у дистрибуцији кумулативних и некумулативних реципрочно-рефлексивних маркера у класи социјативно-реципрочних глагола.

Кључне речи: категорија социјативности, (ин)варијантни критеријуми, падежи конекције, руски језик, српски језик.

Научна област: конфронтативно-типолошка лингвистика, славистика, русистика, лингвистичка русистика.

Ужа научна област: синтаксичка семантика.

УДК

THE CATEGORY OF SOCIATIVITY
IN RUSSIAN AND SERBIAN LANGUAGES

Abstract

The object of this functional-grammatical confrontative-typological dissertation study in the field of the Russian linguistics is the diffuse polycentric structure of the sociativity category in Russian and Serbian languages which is composed of morpho-syntactic, syntactic, lexical, lexical-grammatical and derivative categorial centers with regard to the perception of their systematic relations realized on a sentence level.

Introductory observations were dedicated to demarcation and groupings indicators of the invariant and variant sociativity which is the fundament of the categorial definition of the sociativity meaning. In the gradual realization of invariant obligatory factors it is based on the sociative nonsingularity and the accordance of semantic functions of the categorial situation participants. In the second section of this study the syntactic-semantic analysis of constructions with sociative instrumental in Russian and Serbian languages was performed including real sociatives, the most frequent constructions for the sociativity expression, and pseudo-sociatives.

Both studied languages include real sociatives such as: the cumulative and noncumulative sociative-reciprocal constructions with subtypes classified according to a difference of sociative-reciprocal complement of predicative phrases which we redistributed by using the criterium of the integrative object expression, a sociative indirect relation, a sociative of polarity intermediation, an entirety sociative and the typologically characteristic the Russian quasi-parallel constructions *мы с тобой* and *отец с матерью*.

The pseudo-sociativity thematic, starting from the status in the Russian, includes the syntactic-semantic classification with regard to emotions expression and a condition, an

attitude, a propriety characteristic detail, a relation object, an experiencer, a temporality, an optativity, a telicity and an intermediarity.

In the morpho-syntactic center of the instrumental sociative constructions we were focussed on phenomena forms of the competitive-confrontative semantics including differentiation of an integrative and opponent verb complement with verbs such as Russ. *бороться*, Serb. *борити се*. The specified confrontative semantics is the task of the separate section about the sociative genitive constructions with the preposition Russ. *против*, Serb. *против*.

The periphery of categorial centers of connection cases in Russian and Serbian languages was performed in the chapter regarding the sociativity and the spacial metaphore in which indirect localization instrumental and genitive constructions of a sociative type and spacial-sociative constructions of a small distance were analyzed. In two sections accusative and locative sociative constructions were analyzed.

In the third part we paid attention to the sociative coordinative constructions, pronominal-numerical and numerical-adverbial sociativity.

On the other hand, lexical and lexico-grammatical categorial centers were reflected through the prism of verbal associations in Russian and Serbian languages.

Lexical and lexico-grammatical sociativity was presented also in the confrontative-typology survey formed according to integrative and sociative-reciprocal types of reciprocal-reflexive pronouns and pronoun phrases, restrictive collective numbers in sociative usage, sociative-reciprocal verbs, prepositions in constructions of variant sociativity, conjunctions and conjunctive phrases in sociative usage in Russian and Serbian languages were mentioned.

Inter-categorial intersections were performed also as the separate entirety with three thematic sub-parts in which the negative sociativity semantics was extracted towards the sociative meanings based on polarity criteria; in short the intersection of divergencies of the impact of usage spheres of sociativity and instrumentality in Russian and Serbian was exposed and then the validity of the inclusion of the temporal identity into obligatory sociative indicators was reconsidered, where we performed the complete typology of predicats in sociative constructions.

Our conclusion indicate significant number of compatibilites and similarities into diffusive polycentric structure of the sociativity category in both languages, on the other hand, we clearly noted contrasts in the most complex configuration of categorial centers in Russian language which were illustrated primary in language facts of typological importance, such as: sociative coordinative constructions, subtypes with meaning of an experienser, an optativity and an intermediarity, broader diapason of reciprocal-reflexive pronouns, and also in distribution of cumulative and noncumulative markers into sociative-reciprocal verbs.

Key words: sociativity category, (in)variant categorial indicators, the Russian language, the Serbian language.

Scientific field: confrontative-typological linguistics, the Slavistics, the Russistics, the linguistic Russistics.

Scientific subfield: syntactic semantics.

UDC number

КАТЕГОРИЯ СОВМЕСТНОСТИ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

Предметом изучения настоящего функционально-грамматического сопоставительно-типологического диссертационного исследования в области лингвистической русистики является рассеянная полицентрическая конфигурация категории совместности в русском и сербском языках, в состав которой входят ее морфолого-синтаксический, синтаксический, лексический, лексико-грамматический и словообразовательный категориальные центры, причем внимание направляется и на их системные отношения в предложении.

Вводные замечания посвящены вопросам разграничения и группировки показателей инвариантного и вариантного значений совместности, на которых основывается определение категориальной семантики, в основание которой положены прототипические инвариантные критерии социативно маркированной неединичной квантификации и соответствия семантических ролей участников данной категориальной ситуации. Во второй главе проводится синтаксическо-семантический анализ конструкций с творительным социативным в русском и сербском языках, в рамках которых находятся конструкции с творительным социативным – собственно социативы, самые частотные средства выражения значения совместности, и псевдосоциативы.

В обоих рассматриваемых языках собственно социативы подразделяются на кумулятивные и некумулятивные социативно-реципрокальные конструкции с подтипами. Наряду с ними собственно социативами считаем социативные конструкции косвенного типа, социативные конструкции целостности и типологически особенные русские квазисочинительные конструкции типа *мы с тобой* и *отец с матерью*.

Проблемная область псевдосовместности, исходя из состояния в русском языке, охватывает классификацию конструкций с учетом выражения эмоций и состояния, позиции, сопровождения, проприетивной характерной детали, объекта реляции, экспериенцера, темпоральности, оптативности, теличности, посредничества.

В морфолого-синтаксическом центре внимание уделяется и к формам явления компетитивно-конфронтативной семантики в соответствии с различением двух видов дополнений – совместного и сопоставительного типов в сочетании с глаголами рус. *бороться*, серб. *борити се*. Определенная сопоставительная семантика является предметом отдельной главы, посвященной конструкциям с родительным социативным с предлогом рус. *против*, серб. *против*.

Периферия категориальных центров падежей конекции в русском и сербском языках представлена в разделе, в котором речь идет о совместности и пространственной метафоре, в котором анализу подвергаются конструкции косвенной локализации социативного типа и спациально-социативные конструкции небольшого расстояния. Кроме того, в этом разделе были анализированы социативные конструкции с винительным и предложным падежами.

В третьей главе наше внимание направлено на социативные сочинительные конструкции и значение совместности, которое выражается местоимениями и числительными, в то время как лексический и лексико-грамматический категориальные центры освещены через призму вербальных ассоциаций в русском и сербском языках.

Лексическая и лексико-грамматическая совместность представлена и в сопоставительно-типологическом обзоре, который оформляет разделение языкового материала на части речи, и поэтому приводятся интегративные социативные и социативно-реципрокальные прилагательные, реципрокально-рефлексивные местоимения и местоименные выражения, рестриктивные собирательные числительные в социативном употреблении, класс социативно-реципрокальных глаголов, социативные наречия, предлоги в конструкциях вариантной совместности, союзы и союзные выражения в социативном употреблении.

Межкатегориальные сечения обрабатываются также отдельно в трех тематических разделах, в которых, учитывая критерий полярности, значения совместности противопоставляются семантике отрицательной совместности, дается сокращенный обзор расхождений сферы употребления творительного социативного как средства выражения совместности и инструментальности в русском и сербском языках, а затем рассматривается и обоснованность включения критерия темпорального соответствия в список обязательных показателей совместности, где приводится полная типология предикатов со значением совместности.

Выводы, к которым мы пришли, указывают на значительное количество сходств внутри рассеянной полицентрической структуры категории совместности в обоих языках, причем самые главные контрасты олицетворяет более сложная конфигурация категориальных центров в русском языке, которую, в первую очередь, иллюстрируют типологически значимые явления, в том числе социативные квазисочинительные конструкции, подтипы псевдосоциативов со значением экспериенцера, оптативности и посредничества, более широкий репертуар реципрокально-рефлексивных местоимений, а также распределение кумулятивных и некумулятивных реципрокально-рефлексивных маркеров у класса социативно-реципрокальных глаголов.

Ключевые слова: категория совместности, (ин)вариантные показатели, падежи конекции, русский язык, сербский язык

Научная область: сопоставительно-типологическая лингвистика, славистика, русистика, лингвистическая русистика

Область исследования: синтаксическая семантика

УДК

САДРЖАЈ

УВОД	1–9
ГЛАВА 1. ИНВАРИЈАНТНА И ВАРИЈАНТНА СОЦИЈАТИВНА СЕМАНТИКА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	
Типологија критеријума диференцирања социјативне семантике.....	10–24
ГЛАВА 2. ПАДЕЖИ КОНЕКЦИЈЕ И ИСКАЗИВАЊЕ СОЦИЈАТИВНОГ ЗНАЧЕЊА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	
Падежи конекције vs падежи социјативне конекције.....	25–29
Семантичка типологија социјатива.....	30–31
Социјативна конекција непосредног и посредног типа.....	32
Социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа (социјативи непосредног типа)	33–35
Кумулативне и некумулативне социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа.....	35–36
Кумулативне социјативно-реципрочне конструкције типа рус. <i>обниматся</i> , срп. <i>грлити се</i>	36–38
Некумулативне социјативно-реципрочне конструкције типа рус. <i>ссориться</i> , срп. <i>свађати се</i> , рус. <i>перемолвиться (чем-л. с кем-л.)</i> , срп. <i>разменити (шта с ким)</i> , рус. <i>сотрудничать</i> , срп. <i>сарађивати</i>	38–40
Градуелност у границама социјативно-реципрочне (не)кумулативности.....	40–42
Фокализација у социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа.....	42–56

ПРОНОМИНАЛНА РЕЦИПРОЧНО-РЕФЛЕКСИВНА ДОПУНА НЕПОСРЕДНОГ ТИПА РУС. <i>ДРУГ ДРУГА, ДРУГ ДРУЖКИ, ОДИН ДРУГОГО, СРП. ЈЕДАН ДРУГОГ</i>	56–61
СЕМАНТИЧКА ТРАНСФОРМАЦИЈА У РЕЦИПРОЧНО-РЕФЛЕКСИВНОЈ ДОПУНИ НЕПОСРЕДНОГ ТИПА РУС. <i>ЧЕЛОВЕК ВОЮЕТ С ЧЕЛОВЕКОМ, СРП. ЧОВЕК РАТУЈЕ С ЧОВЕКОМ</i>	61–63
ИНТЕНЗИФИКАЦИЈА СУПКТЕГОРИЈАЛНИХ СОЦИЈАТИВНИХ ЗНАЧЕЊА У КВАЛИФИКАТИВНИМ СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА НЕПОСРЕДНОГ СУПРОТСТАВЉАЊА Адјективни тип рус. <i>взаимная борьба с(о), срп. узајамна борба с(а), рус. совместная борьба с(о), срп. заједничка борба с(а)</i>	64–67
Адвербијални тип рус. <i>бороться (вместе) с(о), срп. борити се (заједно) с(а)</i>	67–71
КОМПЕТИТИВНО-КОНФРОНТАТИВНА СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА НЕПОСРЕДНОГ ТИПА VS КОНФРОНТАТИВНА ГЕНИТИВНА ДОПУНА С ПРЕДЛОГОМ РУС. <i>ПРОТИВ, СРП. ПРОТИВ</i>	71–74
СЕМАНТИЧКИ КРИТЕРИЈУМ АНИМАТНОСТИ У СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА КОНФРОНТАТИВНОГ ТИПА	74–79
ЈЕДНОСТРАНА НАЧИНСКА ДЕТЕРМИНАЦИЈА У СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА НЕПОСРЕДНОГ ТИПА.....	79–80
СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ НЕПОСРЕДНОГ ТИПА У ОГЛЕДАЛУ ГЛАГОЛСКЕ ДЕКОМПОЗИЦИЈЕ И СИНТАКСИЧКЕ КОНДЕНЗАЦИЈЕ.....	81–85
СОЦИЈАТИВИ ПОСРЕДНОГ ТИПА VS НЕПРАВИ СОЦИЈАТИВИ	86–95
КВАЗИНАПОРЕДНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ И СОЦИЈАТИВИ ЦЕЛИНЕ.....	95–101
КВАЛИФИКАТИВНЕ СОЦИЈАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ У РУСКОМ ЈЕЗИКУ ТИПА <i>СОЮЗНОЕ С НИМИ ПЛЕМЯ</i>	101–103

СЕМАНТИЧКИ КРИТЕРИЈУМ РАВНОПРАВНОСТИ УЧЕСНИКА У СОЦИЈАТИВНОМ ОДНОСУ – УНУТРАШЊИ ДИФЕРЕНЦИЈАТОР СОЦИЈАТИВНИХ ЗНАЧЕЊА.....	103–107
ТИПОЛОГИЈА ПСЕУДОСОЦИЈАТИВНИХ КОНСТРУКЦИЈА	
1. Псеудосоцијатив емоција и стања vs каузативност.....	107–113
2. Псеудосоцијатив става.....	113–116
3. Пратилачки псеудосоцијатив	116–119
4. Пропријетивни псеудосоцијатив карактеристичне појединости.....	119–122
5. Псеудосоцијатив објекта релације.....	122–123
6. Псеудосоцијатив доживљавача.....	124–126
7. Темпорални псеудосоцијатив.....	126–128
8. Оптативни псеудосоцијатив.....	129–131
9. Телични псеудосоцијатив.....	131–134
10. Посреднички псеудосоцијатив.....	134–136
КОНФРОНТАТИВНО-ТИПОЛОШКИ ПРЕСЕК СЕМАНТИЧКИХ ТИПОВА ПСЕУДОСОЦИЈАТИВНИХ КОНСТРУКЦИЈА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЛЕЗИКУ	136–138
СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНЕ ГЕНИТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ.....	138–148
СОЦИЈАТИВНОСТ И ПРОСТОРНА МЕТАФОРА.....	148–149
ПОСРЕДНА ЛОКАЛИЗАЦИЈА СОЦИЈАТИВНОГ ТИПА	
1. <i>между</i> + N _{inst} – <i>међу</i> + N _{inst} , <i>између</i> + N _{gen}	149–162
2. <i>среди</i> + N _{gen} – <i>између</i> + N _{gen} , <i>међу</i> + N _{inst}	163–165
3. Генитивне спацијално-социјативне конструкције мале дистанце рус. <i>у</i> + N _{gen} , срп. <i>код</i> + N _{gen}	166–168
СОЦИЈАТИВНЕ АКУЗАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ рус. <i>включая</i> + N _{acc} , срп. <i>укључујући</i> + N _{acc}	169–172
СОЦИЈАТИВНЕ ЛОКАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ рус. <i>при</i> + N _{loc}	172–174

ГЛАВА 3.

1. СОЦИЈАТИВНЕ КООРДИНАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ С ВЕЗНИЦИМА РУС. <i>И, ДА, А ТАКЖЕ, И... И (... И), КАК... ТАК И, НЕ СТОЛЬКО... СКОЛЬКО, НЕ ТОЛЬКО, НО И, СРП. И, КАО И, И... И (... И), НЕ ТОЛИКО... КОЛИКО, НЕ САМО... НЕГО (ВЕЋ) И.....</i>	175–179
2. СОЦИЈАТИВНЕ ПРОНОМИНАЛНО-НУМЕРИЧКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ.....	179–182
3. НУМЕРИЧКА ПРИЛОШКА СОЦИЈАТИВНОСТ	182–184
4. СОЦИЈАТИВНОСТ У ОГЛЕДАЛУ ВЕРБАЛНИХ АСОЦИЈАЦИЈА (С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЛЕКСИЧКИ И ЛЕКСИЧКО-ГРАМАТИЧКИ ЦЕНТАР).....	184–188
ЛЕКСИЧКА И ЛЕКСИЧКО-ГРАМАТИЧКА СОЦИЈАТИВНОСТ.....	188–190
ГЛАВА 4. СОЦИЈАТИВНОСТ КРОЗ ПРИЗМУ ИНТЕРКАТЕГОРИЈАЛНИХ ПРЕСЕЦАЊА	
1. ПОЛАРИТЕТСКА НЕГАТИВНА СОЦИЈАТИВНОСТ.....	191–193
2. СОЦИЈАТИВНОСТ И ИНСТРУМЕНТАЛНОСТ.....	193–194
3. СОЦИЈАТИВНОСТ И ТЕМПОРАЛНОСТ	
Критеријум истоветности и темпорална детерминација у социјативним конструкцијама.....	194–202
ЗАКЉУЧАК.....	203–208
ИЗВОРИ.....	209
ЛИТЕРАТУРА.....	209–218
LITERATURA.....	218–220
Табела бр. 1. Директност/индиректност као инхерентно својство социјативне релације.....	32

УВОД

Предмет проучавања овог дисертационог истраживања је категорија социјативности у руском и српском језику, којој се приступа са становишта функционалног правца у лингвистици.

При томе имамо у виду свеколику разноврсност функционалистичких учења у науци о језику, одн. теоријских приступа, чију многоликост представља А. Е. Кибрик, наглашавајући да спојницу међу њима чини појам *функције*, те да се ослањањем на њега издвајају фундаментална језичка својства, тј. комуникативна, епистемичка или сазнајна језичка функција, као и да се, с друге стране, под функционалним правцем у историји и типологији лингвистичких истраживања обједињују сва она испитивања која објашњавају језичке форме њиховим функцијама, не губећи из вида диференцираност теоријских приступа, окупљених под функционалистичким оквирима – уп., на пример, Кибриково поимање функционализма и типолошке лингвистике, те позиционирање теорије функционалне граматике А. В. Бондарка (Бондарко 1984) у изложеном историјату, (Кибрик 2019) са спецификацијом појма функције у теорији функционалне лингвистике А. Мартинеа (Ivić M. ⁹2001: 210–213).

Конфронтативно-типолошко проучавање двају генетски блиско сродних словенских језика¹ на теоријско-методолошком плану подупиру међусобно повезана запажања изнета у функционално-граматичкој концепцији П. Пипера² и теорији функционалне граматике (ТФГ) А. В. Бондарка. (Бондарко 1984)

Пријем постулата ТФГ у српској славистици обележило је и њихово даље развијање, а истраживачки напори били су улагани не само у њихову апробацију у

¹ О термилошкој дистинкцији појмова *конфронтативни* и *контрастивни* в. у: Piper 1986: 401–408. О оправданости синонимске употребе обају термина у ширем смислу уз осврт на генетску скалу степена сродности језика в. у: Терзић 1999: 15–21. О лингвистичкој типологији типолошких проучавања језика, те о споју контрастивне и типолошке оријентације в. у: Пипер 1991: 51–67.

² Преглед целине теоријског обликовања и примене функционалног принципа у граматичким и лексичким описима словенских језика даје чланак: Мирић 2016: 39–47.

дескриптивним истраживањима, него и у плодотворну разраду функционалних теоријских поставки, одражених, пре свега, у интересовању за делимично преобликовање њеног појмовно-терминолошког апарата.

Тако се српска лингвистичка славистика³ током последње деценије минулог столећа у радовима П. Пипера бавила специфичностима функционалог приступа у граматичким поређењима словенских језика и појмовним функционално-граматичким категоријама, попут функције, функционално-семантичког поља (ФСП), семантичке категорије, (Пипер 1992: 163–169) категоријалне ситуације, квантитативног и квалитативног трећег члана поређења (*tertium comparationis*), односом функционализма и формализма, (Пипер 1991: 51–67; Piper 1991: 15–23) те полицентричном структуром семантичких категорија (Пипер 2000: 829–840) итд.

Најзад, концепцијским основама функционално усмерених проучавања у српској славистици припада и не мали део историографског ретроспективног синтетичког прегледа домета науке о словенским језицима у другој половини XX века, уз напомену да се сагледавању овог теоријског приступа прилази како с гледишта науке о српском језику и њених главних представника, тако и праћењем поступности прихватања функционално-граматичког правца у српској лингвистичкој русистици и појединим њеним центрима (Пипер 1997: 123–125; Пипер 2010: 241–261; Пипер 2018: 46, 84).

Научно дело двају представника функционалног приступа, А. В. Бондарка и П. Пипера, посматрано из угла колективних монографија, при чијој су изради двојица лингвиста имала водећу или редакторску улогу, рефлектује и начелну дистинкцију у макроструктури семантичких категорија у руском и српском језику.

Њу одсликавају тематски подељене типолошке монографске публикације посвећене аспектуалности, временској локализацији, таксису (Бондарко ред. 1987), темпоралности и модалности (Бондарко ред. 1990), персоналности и дијатези (Бондарко ред. 1991), субјектности, објектности, одређености/неодређености (Бондарко ред. 1992), локативности, егзистенцијалности, посесивности и каузативности (Бондарко ред. 1996а), квалификацији и квантификацији (Бондарко

³ О термину *српска лингвистичка славистика* в. у: Пипер 2018: 6.

ред. 1996б) с четири основна категоријална комплекса у поглављима која се баве синтаксичком семантиком прости реченице у српском језику – у антропоцентричном категоријалном комплексу обрађују се персоналност, агентивност, пацијентивност, модалност, апелативност, вокативност, интерогативност, посесивност, социјативност и инструменталност, у комплексу локализације категорије спацијалности и темпоралности, у каузативном комплексу категорије каузативности, теличности, кондиционалности и концесивности, док су у категоријалном комплексу квалификације и квантификације предмет описа квалификација, квантификација, референцијална одређеност и неодређеност, мероничност и негација (Пипер и др. 2005: 592–978).

Како погледи на појмовне категорије двају, у својој основици, сазвучних схватања функционалног приступа, ипак, нису подударни, на самом почетку задржаћемо се на појмовно-термиолошком апарату ТФГ, којим се уједно и објашњава термиолошко опредељење, отелотворено у првој саставници теме дисертације, где се под термином *категорија социјативности* подразумева *семантичка категорија*, у коју је уткана и компонента *функције*, што, дакле, говори да смо се одлучили за термиолошко решење које је потекло у критичком осврту П. Пипера (Пипер 1992: 163–169) на ТФГ А. В. Бондарка, а чији је циљ назначен у јаснијем омеђавању садржајног преплитања у њеном метајезику, оличеног у спојевима *функционално-семантичка категорија* (ФСК) и *функционално-семантичко поље* (ФСП). Тада предложена модификација термиолошког израза *семантичка категорија* у српској лингвистичкој славистици се задржала и у потоњим термиолошким појашњењима, нпр., у склопу подухвата синтаксичког описа српског језика, а унутар поглавља чији су предмет четири макрокомплекса у која су организоване семантичке категорије (Пипер и др. 2005: 576).

При моделовању семантичке категорије ослањамо се на конфигурацију, базирану на синтези двају прилаза, *од значења ка форми* и *од форме ка значењу*, коју предочава А. В. Бондарко у ТФГ, везујући је, додуше, за функционално-семантичко поље при раздвајању његових централних и периферних компонената, простора

интеркатегоријалних додира, инваријантног и варијантног значења (Бондарко 1984: 3–70).

У конфронтативно-типолошкој анализи, која, поред примарног ономасиолошког, подразумева и семасиолошки приступ теми, у различитим етапама испитивања категорије социјативности на материјалу руског и српског језика, инваријантно значења друштва посматрамо у огледалу његових супкатегоријалних варијантних значења.

Инваријантна семантика се, у складу с тим, дефинише семантичким критеријумима *облигаторног типа – социјативном несингулативношћу и истоветношћу улога учесника (партиципаната)* категоријалне ситуације – у њиховој градуелној реализацији, чиме остајемо доследни нашој ранијој подели социјативних критеријума према облигаторности и факултативности, (Опачић 2018а: 104–109) која за главно категоријално полазиште прихвата виђења инваријантне социјативности која истичу квантификативни моменат – минимално два учесника – и нијансирано подударање њихових семантичких улога у датој ситуацији (Зализњак, Шмелев 1999: 450; Пипер 2002: 23; Пипер и др. 2005: 701).

Инваријантно значење социјативности, обједињујући собом језичке јединице граматичког, лексичко-граматичког и лексичког нивоа, чини основу за семантичку диференцијацију коју можемо пренети на платно локалистичке опозиције⁴ *интралокализација/екстралокализација*.⁵ У првом случају интралокализација представља нашу полазну тачку при супкатегоријалној класификацији варијантних социјативних значења, установљених на семантичким критеријумима *факултативног типа*, на основу којих се варијантни семантички тип диференцира према другим варијантним социјативним значењима.

У другом случају, као кохезивна семантичка карактеристика скупа граматикализованих и лексикализованих елемената језичког система, инваријантна и

⁴ О поистовећивању језичке појаве са односима, те односима међу тако схваћеним појавама, базираним на разликама, које творе опозиције од којих потиче значење, в. у: Sosir 2004: 8.

⁵ О ширини примене критеријума локалистичког типа, међу којима су и *интралокализација* и *екстралокализација*, у лингвистичким истраживањима и просторној метафори в. у постулатима теорије семантичких локализација (Piper 1997; Piper²2001).

варијантна значења социјативности сагледавају се према критеријумима *екстралокализације* и *егзистенцијалне идентитетске границе*⁶ у процесу омеђавања према другим семантичким категоријама.

То је, на пример, од посебне важности при разматрању супкатегоријалне социјативности, потиснуте и заклоњене другим (суп)категоријалним значењима, чији се појавни лик најјасније оцртава у спектру семантичке типологије псеудосоцијатива, при чему се ваља подсетити да термине *псеудосоцијативни инструментал*, *псеудосоцијатив* и *псеудосоцијативност* у србистику и сербокroatистику уводи М. Ивић (Ивић М. ²2005: 195).

За критеријум егзистенцијалне идентитетске границе у овом истраживању релевантним се сматрају и појмовне категорије *прототипа*⁷ и *градуелности*, које су у категоризацији и супкатегоризацији социјативних значења меродавне за инваријантно дефинисање и потоњу варијантну класификацију семантичких типова, која, поред прототипске категоријалне и супкатегоријалне семантике, у обзир узима и градуелност у отелотворењу критеријума облигаторног и факултативног типа, што се у својој укупности преноси и на (ин)варијантну категоријалну дистинкцију социјативности према другим (суп)категоријалним значењима, и на утврђивање интеркатегоријалних прожимања, очитованих управо у језичким чињеницама прелазне, разливене (суп)категоријалне семантике.

Појмом *градуелности*, својством које наткриљује обележја као што су „скаларност, дискретност, континуалност, постепеност, степеновање, рангирање, интензитет, *нејасност, неодређеност, непрецизност, прелазност, граничност*“ бави се М. Радовановић у теоријско-методолошком разматрању којим су сабрани постулати *фази (fuzzy) логике – лабаве, расплинуте, меке логике* (Радовановић 2009: 16, 12).

⁶ О идентитетској подлози у тумачењу појма границе и њеном егзистенцијалном временском и просторном препознавању, као о релевантном критеријуму за утврђивање распрострањања категоријалних обележја скупа посматраних језичких појава у односу на садржај или форму в. у: Пипер 2008: 307–322.

⁷ О *прототипу* као доминантном представнику класе, тј. о остварењу одређене појмовне категорије на најпримеренији начин у прототипским представницима в. у: Ивић М. 1992: 1.

Они су тиме, како истиче М. Радовановић, постављени насупрот аристотеловских класификационих и систематизационих логичких образаца устројених на принципу строгог поларитета, (Радовановић 2009: 19–20) дакле на одсуству раније поменутог нијансирања, чиме су уједно и предочена начела на којима је оформљен целовит поглед на свет језичких чињеница базиран на *мекшим ставовима*, детаљно разрађеним у монографији (Радовановић 2015).

Почетну степену и први задатак у овом истраживању представља класификација критеријума диференцијације социјативних значења, што је уједно и подлога за преиспитивање принципа на којима почивају категоријално дефинисање социјативности, утврђивање инваријантног значења друштва, као и супкатегорисање социјативне семантике у склопу семантичке типологије полицентрично структуриране семантичке категорије.

Циљ истраживања, исказан устаљеним терминосистемом међујезичких контрастирања, оличен је у целовитом експлицирању *идентичности, сличности, контраста и разлика*, (Ђорђевић ⁶2004: 66) које се у овом конфронтативно-типолошком поређењу руског и српског језика уочава на платну конфигурације центара, њиховог језгра и периферије, чиме је истовремено назначен и значај дисертационог испитивања, који залази и у област примењене лингвистике могућношћу коришћења резултата конфронтативно-типолошке анализе у настави руског језика у српској, инословенској средини, као и у процесу међусловенског превођења.⁸

У прилог чињеници о актуелности дате теме говори стално истраживачко интересовање за ову проблемску област у једнојезичким, конфронтативно-типолошким и типолошким проучавањима, која су донела значајне резултате славистичким наукама о језику, русистици и србистици. Вишеслојна и бројна питања из домена категорије социјативности, која махом задиру у подручје синтаксичке семантике, била су постојано, разуме се, не увек и с подједнако посвећеном пажњом свим њеним категоријалним центрима, у лингвистичком славистичком фокусу као

⁸ О проблему компарабилности, еквиваленције и кореспонденције у контрастивној анализи и примени њених резултата у преводилачкој педагогији, настави и превођењу в. у: Ђорђевић ⁶2004: 53–63, 125–133.

један од предмета конфронтативне и монолингвалне граматикографије или су пак била тематско усмерење монографија, дисертационих истраживања, студија и чланака, у којима су се лингвисти, претежно, бавили синтаксом падежа у руском и/ли српском језику, супкатегоријалним значењима или, знатно ређе, целовитом семантичком категоријом са синхронијског или дијахронијског аспекта, подразумевајући, опет, изразиту разноликост теоријско-методолошких позиција истраживача. Идући укорак с разматрањем ужих проблемских питања категорије социјативности, а у циљу боље прегледности, библиографске парентезе прилажемо у појединачним поглављима дисертације.

У овим чињеницама истовремено се проналази и корен неистоветних начелних дефиниција категоријалног значења, које су, у целини узев, обележиле проучавања социјативности у руском и српском језику, оставивши тиме уједно и погодно тле за даљу анализу.

Нашавши потпору у горе изложеним основним теоријским поставкама функционалне граматике и њеном одразу у српској лингвистичкој славистици, истраживање спроводимо применом конфронтативно-типолошког метода, тј. вршењем функционално оријентисане квалитативне и квантитативне анализе сходно експлицирању *tertium comparationis* у конфронтативно-типолошком приступу. Методолошку инвентаризацију употпуњују супституциони и трансформациони метод, који су, уз реформулацију,⁹ доминантни у поглављима о морфосинтаксичким и синтаксичким центрима предметне категорије.

Постављајући у жижу лексички и лексичко-граматички категоријални центар, у глави која за циљ има конфронтирање концептуализације варијантне социјативности разматрањем реакција на социјативне стимулусе према облигаторним и факултативним критеријумима социјативне диференцијације, у састав нашег истраживања улази и анализа вербалних асоцијација.

⁹ О реформулацији смисла у језичким нивоима, те о проблему појмовног разграничења реформулације и објашњења, дефиниције, парафразе, процеса концептуализације, транскодиранија и рекуренције, в. у: Половина 1993: 110–117.

У структури дисертације издваја се шест целина. У уводним напоменама се у кратким цртама излаже теоријско-методолошка поставка истраживања, указује се на степен проучености и актуелност обрађиване теме у славистичким и по обухвату грађе ширим типолошким лингвистичким испитивањима, предочавају се теоријски и практични значај дисертационог проучавања социјативности, његова садржинска структура и корпусна база.

На самом почетку прилажемо и једну терминолошку напомену, која олакшава праћење нашег излагања у главама које следе. Класификација која оличава исходну тачку у предложеној типологији конструкција са социјативним инструменталом наслања се на славистичка синтаксичка проучавања социјативних значења, при чему у виду, на првом месту, имамо семантичку типологију предочену у дисертационом истраживању М. Ивић о српскохрватском инструменталу и развоју његових значења, у којем се разликују социјативи непосредног типа, социјативи посредног типа, нетипичне конструкције утемељене на односу друштва, неправи социјативи, категорија социјатива целине, пратилачки псеудосоцијативи и псеудосоцијативне конструкције карактеристичне појединости, (Ивић М. ²2005: 166–211) којима су касније прикључена још два псеудосоцијативна типа – псеудосоцијативне конструкције става и временски псеудосоцијативи (Пипер и др. 2005: 707–708). У главама које следе дата класификација је допуњена и делимично измењена уз подробне коментаре. Такође, наше истраживање укључује и метајезик из области социјативне напоредности и квазинапоредности, наткриљујући тиме проблематику социјативних координативних конструкција с конјункторима у социјативној употреби, као и прономиналних комитативних конструкција с продубљеним референтом типа *мы с тобой*, социјативних квазинапоредних (квазипаралелних) конструкција типа *отец с матерью* и социјатива целине типа *мать с ребенком*, чија смо синтаксичко-семантичка обележја размотрили у засебном чланку (Опачић 2018б: 67–78). Овом приликом се поглед на дата супкатегоријална значења упире из ширег социјативног угла.

Прво поглавље, упоредо с критичким освртом на теоријска проучавања проблема категоризације значења друштва, излаже категоријалну дефиницију

социјативности засновану на двама групама критеријума диференцијације социјативних значења. Други и најпространији сегмент истраживања највећим делом је посвећен исказивању социјативног значења падежима конекције¹⁰ у руском и српском језику – конструкцијама са социјативним инструменталом, правим социјативима и псеудосоцијативима, социјативним генитивним конструкцијама, те спацијално-социјативним конструкцијама. У њему се након тога отвара и простор за разматрање изражавања значења социјативности грамемама акузатива и локатива. Трећи блок бави се социјативним координативним конструкцијама, социјативним проминално-нумеричким конструкцијама, нумеричком социјативношћу, те категоријом социјативности са гледишта вербалних асоцијација, док је у четвртм приказана социјативност у интеркатегоријалним додирима, полазећи од аутосоцијативног¹¹ значења ка међуодносу с категоријама темпоралности и инструменталности, на шта се надовезују закључни увиди и завршна библиографска објашњења.

Анализирана, функционалистички разноврсна грађа ексцерпирана је примарно из *Електронског корпуса руског језика*, те његовог књижевноуметничког и публицистичког поткорпуса.¹² Мањи број примера сакупљен је из других електронских извора, у којима су похрањени текстови јавних гласила на руском језику, који су наведени у одељку ИЗВОРИ заједно са целовитим пописом корпусног материјала, укључујући и далеко малобројнију грађу на српском језику. Поред тога, у истраживању је анализиран и језички материјал из руских (РАС 1994) и српских (АРСЈ 2005) асоцијативних једнојезичких лексикографских публикација.

¹⁰ Терминолошки спојеви *падежи конекције* и *падежи контакта* потичу из чланка М. Ивић о предлошким конструкцијама у српскохрватском језику (Ивић М. 1957/58: 143).

¹¹ О заменичкој *аутосоцијативности* в. у: Пипер 1984/85: 637.

¹² *Электронный корпус русского языка* <<https://www.ruscorpora.ru>>

ГЛАВА 1.

ИНВАРИЈАНТНА И ВАРИЈАНТНА СЕМАНТИКА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

ТИПОЛОГИЈА КРИТЕРИЈУМА ДИФЕРЕНЦИРАЊА СОЦИЈАТИВНЕ СЕМАНТИКЕ

Полифоност на плану категоријалног дефинисања инваријантне и варијантне социјативности обојена је и шареноликом сликом метајезичког комплекса категорије социјативности у лингвистичким центрима на словенском простору. Славистички лингвистички појмовник, у чији би састав ушла одредница рус. *совместность*, срп. *социјативност*, имао би потпун лексикографски опис ове насловне речи само уз навођење упутница – рус. *комитативность*, срп. *комитативност*, рус. *сопровождение*, срп. *пропратност*, рус. *соучастие*, срп. *саучешће*, *суделовање*¹³ – иза текста речничког чланка, које би указале на *вишезначност у терминосистему*¹⁴ граматичких и лексичких испитивања посматране категорије. Имајући у виду ове околности, које проистичу из статусног изједначавања критеријума диференцијације инваријантне и варијантне семантике друштва и комбинаторно неподударне инвентаризације, у овом поглављу истраживања зауставићемо се на дефинисању инваријантне категоријалне семантике социјативности.

Враћајући се факторима меродавним за категоризацију значења друштва, полазимо од чињенице да је социјативна интерпретација категоријалне ситуације фундирана на многочланом ланцу који сачињавају показатељи диференцирања социјативних значења. Међу њима се по статусу разликују две групе семантичких чинилаца, које творе опозицију *облигаторност/факултативност*, засновану на (не)обавезности, (не)устаљености њиховог јављања и хијерархијским, статусним разликама, очитованим у везивању карактеристике *conditio sine qua non* за критеријуме облигаторног типа.

¹³ Овај низ се, на пример, представља као синонимски довођењем у исту раван комитативности и означавања пропратности, друштва и саучествовања у склопу систематизације граматичких односа изражених предлошко-падежним конструкцијама у руском језику, в. у: Виноградов²1972: 538.

¹⁴ О терминолошким јединицама у лексичком систему, чији се имплицитни семантички садржај вишезначно развија због различитих експликација појединачних аутора в. у: Гортан-Премк 1997: 120.

Другим речима, језичким јединицама инваријантног социјативног значења заједничка је регуларност нијансирано појмљених семантичких чинилаца облигаторног статуса – социјативне нејединичности и подударности семантичких улога учесника.¹⁵ Ипак, удаљавајући се од немаркиране квантификације, значење социјативности стиче још једну битну одлику, те овом приликом, поменути показатељима додајемо и маркер социјативне повезаности учесника у свести говорног лица, облигаторни чинилац *перцептивног јединства*, који није промакао пажњи истраживача у србистичким (сербокроатистичким) и типолошким лингвистичким истраживањима, којима је обухваћен и руски језик, а који се односи на зависност социјативног обележавања ситуације од психолошког момента (Ивић М. ²2005: 165) и издвајање јединственог перципирања деловања учесника, као неопходног услова за социјативну концептуализацију ситуације с плурализованим учесником (Архипов 2009: 97; Опачић 2018а: 105).

Такође, уочавамо да идеја о социјативном груписању, у целини узев, подразумева постојање *сегментираниог* и *интегралног* исказивања чланова скупа денотираног у конструкцији са значењем друштва, те предлажемо следећу поделу. Први тип односи се на дистинкцију изражавања *унутрашње* и *спољашње рашчлањености* скупа чији су елементи спојени социјативном релацијом. Базично сегментирање *спољашњег типа* особеност је синтаксичке и семантичке структуре социјативне конструкције и тиче се рашчлањивања скупа на две стране у социјативном односу. Другим речима, имајући у виду њихову полазну структуру, у ову групу убрајамо социјативне конструкције у којима се појмови у односу друштва обележавају контактним или дистантним именским групама,¹⁶ нпр., двочланим именским групама које се даље могу синтаксички и семантички усложњавати укључивањем других облика социјативне повезаности и прецизирањем односа међу члановима на једној од укључених страна.

¹⁵ Наведена критеријумска база доследно је поштована и у радовима: Опачић 2018а: 104–109; Опачић 2018б: 67–78; Опачић 2019 (у штампи).

¹⁶ Уп. мултилингвално, типолошко гледиште, где се у произвољном језику комитативне конструкције у ужем смислу издвајају на основу споја именских група (Stassen 2000: 1–54 према Архипов 2003).

Оно је, на пример, одлика исказивања социјативности у руском и српском језику главним морфосинтаксичким средствима социјативне конекције – конструкцијама са социјативним инструменталом¹⁷ и конфронтативним генитивом с предлогом рус. *против*, срп. *против*.

Осим тога, овај тип сегментирања среће се у посебном виду и код спацијално-социјативног инструменталског и генитивног подтипа рус. *между* + N_{instr seg}, срп. *међу* + N_{instr seg}, *између* + N_{gen seg}, рус. *среди* + N_{gen seg}, срп. *међу* + N_{instr seg}, *између* + N_{gen seg}, рус. *у* + N_{gen}, срп. *код* + N_{gen}, семантичког подтипа који асиндетски или синдетски из нејединичног скупа издваја ентитет означен именском групом у номинативу или акузативу рус. *между* + N_{inst pl} + V_{fin} + (*и*) + N_{nom}, *среди* N_{gen pl} (*и*) + V_{fin} + N_{nom}, срп. *међу* + N_{inst pl} + V_{fin} + (*и*) + N_{nom}, рус. *между* + N_{inst pl} + V_{fin} + (*и*) + N_{acc}, *среди* N_{gen pl} (*и*) + V_{fin} + N_{acc}, срп. *међу* + N_{inst pl} + V_{fin} + (*и*) + N_{acc}, социјативних акузативних конструкција с интегративним предлогом рус. *включая* (*и*), срп. *укључујући* (*и*) и језичких чињеница из синтаксичког центра категорије социјативности – социјативних координативних конструкција с везницима у социјативној употреби,¹⁸ уп. примере (1–9).

1) Я теперь боюсь разговаривать с этой Верочкой... Прежде я шутил с нею, болтал, смеялся, говорил о брате, а теперь не знаю, что и говорить... Да и она, бог с нею, престранная! (Р. М. Зотов, *Два брата или Москва в 1812, Часть III*, 1850)

Сада се бојим да разговарам с том Верочком... Раније сам се ја шалио с њом, брбљао, смејао се, говорио о брату, а сада ни не знам шта да причам... Па и она је, бог с њом, пречудна! (превод М. О.)¹⁹

2) На показательных выступлениях команда Ланкастера боролась против команды Йорка. (Нина Щербак, *Роман с филфаком*, «Звезда», 2010)

У егзибицијама се тим Ланкастера борио против тима Јорка.

¹⁷ О фреквенционом преимућству ових социјативних конструкција у руском и српском језику наспрам осталих морфосинтаксичких форми в. у: Пипер 2002: 23.

¹⁸ В. одељак о социјативним координативним конструкцијама унутар треће главе и поделу везника у социјативној употреби.

¹⁹ Ово се односи и на превод осталих примера уколико у парентези није наведено другачије.

3) Руководство канала «НТВ» предложило Добрусину подписать договор о сотрудничестве *между нами и ТРК «РИО»*. (Алексей Савкин, *Друзья...*, «Дело», 2002)

Руководство канала „НТВ“ је предложило Добрусину да потпише уговор о сарадњи *између нас и РТВ „РИО“*.

4) Да, эта квартира принадлежит Равской. Но *она* живет у матери. А мать ее живет в больнице. (Виктор Пронин, *Самоубийство*, 1978)

Да, тај стан припада Равској. Али *она* живи код мајке. А њена мајка живи у болници.

5) *Сотни заключенных, среди них находились бывшие военные, герои, оказывались беспомощными против нескольких уголовников.* (Василий Гроссман, *Все течет, 1955–1963*, «Октябрь», 1989)

Сотине затвореника, међу њима су се налазила бивша војна лица, хероји, били су беспомоћни наспрам неколико криминалаца.

6) В столовой за длинным столом расположились его *гости, между ними были и дамы, его сибирские покупательницы.* (Николай Варенцов, *Слышанное. Виденное. Передуманное. Пережитое*, 1930–1935)

У трпезарији су се за дугим столом сместили *гости, међу њима су биле и даме, његове сибирске муштерије.*

7) ... Оржеховский заметил *между ними Жилинского и Варгунина*, одетых в фабричные полушубки. (И. В. Омулевский, *Шаг за шагом*, 1870)

... Оржеховски је приметио *међу њима Жилинског и Варгуњина*, обучене у фабричке кратке бунде...

8) В «актив» Госдепартаменту записывается и то, что *многие из них, включая Россию*, законодательно ужесточили ответственность за торговлю людьми... (Комментарий Департамента..., «Дипломатический вестник», 2004)

У „актив“ Стејт департамента се бележи и то да су *многи од њих, укључујући Русију*, законодавно поштрили одговорност за трговину људима...

9) *Он и она* не обрачивались, не оглядывались и, как мне тогда показалось, совсем не жаждали всеобщего внимания. (Т. В. Доронина, *Дневник актрисы*, 1984)

Он и она се нису окретали, нису се освртали и, како ми се тада учинило, уопште нису жудели за општом пажњом.

Интегрално денотирање скупа одлика је, превасходно, лексичког и лексичко-граматичког исказивања социјативности, као и појединих синтаксичких центара, на пример, социјативних нумеричких конструкција са социјативним бројевним прилозима²⁰ типа рус. *вдвоем*, срп. *удвоје*, социјативних прономинално-нумеричких конструкција типа рус. *мы двое*, срп. *нас двоје*, те интегралних подтипова спацијално-социјативних инструменталских и генитивних конструкција, образованих по моделу рус. *между* + N_{instr pl integ}, срп. *међу* + N_{instr pl integ}, *између* + N_{gen pl integ}, рус. *среди* + N_{gen pl integ}, срп. *међу* + N_{instr pl integ}, *између* + N_{gen pl integ}. Уп. конструкције социјативног интегралног типа (1–4) с конструкцијама у којима се комбинују социјативни интегрални и сегментирани тип – у примеру (5) двочлана синдетски повезана социјативна именска група је у функцији апозиције збирног нумеричког израза рус. *двое*, срп. *двоје*, док је у примеру (6) социјативни прономинално-нумерички спој *мы двое* главни део именске групе у социјативној квазинапоредној конструкцији.

1) В ЦСКА тренировались мои друзья: Саша Журба, Костя Богородецкий, Володя Алешин – моя *компания* по футболу. (Шамиль Тарпищев, *Самый долгий матч*, 1999)

У ЦСКА су тренирали моји пријатељи: Саша Журба, Костја Богородечки, Волођа Аљошин – моје *друштво* за фудбал.

2) Так ведь знать о ней будем только *мы двое*, а другим и не скажем. (Митьки, *Громпыка*, 1997)

Па тако ћемо знати за њу само *нас двоје*, а другима нећемо ни рећи.

3) Отношения *между героями* служебные. (Коллективный, форум, *17 мгновений весны*, 2005–2010)

²⁰ О социјативним бројевима или социјативним нумеричким прилозима в. у: Пипер ²2005: 156.

Односи *међу јунацима* су службени.

4) *Среди нас* борьбы и неприязни гораздо больше, чем между нами и властью. (Юлия Идлис, *Зло наступает постепенно*, «Русский репортер», 2013)

Међу нама је борбе и злобе много више него између нас и власти.

5) *Двое – он и она* сидят, обедают. (И. Лисовская, *Никогда я не буду любить*, 2003)

Двоје – он и она седе, ручају.

6) *Только мы двое с Горкиным* грамотные... (И. С. Шмелев, *Лето Господне*, 1927–1944)

Само смо нас двоје и Горкин писмени...

Унутрашња рашчлањеност скупа денотираног именованом изразом у социјативној конструкцији је, по правилу, сигнализатор преплитања супкатегоријалне социјативне семантике, којим се прецизира и степен перцептивног јединства међу издвојеним члановима скупа, који иступају као једна укључена страна у социјативној релацији. Она се деривира како из социјативних конструкција спољашње рашчлањености, тако и из прелазног типа, лоцираног на споју интегралног и сегментираниог типа, њиховим усложњавањем. Уп. такође и међујезичке контрасте (1) и сличности (2) у сегментираниости руских комитативних конструкција с продубљеним референтом типа *мы с тобой*, социјативних квазинапоредних конструкција (1), социјатива целине (2) и српских социјативних напоредних конструкција с конјунктором *и* (1–2).

1) Еще раз *сам себя и вас с солдатами* спрашиваю... (Валерий Аграновский, *Вторая древнейшая*, 1976–1999)

Још једном *сам себе и тебе и војнике* питам...

2) [...] приехавшие из Казани *женщина с ребенком и их родственники* были госпитализированы и обследованы, но возбудителя болезни у них не обнаружено. (Борис Бронштейн, *Кажется, пронесло...*, «Известия», 2001)

[...] *жена с дететом* и њихови рођаци који су допутовали из Казана хоспитализовани су и прегледани, али узрочник болести код њих није пронађен.

Други облигаторни критеријум диференцијације категоријалног значења социјативности, потпуна или делимична подударност семантичких функција²¹ учесника предметне ситуације, оформљује се складно социјативној перспективи предикатског дела пропозиције.

У супкатегоријалним социјативним значењима главни показатељ градуелности онтолошки истоветних семантичких улога учесника је инхерентна семантика неопходног *суделовања* у социјативном односу, која је подлога и за потоњу дистрибуцију функција учесника према *смеру деловања*.

У лингвистичкој литератури неопходност саучествовања код социјатива сарадництва или саучествовања подвлачи и М. Стевановић (Стевановић⁵ 1991: 453–454), док о јединству односа при супротном смеру деловања учесника ситуације с реципрочном интерпретацијом обавештава чланак П. Пипера (Пипер 1986: 9–20).

Укратко можемо закључити да степеновану кумулативну усклађеност семантичких улога учесника не запажамо у конструкцијама изван семантичке сфере *суделовања* и *узајамности*, чији предикати спадају у класу факултативне социјативности посредног и поларитетског посредног типа, коју издвајамо проширујући актуелну социјативну предикатску типологију, у чији састав улазе социјативни, факултативно социјативни и несоцијативни предикати у српском (Ивић М.² 2005: 166–184) и руском језику (Пипер 2002: 25).

С друге стране, за кумулативну подгрупу социјативно-реципрочних²² конструкција непосредног типа везујемо нијансирану паралелну агентивност и пацијентивност, која сигнализира истовремено коагентивно и копацијентивно

²¹ В. о семантичким улогама учесника ситуације у теорији дубинских падежа Ч. Филмора, где падежни оквир или фрејм, који дефинише или ограничава перспективу ситуације путем принципа избора субјекта и хијерархије падежа, има функцију споне између предметне ситуације и дубинских синтаксичких представа при приписивању семантичко-синтаксичких улога њеним конкретним учесницима (Филмор 1981: 497–530).

²² Социјативно-реципрочно значење као основно код руских и српских социјатива непосредног типа истиче чланак: Пипер 2002: 25–26.

ангажовање учесника, одн. кумулативну агентивност и пацијентивност, коагентивност и копацијентивност (3), где је кумулативност семантичких функција одраз пропозиционе структуре са социјативно-реципрочним предикатским изразом. Међу постојећим типологијама, (Ивић М. 1961/62: 143) она се може везати за глаголску класу укљученог објекта,²³ што је својство једног дела социјативно-реципрочне класе глагола у руском и српском језику, о чему ћемо подробније говорити у глави посвећеној падежима конекције.

Коагентивне и копацијентивне улоге су на плану израза маркиране субординацијом именске групе предикатском изразу, уп. манифестацију усаглашене заједничке социјативне агентивности у руским квазинапоредним комитативним конструкцијама (1) и пацијентивности у социјативним напоредним конструкцијама (2) с кумулативном (3) и некумулативном (4) градуелном расподелом семантичких функција у социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа, укључујући у ту групу, паралелно с правим социјативима, и конфронтативне генитивне моделе.

1) Первое время *мы с ним молились и пели* вместе, я – неумело, потому что у меня нет достаточно слуха и голоса. (Митрополит Антоний Блум, *О браке, о детях*, 1995)

У почетку смо се *ја и он молили и певали* заједно, ја – невешто пошто немам довољно слуха и гласа.

2) Время, время, оно *и вас, и нас* делает мудрей. (Александр Терехов, *Каменный мост*, 1997–2008)

Време, време, оно *и вас, и нас* чини мудријима.

3) Говорила, что любит нашу семью, *обнималась со всеми*. (Дмитрий Каралис, *Автопортрет*, 1999)

Говорила је да воли нашу породицу, *грлила се са свима*.

4) Девушкой, одевшись в мужское платье, она *воевала против русского царя* и убежала в Италию. (Леонид Юзефович, *Костюм Арлекина*, 2001)

²³ В. о интранзитивно и транзитивно реципрочним глаголима, те о имплицирању присуства објекта у глаголима с морфемом *се* у српскохрватском језику у: Ивић М. 1961/62: 143.

Као девојка, одевена у мушку одећу, *ратовала је против руског цара* и побегла у Италију.

Изван градуелно појмљених семантичких улога остају и семантичке функције учесника, чији се однос интерпретира у светлу *неравноправности*, међусобне *надређености/подређености*,²⁴ карактеристичне за псеудосоцијативне конструкције у целини, па чак и за малобројне семантичке типове псеудосоцијативне међуљудске повезаности, нпр., псеудосоцијативне става (1).

1) Учителја писали: *«Митја Мџишин груб с товарицима, излишне самољубив, на это следует обратить внимание...»*. (Л. Р. Кабо, *Ровесници Октября*, 1964)

Наставници су писали: *„Митја Мџишин је груб с друговима, преко мере је самољубив, на то треба обратити пажњу...“*.

Налазећи се у језгру социјативног тумачења предметне ситуације, степеновано испољавање критеријума *перцептивног јединства*, једног од показатеља повезаности учесника у социјативном односу, паралелно с фунгираним квантификационим мерилом и усаглашеношћу семантичких функција перцептивно удружених појмова, прати типологију супкатегоријалних социјативних значења. Такође, напоменимо и да градуелност испољеног перцептивног јединства, одн. ступњевитост социјативне везаности међу члановима скупа, не подразумева само неизоставно сагледавање у склопу семантичке типологије социјативних предиката и напред предочене дистинкције интегралног и сегментираниог обележавања скупа у именованој фрази или у контактном и дистантно везаним именским групама. Другачије речено, пошто је полицентрична раслојеност категорије социјативности у руском и српском језику аналогна сложености у исказивању јаче или слабије повезаности елемената скупа у социјативним конструкцијама, целовиту типологију социјативних појавних облика према степену перцептивног јединства разматрамо у нијансираној реализацији у појединачним категоријалним центрима и супкатегоријалним значењима на конфронтативно-типолошкој равни руског и српског језика, при чему се критеријум

²⁴ О мериторности овог социјативног фактора при дистинкцији *социјатив/псеудосоцијатив* в. у: Ивић М. 2005: 195.

сегментираност/интегралност у контексту перцептивног јединства прелива и на сферу синтаксичких односа, а тиме и на спољашњу конгруенцију именског и предикатског израза, интензификацију социјативног значења, комуникативну актуализацију садржаја у исказима социјативног типа итд.

Уп. примере (1–3), у којима социјативне конструкције посредног типа (1), социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа (2) и типолошки особене прономиналне комитативне конструкције с проширеним референтом типа *мы с тобой* (3) илуструју датим редоследом растуће перцептивно јединство у руском језику, тј. степеновано означену повезаност међу елементима скупа, која се маркира врстом синтаксичке везе у именској групи, те између именског и предикатског израза, присуством коагенсне социјативне или социјативно-реципрочне допуне, потпуном подударношћу семантичких улога учесника или њеном некумулативном градуелном манифестацијом, те садржајем предикатског израза и глаголском валентношћу, која свој одраз добија и у типологији факултативно социјативних и социјативно-реципрочних предиката. Ипак, у српском језику ова констатација оправдана је само када се говори о првим двама примерима због слабије јединствености скупа означеног у социјативним напоредним конструкцијама с конјунктором *и* (3).

1) В прощальной беседе мы вспоминали, как *шагали с ним* по военным тропам... (Роман Кармен, *Но пасаран!*, 1972)

У опроштајном говору сећали смо се како *смо корачали с њим* по војничким стазама...

2) Долго *она с ним разговаривала* и со слезами упрашивала его исправиться. (Антоний Погорельский, *Черная курица*, 1829)

Дуго је *она с њим разговарала* и са сузама га умољавала да се поправи.

3) *Они с ним были парой* – все, кто видел их со стороны, говорили так. (Татьяна Тронина, *Никогда не говори «навсегда»*, 2004)

Она и он су били пар – сви који би их видели са стране говорили су тако.

Сажето изложена објашњења, која се тичу инвентаризације показатеља инваријантне социјативности, пружају информације о есенцијализацији значења друштва, које се надаље спецификује према факторима факултативне реализације.

Дакле, сматрајући инваријантно значење социјативности категоријалним значењем друштва у ширем смислу, супкатегоријална социјативна значења у ужем смислу²⁵ диференцирамо према бројним семантичким критеријумима, који експлицирају неистоветности варијантних семантичких обележја социјативних појавних облика.

Наиме, уколико пођемо од тога да је категорија социјативности део антропоцентричног категоријалног комплекса,²⁶ варијантна значења социјативности, првенствено, разликујемо према својствима учесника категоријалне ситуације.

Као што је у литератури већ назначено, (Пипер 2002: 23; Опачић 2018а: 104–105) на једној страни групишу се ситуације у којима се предметни однос базира на међуљудској повезаности, док наспрам њих остају два типа категоријалних ситуација у којима је само један од учесника *човек* или у којима се социјативно значење уопште не базира на интерперсоналној конекцији. У првом поменутом типу други учесник може имати обележје персоналности, предметности или апстрактности, а у другом се значење друштва темељи и обликује на међусобним релацијама неперсоналних ентитета.

Међуљудска повезаност исказана категоријом социјативности изграђује се на принципу *социјабилности*.²⁷ Закорачивши на терен когнитивне лингвистике, предмет нашег истраживања можемо довести у везу са иницијалном социјалном когницијом својственом људима, којом А. Вежбицка расветљава уврштавање концепта *људи* у урођене концепте и универзалне семантичке примитиве (Wierzbicka 1996: 40–42).

Укључивши концепт *PEOPLE* у чвршће утврђене старе универзалне семантичке примитиве, Ана Вежбицка закључује: „If we are ‘rational animals’ (with the notions of THINK and KNOW being part of our genetic endowment), we are also ‘social

²⁵ Уп. делом другачију визуру у: Пипер 2002: 23.

²⁶ В. стр. 3.

²⁷ Уп. принцип *социјалности* који је положен у основу анализе епистоларног дискурса у украјинском и српском језику (Поповић Људ. 2000: 23).

animals', so much so that the idea of PEOPLE as a social category is also part of this endowment" (Wierzbicka 1996: 42).

Из тога следи да корен концептуализације социјативне ситуације лежи на истој когнитивној основи која се даље искуствено развија у окружењу одређене културне концептосфере и спознајних стереотипа, о чијим општим одликама пишу З. Попова и Ј. Стерњин (Попова, Стерњин 2007) – уп. нпр., теоријске полазне тачке семантичко-когнитивне језичке анализе и запажања о неједнаким границама когнитивне и језичке слике света, те размере одраза једне у другој услед језичке способности да одражава, учвршћује и расветљава функцију когнитивних класификатора у когнитивном рашчлањивању (Попова, Стерњин 2007: 39).

Модификација полазне персоналне концептуализације у социјалној когницији и језичком изразу, у склопу руске и српске језичке слике света, огледа се у раздвајању језичких јединица којима се денотирају персонални ентитети од језичких чињеница којима су означени и персонални, и неперсонални нејединични ентитети, а напослетку и језичких датости којима су обележени само нејединични неперсонални ентитети.

Осим тога, при социјативном тумачењу прототипске предметне ситуације, међуљудска повезаност, описана у првој групи језичких чињеница, изграђује се, као што смо раније указали, не само на идеји о груписању на истој идентитетској основи, већ и на иступању датих лица у истим семантичким функцијама.

Из тога произлази да се социјативна интерпретација формира на маркираном груписању социјативног типа, чиме се уједно и објашњава потреба за усложњавањем критеријума нејединичне квантификације социјативном детерминацијом.

При том, социјативна маркираност, свакако, није усамљен пример, уп., на пример, и однос збирног груписања с немаркираном нејединичношћу, те маркиране нејединичности с немаркираном, инваријантном квантификацијом.

Премда је социјативна интерпретација категоријалних ситуација с канонским²⁸ поштовањем обавезних показатеља значења друштва могућна и када у њеној основи не лежи међуљудска повезаност, њен изостанак у крајњој линији повлачи собом и преобликовање социјативних значења, а коначно и њихово варирање у лепези псеудосоцијатива мањом прозирношћу инваријантне категоријалне семантике.

Ширење социјативног модела концептуализације на језичко обележавање ситуација чији учесници не морају имати подударна својства *аниматности/инаниматности, конкретности/апстрактности, персоналности/предметности*²⁹ има неједнак одраз у појединачним центрима семантичке категорије социјативности.

Тако је, на пример, потискивање инаниматности карактеристично за социјативне конструкције са заменичком компонентом, руске комитативне конструкције с проширеним референтом типа *мы с тобой*, социјативне прономинално-нумеричке конструкције типа рус. *мы двое*, срп. *нас двоје*, прономиналне социјативне конструкције с везницима социјативне конекције, социјативне нумеричке конструкције с бројевним прилозима типа рус. *вдвоем*, срп. *удвоје*, а у знатној мери је заступљено и код конструкција које изражавају однос социјативно-реципрочног непосредног типа итд.

С друге стране, *интерперсонална конекција* означава оквире односа недоминантне социјативности тек у малом броју псеудосоцијативних семантичких типова, остајући у сенци здруживања разнородних појмова. В. илустративни пример пропријетивног псеудосоцијатива карактеристичне појединости³⁰ (2), који је семантички опозитан денотирању интерперсоналне конекције у социјативној прономинално-нумеричкој конструкцији (1). У примеру (2) бројевно-заменички спој рус. *один за одним* имплицитног социјативног значења у први план истиче семантику

²⁸ О употреби терминолошких израза *канонско* и *неканонско* при анализи напоредних конструкција, као и о њиховој сличности са сфером коју смо представили разликовањем *прототипског* и *градуелног* в. у: Санников 2008: 129.

²⁹ В. Опачић 2018а: 107–108.

³⁰ О овом типу в. у: Опачић 2018а: 108.

наизменичности. Иако је образован по истом принципу као и прономинална конструкција рус. *друг за другом*, дати именски израз сведочи о разговорној стилској маркираности исказа.³¹

1) А кроме нас двоих, меня и Г. Халилеевой, есть еще десяток московских и прочих свидетелей. (Владимир Рецептер, *Узлов или Обращение к Казанове*, 1993)

А осим нас двоје, мене и Г. Халилејеве, постоје још десетине московских и других сведока.

2) Раньше никогда не видел ее с сигаретой, а теперь дымит одну за одной. (Олег Гладов, *Любовь стратегического назначения*, 2000–2003)

Раније је никада нисам видео са *цигаретом*, а сада дими једну за другом.

Из свега изложеног долази закључак о диференцијацији варијантних социјативних значења на основу мреже факултативних критеријума, које према подацима које о социјативној ситуацији носе делимо на међусобно блиско повезане *ентитетске* и *релационе* семантичке показатеље, међу којима су и аниматност/инаниматност, конкретност/апстрактност, персоналност/предметност, дистинкција социјативно-реципрочних / факултативно социјативних релација и статуса равноправности / подређености / надређености у социјативном или псеудосоцијативном односу. На последњи члан низа надовезује се и тумачење раније поменутог појма пропратности, који у овом истраживању, хијерархијски потпада под спецификаторе (псеудо)социјативности, када се сматра мериторним, првенствено, за семантички тип пратилачког псеудосоцијатива.

Свему реченом треба додати и трећу подврсту уобличивача значења друштва, представљених *размером успостављених интеркатегоријалних релација*. Овај аспект прожима различите делове испитивања, почев од дистинкције (суп)категоријалне социјативности и (суп)категоријалне квантификације, о којој се говорило у уводном делу ове главе. Једнако сложену проблематику представљају и питања о категоријалној класификацији семантике социјативности и реципрочности, те о категоријалним пресецањима значења социјативности и рефлексивности, проистекла

³¹ В. речнички чланак у: ТСЕ 2019.

на тачкама сустицања категоријалних значења социјативности и дијатезе, агентивности и пацијентивности. Овај списак потпуним чине и идентификација додирних тачака категоријалних значења социјативности и спацијалности, као и попис семантички најразноврснијих и најбројнијих категоријалних уплива, на основу којих се диференцира псеудосоцијативност, а који, понајпре, обухватају укрштања с категоријама квалификације, темпоралности, модалности и теличности. Релативно мали број социјативних беспредлошких инструменталских конструкција у савременом руском књижевном језику образује погодно тле за потпуније сагледавање сфере социјативности, која делом излази из оквира наше теме захтевајући окрет ка дијалекатској раслојености руског и српског језичког простора и преглед статуса ових језичких чињеница у стандардним књижевним језицима, којима се у том погледу може придружити и проблематика продора социјатива у област исказивања инструменталности у српском језику.

Укратко, подсећајући се погледа А. В. Бондарка на груписање ФСП у руском језику и поделе семантичких категорија у српском језику према класификацији П. Пипера, утврђујемо да анализа преплитања категоријалног значења социјативности с другим семантичким категоријама у руском и српском језику, разуме се, не и у једнаком обухвату, захвата комплексе ФСП са акционалним, предметним, квантитативно-квалитативним и адвербијалним језгром, (Бондарко 1984: 60–61) одн. семантичке категорије у антропоцентричном, квантитативно-квалитативном, локализационом и каузативном комплексу (Пипер и др. 2005: 592–978).

ГЛАВА 2.

ПАДЕЖИ КОНЕКЦИЈЕ И ИСКАЗИВАЊЕ СОЦИЈАТИВНОГ ЗНАЧЕЊА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

ПАДЕЖИ КОНЕКЦИЈЕ VS ПАДЕЖИ СОЦИЈАТИВНЕ КОНЕКЦИЈЕ

Славистичка синтаксичка и синтаксичко-семантичка проучавања која су за предмет имала социјативни инструментал усмеравала су истраживачки труд, углавном, на утврђивање места социјатива у падежном систему словенских језика, те на инвентаризацију и дескрипцију семантичких типова социјативних конструкција у монолингвалним и конфронтативно-типолошким изучавањима словенске језичке територије.

Ширење поља испитивања на системско посматрање значења предлошких падежа науци о српском језику оставило је у наслеђе опсервације о прототипском, основном значењу предлошких и беспредлошких конструкција у оквирима исте падежне категорије и законитостима везаним за развојне правце анализираних предлошког система. На тој основи, М. Ивић, унутар система зависних падежа у српском (српскохрватском) језику, у падеже конекције, чија се употребна сфера односи на означавање ситуација које претпостављају специфичну повезаност двеју појава, осим инструментала, падежа удруживања ентитета, детерминисаног социјативном и спацијалном семантиком у предлошким падежним грамемама, убраја и значењски сложенији генитив, падеж међуентитетског одмеравања, наводећи девет семантичких типова предлошких генитивних конструкција у српскохрватском језику према означавању просторних односа, времена, одвајања, агенса, компарације, узрока, сврхе, пресецања појмовних сфера, карактеризације једне појаве према установљеној вези с другом (Ивић М. 1957/58: 149, 143–144).

Опречна гледишта истакнутих српских слависта на проблематику исказивања специфичне повезаности ентитета дотицала су се највећим делом семантике

заједнице³² и инструменталских конструкција, те су овом виђењу падежа конекције само делимично блиске позиције М. Стевановића, лингвисте који *социјатив* и *оруђник*, беспредлошки инструментал, тј. трећу семантичку категорију у оквиру морфолошки раздвојених инструменталских конструкција, по напред поменутој систематизацији М. Ивић, сврстава у „падеж односа заједнице“, (Стевановић 1984/85: 733; Стевановић⁵ 1991: 452), што поткрепљење налази и у констатацији А. Белића о стању у прасловенском језику и општијем значењу заједнице, које је својствено инструменталу (Белић 1998: 565). Ипак, дефинишући предмет овог поглавља у нашем испитивању, остајемо сагласни са запажањима изнетим у опсежној синтаксичко-семантичкој студији М. Ивић о значењима српскохрватског инструментала и њиховом развоју, којом су започета монографска синтаксичка падежна изучавања у србистици,³³ где се од десет значењских категорија обухваћених инструменталом – „оруђа, агенса у пасивним конструкцијама, узрока, носиоца стања, места, времена, основне карактеристике, предикативног инструментала, псеудосоцијатива и социјатива“ (Ивић М. ²2005: 255) – однос заједнице, укључујући и његову реализацију у непреовлађујућој разливености, приписује само последњим двама члановима наведеног категоријалног низа.

Семантичка типологија социјатива изнедрена овом студијом разрађена је у потоњим деценијама и са извесним модификацијама узета је за основу конфронтативно-типолошког чланка о категорији социјативности, (Пипер 2002: 23, 25–27) а такође је унета и у сегмент синтаксичког описа прости реченице у савременом српском језику обрадом саставних делова категоријалног антропоцентричног комплекса, тј. представљањем граматикализације категорије социјативности, где је највећи простор посвећен управо конструкцијама са социјативним инструменталом (Пипер и др. 2005: 701–709).

³² У овом испитивању појам у термилошкој употреби *семантика заједнице* синонимичан је општем термину *значење друштва*.

³³ Овај податак износи и преглед морфолошких, дериватолошких и синтаксичких домета српске граматике од седамдесетих година XX до данас, уз осврт на њихов фундамент, положен педесетих година, в. у: Танасић 2017: 229–258.

Увиди М. Ивић, изложени у наведеном чланку о подели у систему зависних падежа српскохрватског језика према исказивању контакта или конекције, (Ивић М. 1957/58: 142–166) у сфери конструкција беспредлошког или предлошког инструментала темеље се, заправо, на начелној семантичкој дистинкцији по критеријуму *равноправности/неравноправности* учесника обухваћених односом конекције, чиме се уједно и образлаже потреба да се из нашег разматрања падежних облика за исказивање заједнице у руском и српском језику искључи највећи број беспредлошких инструменталских конструкција. Ту границу, ипак, прелазе социјативне беспредлошке конструкције,³⁴ премда колокацијски разлози иду у прилог њиховој анализи у лексичко-граматичком одељку јер се значење социјативности ограничава на случајеве када *verba movendi* у њиховом предикатском изразу долазе у споју с лексемама интегративне социјативности типа рус. *толпа*, срп. *група*, нпр.

1) Пошли недружно, тихо, спушта немного смешали ряды и уже *шли толпой*.
(М. А. Шолохов, *Тихий Дон, Книга вторая*, 1928–1940)

Кренули су несложно, тихо, мало касније су помешали редове и већ *су ишли у групи*.

Уп. и закључке Р. Мразека: «[...] в научной литературе [...] как подлинные социативы объяснялись также тв/п-и иного семантического характера, иногда генезис последних малоубедительно возводился к социативной семантике, ср. тип *НАРОДЪ ИДЕ ТЪМАМИ*» (Мразек 1964: 19).

Представљајући собом засебно и крупно синтаксичко-семантичко питање, однос значењских категорија социјатив/инструментал у словенском језичком ареалу обрађиван је монографски и у другим славистичким срединама како у упоредно-историјским остварењима, тако и у прилозима из типолошке лингвистике. Тако, на пример, структурно-контрастивна студија Р. Мразека, усмерена на дијахронијске и синхронијске језичке датости, даје преглед хоризонтално и вертикално неједнако заступљених социјативних беспредлошких конструкција на словенској језичкој територији, чија се категоризација (Мразек 1964) делимично коси с нашим

³⁴ О социјативу без *с* у српском језику в. у: Пецо 1957: 175–183.

типологијом критеријума за диференцијацију инваријантне и варијантне социјативности у стандардном руском и српском језику.

Истраживање је базирано на корпусу који обухвата старословенску, старочешку, староруску (11–18. век) језичку грађу, као и материјал савремених словенских језика, изузев бугарског и македонског, односно доњолужичкосрпског језика. Уз то, студија је донела анализу и дела балтског језичког фонда у виду дијахронијских примера из литванског језика (Мразек 1964: 6).

Како резултати поменуте публикације једним делом скрећу правце испитивања ка дијалекатском раслојавању словенских језика,³⁵ већина беспредлошких социјативних конструкција остаје, ипак, интересантно подручје синтаксичке типологије у славистичким дијахронијским и дијалектолошким истраживањима.

Тако, на пример, монографско дијалектолошко дисертационо проучавање о говору Галипољских Срба наводи да конструкције са инструменталом оруђа и социјативом показују неутралност према опозицији: употреба предлога *с(а)* / одсуство предлога *с(а)* – *Jâ ga поглѣдни инѣм ђкетом, Jâ ће д-ѣдем бѣјѣм ми (= са својим оцем)*, премда одступања има у двама прилошким изразима *Сѣ^иди смѣром, Дођѣмо у вѣс кућом ѣ-з-домом*, као и уз прономинални инструментал – *с мѣм, ис кѣм, с кѣм* (Ивић П. 1957: 349, 350).

Закључак о попису падежа социјативне конекције у испитивању категорије социјативности на материјалу руског и српског језика прати и напомена о укључивању у анализирану грађу малобројних конструкција са социјативним акузативом и локативом, којима се посвећује пажња у одељку где се социјативност посматра у склопу разграничења сфера падежа конекције и падежа контакта.

Дакле, предмет овог поглавља чине: инструменталске конструкције с предлогом рус. *с*, срп. *с* и његовим аломорфом рус. *с(о)*,³⁶ срп. *с(а)* који као морфолошки неизведена компонента улази у састав деривираних предлога и

³⁵ О јужнословенском инструменталу и његовим балканским еквивалентима из дијалектолошког угла в. у: Соболев 2006: 59–71.

³⁶ Дистрибуцијом и колебањима у коришћењу предлошких морфема *с (со)* у руском језику, уз осврт на на њихову колокацију и лексикализацију, бави се чланак: Арнаутовић 2016: 231–235.

предлошких израза – рус. *в связи с(о)*, срп. *у вези с(а)*,³⁷ *в соответствии с(о)*, срп. *у складу с(а)*, рус. *в согласии с(о)*, срп. *у сагласју с(а)*, рус. *в содружестве с(о)*, срп. *у заједници с(а)*, рус. *в сообществе с(о)*, срп. *у друштву с(а)*, рус. *в сравнении с(о)*, срп. *у поређењу с(а)*, рус. *в унисон с(о)*, *углас с(а)*, рус. *вместе с(о)*, срп. *заједно с(а)*, рус. *во главе с(о)*, срп. *на челу с(а)*,³⁸ рус. *вровень с(о)*, срп. *једнако / у равни с(а)*, рус. *наравне с(о)*, срп. *упоредо с(а)*, рус. *соответственно с(о)*, срп. *у складу с(а)*, рус. *соразмерно с(о)*, срп. *сразмерно с(а)*, рус. *сравнительно с(о)*, срп. *упоредо с(а)*,³⁹ спацијално-социјативне инструменталске и генитивне конструкције рус. *между + N_{inst}*, *среди + N_{gen}*, *у + N_{gen}*, срп. *међу + N_{inst}*, *између + N_{gen}*, *код + N_{gen}*, социјативне акузативне конструкције с деривираним предлогом партиципског порекла рус. *включая*, срп. *укључујући*, социјативне акузативне конструкције с предлогом срп. *уз*, те социјативне локативне конструкције с предлогом рус. *при*.

³⁷ В. о полазном облику предлога *с* и додавању вокала *а* на месту некадашњег полугласника у србистичким нормативистичким приручницима, (Ивић П. и др. ²2004: 137) те у напоменама нормативне природе у склопу синтаксичких дескрипција, где се функција аломорфа *са* везује за олакшавање изговора пред сугласничком групом, предлошко рематизовање, еуфоничност, стилистичку индивидуализацију, метричке захтеве, неутралисање хомонимије (Пипер и др 2005: 731).

³⁸ Уп. спорни линеаризацијски статус конструкције са социјативним инструменталом, проширене предлошко-падежним спојем *на челу – с(а)...* *на челу* (Клајн и др. ²2004: 159) и *на челу с(а)* (Пипер и др. 2005: 706).

³⁹ Попис предлога у руском језику наводимо према одредници *творительный падеж* (Филин ред. 1979: 347), паралелно с поделом на примарне и деривиране предлоге (ibid. 227).

СЕМАНТИЧКА ТИПОЛОГИЈА СОЦИЈАТИВА

О досадашњем занимању за синтаксичку и семантичку проблематику падежних грамема, претходно убројаних у групу падежа за исказивање социјативне конекције, међу којима је и социјативни инструментал, социјатив, у славистици и у истраживањима ширег типолошког усмерења највише информација пружају монографије или граматикографски делови, (Виноградов 1954: 269–272; Бернштейн ред. 1958: 41–76; Белић 1998: 95, 141, 156, 565; Кошутић ²1950: 56; Мразек 1964: 19–30; Николић 1966: 146; Шведова, Лопатин ²1990: 384–385; Дамљановић 1991; Стевановић ⁵1991: 452–462; Розентал 1998: 204–205; Ивић М. ²2005: 159–236; Пипер ²2005: 255–256; Антонић и др. 2005: 264–269; Пипер и др. 2005: 701–709; Маројевић ⁷2006: 274–277; Архипов 2009) те студије и чланци (Вушовић 1935: 147–149; Пецо 1957: 175–183; Ивић М. 1957/58: 141–166; Ивић М. 1961/62: 137–151; Маројевић 1978: 167–175; Пипер 1984/85: 633–639; Стевановић 1984/85: 733–740; Пипер 1986: 9–20; Пипер 2002: 19–29; Ђукановић 2004: 405–416; Архипов 2003; Архипов 2005: 76–100; Архипов 2008: 22–50; Милићевић 2014: 21–38; Стипчевић 2011: 153–181; Стипчевић 2012: 237–299).

Непостојаност и изостанак строго повучених граница у употреби социјативне појмовно-терминолошке апаратуре одсликавају како метајезик горе наведених испитивања социјативности, тако и лексикографска обрада терминолошког израза о којем овом приликом говоримо – «творительный совместный, англ. sociative (comitative) instrumental, фр. instrumental, sociatif (comitatif)», (СЛТ 1969: 470) «творительный социативный», (Мразек 1964: 19; Станишева и др. 1958: 45) «творительный совместности» (Филин ред. 1979: 347), «комитатив» или «социатив», (ЛЭС 1990: 356), «комитатив», (Архипов 2005: 77), „инструментал друштва – социјатив“, (Ивић М. ²2005: 164) „социјатив [...] падеж заједнице у ужем смислу“, (Стевановић ⁵1991: 452) при чему се односи који се означавају овом грамемом често доводе у везу синонимским терминолошким изједначавањем *социјативне*, *пратилачке* и *комитативне* детерминације – уп. речничке чланке уз одреднице *социјатив* и *комитатив* у *Rečniku stranih reči i izraza* Р. Алексића: „**sòciјatīv** *m* (*lat.*

socius – drug, drugar) *gram.* naziv za instrumental s predlogom *s, sa* koji znači društvo (idem *s* bratom, *sa* sestrom), za razliku od pravog instrumentala [...] bez predloga *s, sa* (sečem nožem i sl.)“ и „**kòmitatīv** *m* (*lat.* committere – sastaviti, združiti) *gram.* padež koji znači društvo ili zajednicu; isp. *socijativ*“, (RSRI 1982: 690, 393) са објашњењем једне од грамема уз насловну реч *надеж*, која истиче пратилачку семантику: «Роль сопровождающего, т. е. лица, выполняющего к.-л. действие совместно с агенсом, выражается комитативом, или социативом» (ЛЭС 1990: 356).

Ипак, приметимо и то да се у обради предлошког аломорфа *c(o)* у именској фрази са инструменталом, руска дескриптивна лексикографија налази на блиској позицији са гледиштима српске и руске лингвистике, која смо прихватили за језгро дефинисања социјативне категоријалне семантике: «*с тв. п., кем-чем. 1.* Указывает на совместность, участие в одном и том же действии или состоянии двух или более лиц и предметов, а также на сопровождение одного лица или предмета другими при совершении какого-н. действия, при каком-н. состоянии» (СРЯ²³ 1990: 690).

Овакво тумачење прави очигледну дистинкцију између инваријантне социјативности и пратилачког значења, што је аналогно раније предоченој диференцијацији (суп)категоријалних (псеудо)социјативних облигаторних и факултативних семантичких показатеља.

Тиме је уједно и означен опсег који омеђава област нашег интересовања у анализи конструкција са социјативним инструменталом у руском и српском језику, подразумевајући поделу према доминантности/недоминантности социјативног значења у начелној семантичкој типологији, а следећи даље ову дихотомију и према протосоцијативности и псеудосоцијативности, правим социјативима⁴⁰ и псеудосоцијативима, уз напомену да се о протосоцијативности може говорити и изван центра конструкција са социјативним инструменталом.

⁴⁰ В. о протосоцијативности и правим социјативима у: Опачић 2019 (у штампи).

СОЦИЈАТИВНА КОНЕКЦИЈА НЕПОСРЕДНОГ И ПОСРЕДНОГ ТИПА

Нашавши поуздан ослонац у типологији коју је понудила М. Ивић, а која је непосредно везана за критеријум *непосредност/посредност* успостављеног односа код *социјатива непосредног или посредног типа*, (Ивић М. ²2005: 165) даље сагледавање језичких датости према овом семантичком показатељу имплицира постојање базичне дихотомије, која конструкције са социјативним инструменталом према повезаности учесника у социјативној релацији разврстава на социјативно-реципрочни тип непосредне повезаности и на социјативни тип посредне повезаности, при чему делимично прегруписавање и терминолошке измене које смо предочили једним својим делом оличавају одјек одређења социјатива непосредног типа путем социјативно-реципрочног значења (Пипер 2002: 26), а другим својим делом представљају рефлекс наших констатација о прототипској социјативности, која је, као што ћемо у наредним редовима и показати, најуже везана за семантику узајамности. Дакле, семантичка типологија конструкција са социјативним инструменталом у руском и српском језику одликује се изразитом разноликошћу, која се у свом корену, и према подели коју предлажемо, очитује у двама основним семантичким типовима, чије је место међу супкатегоријалним социјативним значењима детерминисано разликовањем социјативне конекције несингулативних учесника према семантичкој опозицији директност/индиректност релације.

Табела 1. Директност/индиректност као инхерентно својство социјативне релације

Конструкције са социјативним инструменталом	Директност	Индиректност
1. Реципрочна модификација социјативног значења = социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа	+	–
2. Социјативна релација са обележјем факултативности = социјативне конструкције посредног типа	–	+

СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ НЕПОСРЕДНОГ ТИПА
(СОЦИЈАТИВИ НЕПОСРЕДНОГ ТИПА)

Сходно постојећем разликовању *социјативног значења у ширем и ужем смислу* према укључивању или неукључивању семантике реципрочности, (Пипер 1986: 14) које у првом случају, из угла терминосистема изложеног у нашим уводним напоменама, подразумева инваријантну социјативну семантику у чију су основу положени, градуелно схваћени, оформљивачи предметне ситуације, социјативна несингулативност и јединство улога учесника, а у другом семантичку дистинкцију на основу критеријума факултативне манифестације, супкатегоријално варијантно социјативно-реципрочно значење диференцирамо према *облигаторности суделовања* учесника у релацији, те затим и према напред поменутом смеру њиховог деловања, које се у оба анализирана језичка система исказује високофреквентним конструкцијама са социјативним инструменталом – *социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа*.

Наиме, обликоване спојем семантике *инваријантне социјативности* и *варијантне реципрочности*, конструкције социјатива непосредног типа прототипски обележавају предметну ситуацију у којој најмање два лица, уз неопходно међусобно суделовање, имају градуелно истоветне семантичке улоге, које, према увиду у језичку грађу, делимо према манифестовању *кумулятивног* и *некумулятивног* појавног облика.

Ова семантичка специфичност свој одраз је добила и у литератури кроз обраду ових језичких чињеница наглашавањем обеју семантичких компонената, те се у зависности од схватања семантичке инваријантности/варијантности, категоризације/супкатегоризације говори и о *социјативима узајамног деловања* (Станишева и др. 1958: 54–57), категоријалним сличностима *реципрока* и *конструкција са социјативним инструменталом* (Недјалков и др. 1991: 277–279), или пак о комитативним конструкцијама којима се обележавају парне, узајамне ситуације (Архипов 2009: 177–176), што се, дакле, сажето може назвати и *комитативно-реципрочним конструкцијама*.

Интересантно је и да волуминозна монографија која се бави значењским категоријама инструментала у старословенском, старосрпском, староруском, староукрајинском, старобелоруском, старочешком, старогорњелужичкосрпском, стародоњелужичкосрпском и старопољском језику, као и у савременим словенским књижевним језицима – српскохрватском, словеначком, украјинском, белоруском, чешком, словачком, горњелужичкосрпском, доњелужичкосрпском, пољском и кашупском, те у дијалектима белоруског, руског, украјинског, словачког и пољског језика, ниску социјативне типологије започиње пратилачким социјативима, тј. социјативима у ужем смислу, за којима тек следи значењско издвајање социјатива узајамног деловања, тј. реципрочних социјатива, те начинских, квалитативних, теличних, темпоралних и објекатских социјативних конструкција (Станишева и др. 1958: 45–74).

У лингвистичкој славистици ређи су радови који се значењима друштва и узајамности баве из угла утврђивања њиховог (суп)категоријалног међуодноса. Укратко, истраживања, на једној страни, износе аргументе из којих се може извести закључак о ширем значењу социјативности у чије се оквире смешта семантика реципрочности, што илуструје и констатација да „социјативни глаголи јесу управо такве природе да моменат узајамности носе као једну од својих главних карактеристика“ (Ивић М. ²2005: 167).

На другој страни налазе се истраживања посвећена синтаксичко-семантичким одликама реципрочних глагола и њиховим реченичним моделима с допуном у социјативном инструменталу, која пак доносе закључак о потискивању значења друштва у други план (Стипчевић 2012: 237). Додирне тачке са овим виђењем уочавају се и у типологији узајамних конструкција, где се реципроком назива форма која регуларно изражава симетрични однос међу актантима, што даје могућност разликовања *реципрока у ужем смислу*, када сваки од симетричних актаната врши по две семантичке улоге, *социјатива*, када актанти имају исту семантичку улогу, и *комитатива*, када се прагматички истиче један од актаната у симетричном односу (Недялков и др. 1991: 276–277).

Имајући у виду постојање горе предочених несагласја у погледу семантичке категоризације и супкатегоризације социјативности и реципрочности, и у исто време остајући при тврдњи да се реципрочна семантика може диференцирати одговарајућим факултативним семантичким показатељима као што је случај и с другим облицима варијантних социјативних значења, допунски спецификованих према базичној семантици друштва, можемо закључити да се оба значења темеље на инваријантној социјативној повезаности, при чему реципрочна, а самим тим и социјативно-реципрочна релација претпоставља обавезност суделовања учесника, што се, при исказивању једног од њих субординираном именском фразом у социјативном инструменталу, посебно рефлектује и у структури семантичких функција, која је, дакле, примарно, обликована директношћу или индиректношћу њиховог односа, исказаног у кумулативним и некумулативним социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа.

КУМУЛАТИВНЕ И НЕКУМУЛАТИВНЕ СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ НЕПОСРЕДНОГ ТИПА

Градуелну кумулативну истоветност семантичких функција учесника предметне ситуације исказану социјативно-реципрочном конструкцијом непосредног типа одређујемо према способности социјативно-реципрочног глагола да собом *утврди присуство објекта*, која имплицира, уз то и славистичком лингвистичком свету познату поделу социјативно-реципрочних предиката на две класе (Ивић М. 1961/62: 142–143), која се у својој суштини своди на два параметра – *рефлексивност/нерефлексивност*,⁴¹ *транзитивност/интранзитивност*.

Тако се у србистици писало о реципрочно-рефлексивним глаголима, комутабилности морфеме *се₂* којом се денотира непрецизиран објекат, комутабилности морфеме *се₃* и израза *један другог*, а затим и о разликовању

⁴¹ Знатнију заступљеност рефлексивних реципрочних глагола у српском језику уочава Б. Станковић, прилажући по лексикографским изворима сачињен селективни списак повратних реципрочних глагола у српском језику и неповратних реципрочних глагола у руском језику са синтагматски исказаном семантиком узајамности (Станковић 1999: 43–44).

интранзитивно и транзитивно реципрочних глагола, где први реципрочним значењем не имплицирају присуство објекта, нпр. *свађати*→ **свађати некога*, док други имплицирајући узајамност задржавају транзитивно значење, нпр. *тући се*→*тући некога* (Ивић М. 1961/62: 142–143).

Осим тога, инвентаризација реципрочних глагола заснована на критеријумима транзитивности/интранзитивности, укључености/искључености објекта представљена је и у магистарском раду Д. Дамљановић, који за тему има исказивање реципрочности у руском и српскохрватском језику (Дамљановић 1991: 15–19).

Анализирајући материјал из руског језика у оквирима серије типолошких функционално-граматичких публикација, од којих је једна усредсређена на категорију дијатезе, В. П. Недјалков долази до друкчијег закључка, нудећи следеће решење овог питања – «во всех возвратных глаголах независимо от их образования (от переходных или непереходных глаголов) в той или иной степени совмещаются признаки субъекта (производителя или носителя) и признаки объекта, который может совпадать с субъектом и его принадлежностью...» (Недјалков и др. 1991: 317).

Кумулативне социјативно-реципрочне конструкције типа рус. *обниматься*,
срп. *грлити се*

Кумулативне социјативно-реципрочне конструкције изражавају релацију непосредног типа морфолошки или морфосинтаксички означену предикатским изразом са социјативно-реципрочним глаголима, одн. симетричним или реципрочно транзитивним предикатима укљученог објекта, образованим од одговарајућих асиметричних глагола, с реципрочно-рефлексивним маркерима, постфиксом рус. *-ся* и реципрочно-рефлексивном заменицом срп. *се* или формално сингуларским прономиналним реципрочно-рефлексивним спојем с редуплицираном основом рус.

друг друга, одн. прономинално-нумеричким реципрочно-рефлексивним изразом с двама основама срп. *један другог*.⁴²

Овај проблем је уско повезан и са утврђивањем лексичке и граматичке реципрочности према синтаксичким или морфолошким маркерима, које, према литератури, укључује и трансформациони тест с допуном у социјативном инструменталу (Милићевић 2014: 21–38; Стипчевић 2012: 241–242).

С друге стране, за нашу даљу анализу значајно је и запажање да реципрочне конструкције код којих су симетрични предикати на регуларан начин образовани од асиметричних, попут *целоватъ→целоватъся*, В. П. Недјалков убраја у форме граматичке реципрочности, за разлику од лексичке, неизведене реципрочности, где се симетрични предикат не образује регуларно од одговарајућег несиметричног, нпр. *А и Б дружат* (Недјалков и др. 1991: 277–278).

Из тога произлази да у односу на остале социјативно-реципрочне предикате с реципрочно-рефлексивним постфиксом *-ся* у руском и реципрочно-рефлексивном заменицом *се* у српском језику, предикати из кумулативне групе подразумевају укљученост објекта, градуелно двојство семантичких улога, регуларно образовање од асиметричних, транзитивних предиката у руском језику и комутабилност једносложних социјативних реципрочно-рефлексивних заменичких маркера двочланим реципрочно-рефлексивним прономинално-нумеричким изразом *један другог* у српском језику.

В. примере кумулативних социјатива непосредног типа, у којима се уз прототипску онтолошку истоветност предметне социјативно-реципрочне релације непосредног типа може фокализovati⁴³ сама социјативно-реципрочна релација (1) или једна од укључених страна (2) у агентивној и пацијентивној или коагентивној и копацијентивној функцији, сходно перспективизацији реченице и позицији социјативно-реципрочне допуне у социјативном инструменталу, при чему се

⁴² О једночланој реципрочно-рефлексивној заменици рус. *себя*, срп. *себе*, *се*, те о двочланим реципрочно-рефлексивним заменицама *један другог* и *друг друга* и редуплицирању заменичких компоненти у руском језику в. у: Пипер 1986: 18–19.

⁴³ О фокусу и фокализацији у српском језику в. у: Станојчић, Поповић ⁷2000: 367–368.

неутралним линијским распоредом сматра њена финална позиција у конструкцији (3).

1) *Дрались они с москвичами* на реке Химке у деревни Иваньково, дрались на Яузе на Ходынском поле... (А. Н. Толстой, *Повесть Смутного времени*, 1922)
Борили су се они с Московљанима на реци Химки код села Ивањково, тукли су се на Јаузи на Ходинском пољу...

2) *С мамой* он встречался в Москве... (Л. Ф. Зуров, *Иван-да-марья*, 1956–1969 «Звезда», 2005)

С мамом се он сретао у Москви...

3) *Он уже, наверное, целуется с Катенькой* в парке. (Давид Дар, *Богиня Дуня и другие невероятные истории*, 1964)

Он се већ, по свој прилици, *љуби с Каћењком* у парку.

Некумулативне социјативно-реципрочне конструкције типа рус. *ссориться*, срп. *свађати се*, рус. *перемолвиться* (чем-л. с кем-л.), срп. *разменити* (шта с ким), рус. *сотрудничать*, срп. *сарађивати*

Другу групу у систему социјативно-реципрочних конструкција, по подели коју предлагемо, чине социјативи непосредног типа са интранзитивно реципрочним глаголима неимплицираног објекта, интранзитивним реципрочним глаголима са индиректним објектом, канонски транзитивним⁴⁴ дворекцијским реципрочним глаголима с директним објектом уз које се јавља и социјативно-реципрочна допуна, чије дистинктивно обележје оличава *некумулативност* семантичких функција, што је уједно и разлог за раздвајање од претходне групе социјативно-реципрочних конструкција непосредног типа. Предикати којима се изражава релација социјативно-реципрочне повезаности успостављена међу учесницима предметне ситуације, обележене некумулативним социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног

⁴⁴ Уп. разликовање ове подгрупе од транзитивно и интранзитивно реципрочних глагола по претходно поменутој класификацији М. Ивић у одељку *Кумулативне и некумулативне социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа*.

типа, у целовитој класификацији социјативних предиката представљени су трима подгрупама у оквиру социјативно-реципрочне класе.

Тако, прву подгрупу у руском језику репрезентују интранзитивни глаголи с постфиксом *-ся* типа *ссориться*, који се не могу регуларно образовати од транзитивне варијанте глагола. У српском језику у ову потцелину улазе интранзитивни глаголи с реципрочном заменичком компонентом *се* типа *свађати се*. Друга подгрупа у руском језику обухвата семантички тип *перемолвиться (чем-л.?) (с кем-л.?)*, глаголе с индиректним објектом, ентитетом у пацијентивној функцији, која се раздваја од градуелно истоветне некумулативне структуре семантичких функција учесника у односу социјативно-реципрочне повезаности, и обавезном социјативно-реципрочном допуном. У српском језику ову подгрупу представља семантички тип *разменити (шта?) (с ким?)*, у којој су обједињени транзитивни глаголи с такође облигаторном социјативно-реципрочном допуном. Трећу подгрупу чине интранзитивни предикати типа рус. *сотрудничать*, срп. *сарађивати* без морфолошког реципрочног маркера.

Заједничка одлика некумулативних социјативно-реципрочних конструкција непосредног типа манифестује се у исказивању социјативног односа маркираног облигаторним суделовањем учесника, који се информационо употпуњује обележавањем једне стране социјативно-реципрочном именском допуном у облику инструментала с предлогом рус. *с(о)*, срп. *с(а)*. На семантичком плану учеснике предметне ситуације повезује усклађеност семантичких функција, нпр. градуелно подударна агентивност с разликовањем агенса и коагенса. Варирање прототипског супкатегоријалног значења код некумулативних социјативно-реципрочних конструкција непосредног типа остварује се, између осталог, фокализацијом, тј. актуализацијом информације о једном од денотираних учесника, о самој социјативно-реципрочној релацији, денотираној предикатским изразом, или о пацијентивном ентитету. Уп. према овим критеријумима неутрално постављен пример (1) с примерима (2–3).

1) Несколько раз за это время она ссорилась и мирилась с неуживчивым скульптором. (К. Г. Паустовский, *Телеграмма*, 1946)

Неколико пута се за то време *свађала и мирила са свадљивим вајаром*.

2) *А еше с немцама сотрудничала вся Европа, Америка*. (Коллективный, форум, *Гитлер Канут*, 2008–2009)

А још је с Немцима сарађивала читава Европа, Америка.

3) *Властию и Россией делилась она с вельможами, полководцами...* (В. Ф. Ходасевич, *Державин*, 1929–1931)

Власт и Русију је она делила с великашима, војсковођама...

Градуелност у границама социјативно-реципрочне (не)кумулятивности

Ипак, постоје и случајеви када се градуелна подударност семантичких улога код кумулативних и некумулативних конструкција социјативно-реципрочног непосредног типа реализује изван подручја типичних појавних облика, што је, на пример, одлика реченичних модела са неексплицираним синтаксичким граматичким субјектом, када се, на пример, у безличној реченици⁴⁵ логичким субјектом обележава доживљавач (1), док је коагентивна социјативно-реципрочна фраза⁴⁶ у споју с инфинитивом по својој синтаксичкој и семантичкој функцији аналогна допуни у двочланој реченици. Уп. и контрасте у међусловенској типологији безличних реченица.

1) [...] *теперь женщины тоже не с кем было обняться*. (Алеся Лонская, *10 летних флешмобов*, «Русский репортер», 2012)

[...] *сада жена такође није имала с ким да се загрли*.

2) *А то тут и словом человеческим перемолвиться не с кем*. (Евгений Чижов, *Перевод с подстрочника*, 2012)

А у ствари ту ни реч људску да размениш немаш с ким.

⁴⁵ В. о безличним реченицама у руском језику (Marojević ⁷2006: 303–310).

⁴⁶ О предикатским и објекатским функцијама одричних заменица у безличним реченицама у руском језику, в. у: Marojević ⁷2006: 309, 165–166.

Осим тога, коагентивна социјативно-реципрочна допуна регуларно се јавља и у уопштеноличним реченицама,⁴⁷ где се могу разликовати референцијално⁴⁸ одређен коагенс и уопштен, референцијално неодређен агенс. В. (1).

1) – Слушай, а *с тобой*, оказывается, без пол-литра *не договоришься!* (Андрей Белянин, *Свирепый ландграф*, 1999)

– Слушай, а *с тобой*, изгледа, без пола литра *човек не може да се договори.*

Дакле, социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа у одређеним семантичким типовима безличних и уопштеноличних реченица специфичне су по томе што инхерентном семантиком повезивања, здруживања и суделовања учесника у предметној ситуацији, модификују информацију о вршиоцу радње могућношћу експлицирања коагенса, усложњавајући том својом особеношћу како типологију безличних и уопштеноличних реченица у руском и српском језику, тако и сагледавање подударности семантичких улога учесника ситуације са социјативно-реципрочном интерпретацијом непосредног типа.

У склопу разликовања непотпуне и потпуне подударности семантичких функција учесника предметне ситуације обележене социјативно-реципрочном конструкцијом непосредног типа пажњу привлаче и појавне форме у којима је исказивање коагенса у социјативно-реципрочној допуни, синтаксички субординираној социјативно-реципрочном предикатском изразу, маркирано линеаризацијом и информационо актуелизовано. Наиме, уколико се нејединични агенс изражава проминално ове језичке датости се у типологији конструкција са социјативним инструменталом у руском језику по линијској организацији приближавају комитативним конструкцијама с продубљеним референтом типа *мы с тобой*, при чему се разлика између двају семантичких типова огледа у конципирању заједнице, преломљене у заједничкој *кумулятивној агентивности* и *пацијентивности*, одн. *некумулятивној агентивности* или *пацијентивности*, карактеристичној за комитативне конструкције с продубљеним референтом, подразумевајући при томе, као и код социјативних квазинапоредних конструкција

⁴⁷ В. о уопштеноличним реченицама у руском језику у: Маројевић ⁷2006: 314–317.

⁴⁸ О референцијалној одређености и неодређености у српском језику в. у: Пипер и др. 2005: 915–919.

типа *брат с сестрой*, здруживање агенаса и/ли пацијенаса по принципу, који је близак координацији чланова именске фразе у социјативним конструкцијама. Уп. линијски немаркирану социјативно-реципрочну конструкцију непосредног типа (1) с конструкцијом у којој контекст расветљава реализацију специфичне заједничке комитативне некумулативне агентивности или градуелно истоветне удружене некумулативне агентивности с разликовањем агенса и коагенса, јасно очитоване у српским преводним еквивалентима (2).

1) В зиму, о которой я рассказываю, я часто видался с Владимиром Леонидовичем, старался ему помочь и пристрастился к нему. (И. Г. Эренбург, *Люди, годы, жизнь. Книга 2*, 1960–1965)

У зиму, о којој причам, често сам се виђао с Владимиром Леонидовичем, трудио сам се да му помогнем и навикао сам се на њега.

2) – Это они с Юрой обменивались... (Вера Белоусова, *Второй выстрел*, 2000)

– То су он/она и Јура размењивали...

– То су они с Јуром размењивали...

ФОКАЛИЗАЦИЈА У СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА НЕПОСРЕДНОГ ТИПА

Прототипско социјативно-реципрочно значење непосредног типа, засновано на перцептивном јединству релације којом су повезани учесници носи у својој окосници и идеју о њиховој међусобној оријентисаности при узајамном суделовању, схваћену у границама облигаторног заједничког деловања унутар односа који има одлике херметичности и рестриктивности.

Херметичност сматрамо особином социјативно-реципрочне конекције која носи информацију о њеној маркираној, затвореној предодређености за назначени скуп елемената.

Тако се, на пример, обостраност деловања ретко исказује семантичким појашњавањем с промењеном перспективизацијом линеаризацијским ротирањем именских група којима су означене укључене стране у агентивној и коагентивној функцији, што имплицира да искази у којима се среће реформулација социјативно-

реципрочног смисла и прецизирање предметног садржаја наглашавањем обостраног суделовања учесника имају обележје редувантне маркираности.

В. пример (1) у којем се у поредбеној реченици реформулисано екувативном клаузом⁴⁹ истиче непотпуна информационо редувантност измењеном комуникативном перспективом и линијским ротирањем именских група, којима су денотиране стране повезане социјативно-реципрочним односом непосредног типа. Поновљена информација о странама обухваћеним релацијом саопштава се кореферентним⁵⁰ именским групама, при чему је редувантност потпуна при изражавању агенса у екувативној клаузи, а непотпуна при интегралном обележавању агенса из основне реченице у анафорској⁵¹ социјативно-реципрочној допуни екувативне клаузе. Такође, реформулативност у социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа, осим поновног указивања на равноправност обеју страна, има и објаснидбену семантичку нијансу, уз коју се подвлачи и обострано испољени вољни моменат за успостављање таквог вида социјативно-реципрочне релације.

1) *Но мои сокурсники и сокурсницы со мной почти не общались, как и я с ними.* (Алексей Слаповский, *100 лет спустя. Письма нерожденному сыну*, «Волга», 2009)

Али моје колеге и колегинице са исте године студија са мном скоро да нису разговарале, као ни ја са њима.

Унутрашња сегментираност именског израза којим се означава једна од страна у социјативно-реципрочној конструкцији непосредности на семантичком плану имплицира тип супкатегоријалне модификације социјативно-реципрочног садржаја, а значајна је и при разматрању његове информационе актуализације и локализације фокуса.

⁴⁹ В. о врстама поредбених екувативних клауза у српском језику у: Николић и др. 2018: 392–403.

⁵⁰ Термин *кореферентност* користимо према одређењу које даје Е. В. Падучева, дакле, «Кореферентность в простом случае – это отношение между такими именными группами, которые обозначают один и тот же объект, т. е. имеют один и тот же референт [...] Утверждаемая кореферентность – это обычное отношение тождества (идентификации)» (Падучева 1985: 134–135).

⁵¹ О анафорској вези в. у: Падучева 1985: 135.

Социјативне језичке форме се према броју учесника у категоријалној ситуацији, као што примећено при анализи семантике узајамности у словенским језицима,⁵² деле према квантификацији, што се у нашем случају конкретизује у сродном разврставању на дуалитетске и плуралитетске семантичке типове. Ова типологија обухвата, наиме, и социјативне непосредног типа, при чему се унутрашња сегментираност именских група, којима су денотирани елементи скупа у социјативно-реципрочној конекцији, везује искључиво за плуралитетски семантички тип, док се дуалитетске социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа јављају само у моделу спољашњег рашчлањивања скупа, исказаног, на пример, дистантним именским сингулативним фразама (1).

1) В большой, полуосвященной комнате, у длинного стола с цветами сидела семья Толстых, *Лев Николаевич играл в шахматы с своим зятем М. С. Сухотиным*. (П. А. Сергеенко, *Вечер в Ясной*, 1910)

У великој, полутамној соби, код дугачког стола са цвећем седела је породица Толстој, *Лав Николајевич је играо шах са својим зетом М. С. Сухотином*.

Плуралитетске социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа одликују се бројним појавним облицима, при чему учеснике здружене у суделовању обележавају две именске фразе или више њих, од којих једна, по правилу, има несингулативно значење.

Уколико је скуп у плуралитетској социјативно-реципрочној конструкцији непосредног типа исказан именском групом са обележјем унутрашњег рашчлањења, отворен или затворен низ синтаксички истородних чланова именског израза може бити повезан координативним односом, немаркираном или маркираном саставном везом,⁵³ асиндетски (1) или синдетски (2–4).

Плуралитетске асиндетске и синдетске социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа и у руском, и у српском језику обухватају већи број фреквентних семантичких подтипова, те се тако социјативно-реципрочно значење преплиће са супкатегоријалном семантиком социјативне координативности у именском изразу

⁵² О формалном разликовању дуалског и плуралског реципрочног типа при оформљењу реченице у словенским језицима в. у: Пипер 1986: 17.

⁵³ О (не)маркираности саставне и раставне везе в. у: Barnetová i dr. 1979: 808, 810.

отвореног (1) или затвореног типа, када се број елемената редукује конјунктором *и* (2) или пак редуплицираним, двократним (3) или вишекратним (4) конјункторским спојем *и ... и*.⁵⁴

1) "На прошлой неделе он согласовывал этот вопрос *со мной, с Фридманом, с Потаниным*", – сообщил член бюро. (*Путину предложили заключить новый общественный договор*, «Газета», 2003)

Прошле недеље он је усклађивао то питање *са мном, с Фридманом, с Потањиним*, – изјавио је члан бироа.

2) "*Новые русские*" и их жене с Ириной не общались. (Токарева Виктория, *Своя правда*, «Новый Мир», 2002)

"*Нови Руси*" и њихове жене са Ирином нису разговарали.

3) Перецеловались молодые *и с Груней и с кумом Иваном Григорьичем*. (П. И. Мельников-Печерский, *В лесах. Книга вторая*, 1871–1874)

Изљубили су се младенци *и са Груњом, и с кумом Иваном Григоричем*.

4) Он переписывался *и с просителями своими, и с братьями, и с друзьями, и знакомыми, и часто с незнакомыми, с учеными, с духовными лицами всех возможных исповеданий, с дамами всех возрастов, различных лет и поколений, был в переписке со всею Россией, с Францией, Германией, Англией и другими государствами*. (П. А. Вяземский, *Старая записная книжка*, 1830–1870)

Дописивао се *и с молиоцима својим, и с браћом, и с пријатељима, и познаницима, и често с незнацима, с научницима, с духовним лицима свих могућих вероисповести, с дамама свих узраста, различитих година и генерација, био је у преписци с целом Русијом, с Француском, Немачком, Енглеском и другим државама*.

⁵⁴ Уп. списак саставних и раставних везника у отвореним и затвореним низовима, (Barnetová i dr. 1979: 808–810) координацијских и субординацијских везника, конјунктора, везника факултативне и обавезне двократности и вишекратности, двочланих везника, (Пипер и др. 2018: 21–30) те везника нормативног одступања, који су од значаја за наш предмет проучавања – *и...и; как... так и; да-2*; – при чему се, нпр. везник *и... и* смисаоно тумачи путем компонената: *много, све, изнад норме, сумирање и илустративност* (Санников 2008: 297–300, 302–307).

Повезивање двочланих или вишечланих елемената именске групе координативном везом у социјативно-реципрочној конструкцији непосредног типа, осим што указује на својство *престижности*⁵⁵ прве позиције у именском изразу, у одређеним околностима имплицира и *маркираност* социјативне квантификације. Она, на пример, у синдетским конструкцијама може бити експлицирана унутрашњом свеобухватношћу елемената или пак илустративним карактером издвајања одређеног елемента скупа у именском изразу с двократним или виšekратним конјунктором *и... и (...и)*, када се наглашава укљученост сваког члана нејединичног скупа или се пак њома истиче ангажовање неког од његових илустративних представника или неколицине из мноштва, обухваћених социјативно-реципрочном релацијом, као што је и случај у примеру (4), што сигнализира и виши степен маркираности у односу на конструкцију с једнократним конјунктором *и*.

У складу с тим, синдетски маркиране двочлане именске фразе с једнократним конјунктором *и* неутрално су постављене према истицању одређене компоненте скупа, изузимајући из тога својство маркираности иницијалне позиције у именском изразу. С друге стране, везничка компонента у социјативно-реципрочну конструкцију непосредног типа може унети и лимитативну семантичку нијансу, што се, на пример, може запазити код именских фраза с конјунктором *да* у руском језику, који спајајући напоредне чланове истовремено указује и на малобројност⁵⁶ денотираног скупа. Слабија заступљеност потврда ове језичке појаве у коришћеном корпусном материјалу може се приписати њеној укорењености у разговорној функционалностијској сфери. В. пример (1) у којем су компоненте именског израста у функцији двочлане социјативно-реципрочне допуне непосредног типа повезане везником *да*, чија је лимитативна семантичка нијанса у исказу пропраћена и конотацијском емоционалном обојеношћу.

⁵⁵ О степенованој важности позиције чланова у напоредној конструкцији и престижнијем иницијалном положају в. у: Санников 2008: 171.

⁵⁶ Везник *да-2* се у литератури услед одступања од норме малобројношћу повезаних чланова интерпретира подвлачењем једноличности класе или сличношћу напоредних елемената (Санников 2008: 303–307).

1) Не поверишь, сколь я рад видевшись с тобой да с Татьяной Андреевной. (П. И. Мельников-Печерский, *На горах. Книга первая*, 1875–1881)

Нећеш ми веровати колико сам радостан пошто сам се видео с тобом и с Татјаном Андрејевном.

Као што се из наведеног види, за комуникативно истицање у социјативно-реципрочној конструкцији битан је критеријум *маркираност/немаркираност* синтаксичке везе, а уколико се ради о маркираном виду релевантним се сматра обележје полисиндетизма, те понављања конјунктора *и* испред лексеме која номинује учесника.

Додир социјативно-реципрочног значења непосредног типа с другим супкатегоријалним социјативним значењима, с једне стране, и другим семантичким категоријама у целини подесним за изражавање јаче маркираности исказа, на пример, модалним значењем негације,⁵⁷ оцртава читав низ средстава погодних за фокализацију аргументског садржаја у социјативно-реципрочној конструкцији.

Чињеница да је квантификациони критеријум меродаван за дефинисање већег броја категоријалних значења, почев од категоријалне семантике квантификације у којем има статус немодификованог показатеља,⁵⁸ а затим и других семантичких категорија или њихових делова, попут негације, оставља простор за анализирање социјативно-реципрочних конструкција непосредног типа у светлу изражавања модалне оцене говорног лица и фокализације аргументске структуре пропозиције, не заборављајући при томе чињеницу да реципрочно значење одликује онтолошка усклађеност узајамног суделовања учесника.

Анализа материјала у тим оквирима, полазећи од већ размотрених примера, показује да социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа, које у аргументској функцији имају именску групу с двократним конјунктором *и... и*, испољавају само квантификативну блискост са социјативно-реципрочним конструкцијама, код којих се део аргументске структуре изражава у конструкцији с двочланим везницима нормативног прекорачења рус. *не только ..., но и ...*, срп. *не*

⁵⁷ В. о месту негације међу модалним значењима у: Пипер и др. 2005: 963.

⁵⁸ Уп. стожерни статус квантификационог критеријума у дефинисању категоријалног значења социјативности.

само ... , него и ...,⁵⁹ пошто употреба овог двосложног везника није само сигнализатор социјативне нејединичности, исказане на нивоу сегментиране конструкције којом је обележена једна суделујућа страна у релацији, већ је она уједно и средство за фокализацију другог, синтаксички истородног члана.

Повезаност двочланим везником рус. *не только, но и ...*, срп. *не само..., него и* резервисана је како за сферу исказивања коагенса, тако и за изражавање целовитог облигаторног аргументског социјативно-реципрочног садржаја са задржавањем комуникативног фокуса на другом синтаксички истородном члану у аргументској функцији. Уп. примере (1–2).

1) В этом году им приходится полемизировать *не только с представителем "конкурирующей организации", советником президента Андреем Илларионовым, но и со своим непосредственным начальником – главой правительства Михаилом Касьяновым.* (Максим Блант, *Кассандра в ранге советника*, «Еженедельный журнал», 2003)

Ове године они ће морати да *полемишу не само с представником "конкурирующей организации", советником председателя Андрејем Иларионовым, него и са својим непосредним руководиоцем – шефом владе Михаилом Касјановом.*

2) Ибо в неведомом *все мы едины, и не только солнце и луна связаны друг с другом, как день и ночь, но и человек с ними, и с каждой живой тварью, и с каждой рыбой в море и даже с болотной травой, и даже с бурным льдом мерзлоты.* (Василий Голованов, *Остров, или оправдание бессмысленных путешествий*, 2002)

Будући да *смо* у непознатоме *сви јединствени, и да нису само сунце и месец повезани једно с другим, као дан и ноћ, већ је и човек с њима, и са сваким*

⁵⁹ В. З. Сањиков употребу овог везника везује за ситуације значајног одступања од норме, придавања веће пажње другој компоненти конструкције, тј. другом истородном члану (Санников 2008: 314–315). С друге стране, у граматицима руског језика тројака дистинкција везника према броју јављања у истој реченици корелативне везнике и везничке изразе типа *как... так, не только... но и, чем... тем* дистанцира од једнократних и двократних везника (Пипер ²2005: 219).

живим створењем, и са сваком рибом у мору, чак и с мочварном биљком, чак и с мрким ледом залеђене земље.

Трансформација унутрашњи рашчлањене социјативно-реципрочне допуне из примера (1), у двочлану напоредну именску фразу чији су чланови повезани двократним конјунктором *и...* и показује лако уочљиву разлику у информационој актуализацији садржаја подударним истицањем обеју компоненти, при чему се, изнова, не заборавља на особину престижности иницијалног положаја у фрази. В. пример (1').

1)' В этом году им приходится полемизировать *и с представителем "конкурирующей организации", советником президента Андреем Илларионовым, и со своим непосредственным начальником – главой правительства Михаилом Касьяновым.*

Ове године они ће морати да полемишу *и с представником «конкурентске организације», советником председника Андрејем Иларионовом, и са својим непосредним руководиоцем – шефом владе Михаилом Касјановом.*

Поред експлицирања и комуникативног фокуса на рематизованом члану, који уводи поновљени конјунктор *и*, именски изрази с негацијски модификованим координативним везницима, за разлику од повезаности двократним конјунктором *и...* *и*, јаче истичу информацију о одступању од квантификационе норме, те и о извесном степену неочекиваности⁶⁰ укључивања једног од учесника у социјативно-реципрочну релацију непосредног типа.

Супкатегијална социјативност у примеру (2) везана је за лексичко-синтаксички, морфосинтаксички и синтаксички центар – значење друштва базира се на свеобухватном јединству учесника, здружених у стању сагласја, које се денотира општом заменицом нерестриктивне квантификације рус. *все*, срп. *сви* и адјективом инхерентне социјативне интегративне семантике рус. *единый*, срп. *уједињен*, *заједнички*, *општи*, с једне стране, и напоредном социјативном конструкцијом с

⁶⁰ О функционално-семантичкој категорији *ожекиваност/неожекиваност*, говорниковом указивању на интегрисаност/неинтегрисаност предметне ситуације у властиту слику света, која се претежно вербализује лексичким и лексичко-граматичким средствима, в. у: Керкез 2015: 415–431; Керкез 2016: 242–257.

двочланим везником рус. *не только, но (и)...*, срп. *не само..., него (и)* чији први члан уводи аргументе социјативно-реципрочног предиката непосредног типа, а други елемент, након линијског прекида компаративном напоредном именском фразом, која је такође везана за социјативно-реципрочни предикат, уводи затворени низ састављен од тематизованих и рематизованих елемената именске групе, при чему је само прономинална социјативно-реципрочна допуна у именском изразу ... *но и человек с ними...* анафорска и кореференцијална. Иако је комуникативно истакнут читав сегмент уведен другим везничким чланом, фокализација садржаја је појачана финалним истицањем последњег рематизованог члана уз помоћ модификационе партикуле везничког порекла⁶¹ рус. *даже*, срп. *чак*. Уп. неутрализацију везничке фокализације у социјативно-реципрочној конструкцији непосредног типа при супституцији двочланог везника двократним конјунктором *и... и*.

2)' Ибо в неведомом *все мы едины, и солнце, и луна связаны друг с другом, как день и ночь, и человек с ними, и с каждой живой тварью, и с каждой рыбой в море и даже с болотной травой, и даже с бурым льдом мерзлоты.*

Будући да *смо* у непознатоме *сви јединствени, и да су и сунце, и месец повезани једно с другим, као дан и ноћ, и човек с њима, и са сваким живим створењем, и са сваком рибом у мору, чак и с мочварном биљком, чак и с мрким ледом залеђене земље.*

Ипак, фокализација аргументског садржаја у социјативно-реципрочној конструкцији непосредног типа с двочланим везником, прототипски и у већини случајева је могућна, разуме се, само уколико се двосложним везником спајају истоврсни реченични чланови, тј. делови именске групе, којима су означени учесници с градуелно једнаким семантичким функцијама. Прелазне језичке појаве представљају неканонске социјативно-реципрочне конструкције, где су двосложним везником повезани неистоврсни чланови, на пример, социјативно-реципрочна допуна и сегмент с факултативно социјативним предикатом. В.

⁶¹ В. поделу речца на модалне, модификационе и граматичке, одн. потподелу модификационих партикула у руском језику на временске, показне, појачавачке, рестриктивне и речце за истицање у: Пипер ²2005: 221–223.

1) За четири года пребывания в губернаторском кресле *бывший вице-президент умудрился поссориться не только с региональными коммунистами, демократами и нейтрально настроенными предпринимателями, но и настроить против себя областной суд, органы внутренних дел, все ветви местной власти и даже территориальное отделение Федеральной службы безопасности.* (Сергей Ткачук, *Игра навывлет*, «Вслух о ...», 2003)

За четири године боравка у губернаторској фотели *бивши потпредседник успео је да се посвађа не само с регионалним комунистима, демократама и неутрално оријентисаним предузимачима, него је изазвао нерасположење и обласног суда, органа унутрашњих послова, свих грана локалне власти па чак и територијалног одсека Федералне службе безбедности.*

Дакле, социјативно-реципрочна семантика непосредног типа исказана у конструкцији са социјативним инструменталом, подразумевајући прототипску онтолошку подударност односа којим су повезани учесници предметне ситуације и њихово подједнако суделовање у њој, ипак, допушта комуникативну актуализацију аргументског садржаја, тј. одређене укључене стране, која је, иначе, својствена и социјативима посредног и поларитетског посредног типа, док се, с друге стране, код руских комитативних конструкција с продубљеним референтом типа *мы с тобой*, социјативних квазинапоредних конструкција типа *брат с сестрой* и социјатива целине типа рус. *мать с ребенком*, срп. *мајка с дететом* аргументски садржај специфично фокализује, чиме ћемо се бавити унутар посебног одељка.

Могућност комуникативног истицања у конструкцији са социјативно-реципрочном допуном непосредног типа, чији елементи могу бити конјункторски повезани, се прожима и са обележјем блискости међу члановима скупа, високог степена перцептивног јединства, које је, иначе, својствено правим социјативима, те се у појавним видовима са социјативно-реципрочном допуном саставна супкатегоријална социјативна напоредност у аргументској именованој групи може сматрати јаче маркираном у погледу јединства скупа, него што је то случај са социјативним напоредним конструкцијама у којима се ова два супкатегоријална

значења не сучињу. Уп., на пример, дистинкцију према степену повезаности међу члановима скупа у аргументским именским изразима социјативно-реципрочног предиката непосредног типа – у конструкцији са социјативним инструменталом и у социјативној координативној конструкцији с конјунктором *и*.

1) Относио се к људима без всяког чинопочитања, одинаково разговаривао *и с министром, и с академиком, и со студентом*. (Даниил Гранин, *Зубр*, 1987)

Односио се према људима без икаквог поштовања претпостављених, исто је разговарао *и с министром, и са академиком, и са студентом*.

2) Пока *он и она общаются без слов*, а режиссер обраћа се к зрителю [...] *любовь возможна*. (Антон Долин, *Широкая натура*, «Искусство кино», 2003)

Док *он и она разговарају без речи*, а режисер се обраћа гледаоцу [...] *љубав је могућа*.

Опозитну појаву анализираним социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа с конјункторима квантификативног нормативног прекорачења у аргументској структури представља семантички тип у којем се фокализација информације о једној партнерској, суделујућој страни у социјативно-реципрочној релацији непосредног типа манифестује у сужавању броја потенцијалних учесника. Тако, на пример, дисјунктивна веза између елемената координативне именске групе имплицира редуковање плуралитета у социјативно-реципрочној конструкцији непосредности, те се као таква може уврстити у посебан подтип за исказивање друштва, који, иако супротан поларитетском значењу *негативне социјативности*,⁶² представља степеницу ка њој ограничавањем броја учесника у односу социјативне конекције. В. примере отвореног низа с дисјунктором *или*, који искључује симултану, истовремену социјативну конекцију учесника, исказаних именском фразом у функцији субјекта (1) или социјативно-реципрочне допуне (2) у агентивној и коагентивној аргументској именској групи.

⁶² Употреба терминолошког споја *негативна социјативност* у србистици обележје је социјативних проучавања на почетку XXI века, где се и даје експликација овог језичког феномена (Пипер и др. 2005: 708–709).

1) Ребенок не всегда понимает, почему *мама или папа* с ним не разговаривают. (*Салат из наказаний*, «Номер один», 2016) <<https://www.news.yandex.ru>>

Дете не разуме увек зашто *мама или тата* с њим не разговарају.

2) И еще неизвестно, с кем скорее отождествит себя читатель – с *Ним или со Мной*. (Вадим Баевский, *Счастье*, «Знамя», 2004)

И још није познато с ким ће се пре поистоветити читалац – с *Њим или са Мном*.

Уобличавање рестриктивне семантике у социјативно-реципрочној конструкцији непосредног типа изражава се и двократним дисјункторима рус. *или... или, хоть... хоть*, срп. *или... или* у затвореном низу, нпр. (1–2).

1) Казалось, со мной разговаривали *или из штаба революции, или из автомата*. (Александр Ласкин, *Ангел, летящий на велосипеде*, «Звезда», 2001)

Чинило се да су са мном разговарали *или из револуционог штаба, или из аутомата*.

2) Это потом, после победы [...] можно будет объединяться *хоть с теми же «единороссами», хоть с Союзом правых сил, представители которого тоже, на словах, патриоты хоть куда*. (Олег Щукин, *Раек от Райкова*, «Завтра», 2003)

Касније ће, после победе [...] бити могућно удруживање *или са онима из Јединствене Русије, или са Савезом десних снага, чији су представници такође, на речима, патриоте само тако*.

Семантичка компонента рестриктивности код социјатива непосредног типа денотира се и лексичко-синтаксички – корективном именском фразом у чији састав улазе квантитативно-рестриктивне партикуле,⁶³ попут рус. *только, лишь, хоть*, срп.

⁶³ Зависно од окружења у којем се налази, лексема *только* је у литератури описана као везник супротног значења или корективна партикула, у првом случају истиче се њена семантичка блискост с везницима *однако, но* или с кондиционалним предлошко-падежним спојем *при условии*, па може указивати и на ограничење, изузетак, те имати корективну и прецизирајућу функцију, која, заправо, и одговара значењу партикуле у горе анализираним примерима (Санников 2008: 278–279). Српска

само, макар. В. примере с рематизованом рестриктивном социјативно-реципрочном допуном непосредног типа.

1) Дневничок, ты мой единственный друг, *только с тобой* я могу поделиться тем, какой Большой Любовью люблю... (*Дневник девочки*, 1990)

Дневниче, ти си мој једини пријатељ, *само с тобом* могу поделити то како Великом Љубављу волим...

2) – Они говорят между собой моими фразами, обмениваются моими мнениями, повторяют мои шутки, в сущности, видят мир моими глазами и, даже не соглашаясь, спорят *лишь со мной*. (Евгений Чижов, *Перевод с подстрочника*, 2012)

– Они говоре међу собом моје фразе, размењују моја мишљења, понављају моје шале, у суштини, виде свет мојим очима и чак се, не слажући се, споре *само са мном*.

3) Евгения подошла к ним, радуясь, что можно *хоть с кем-нибудь* поговорить, а то на этих приемах она всегда умирает с тоски, делать ей здесь совершенно нечего и публика вся не ее круга, с ними и поговорить не о чем, да и стесняется она, знает мало, книг почти совсем не читала, когда ей читать-то, с работой, семьей и четырьмя детьми, а теперь и тремя внуками? (Александра Маринина, *Последний рассвет*, 2013)

Евгенија им је пришла, радујући се што може *макар с неким* да поразговара, иначе на овим пријемима увек умире од туге, да ради овде уопште нема ништа и читаво друштво није из њеног круга, с њима нема ни о чему да поразговара, а она се и стиди, зна мало, књиге скоро уопште није читала, па кад и да чита, с послем, породицом и четворо деце, а сада и с троје унучића?

Упоредо с тим, фокус рестриктивног типа може бити и на агентивној именовској групи у аргументској функцији. В. пример у којем се социјативно-реципрчна допуна помера на иницијално место, а фокус пада на аргумент, исказан именовском фразом –

русистичка граматикографија партикуле попут *только, лишь и хоть* смешта у модификациони рестриктивни тип речца (Пипер ²2005: 223).

рестриктивном корективном партикулом *только*, правом личном заменицом 2. лица⁶⁴ и анафорском кореференцијалном заменицом *сам*, коју граматички прилози српској лингвистичкој русистици убрајају у опште заменице степена, истичући њену погодност за изражавање директног обраћања и комуникативно истицање важности особе, (Пипер ²2005: 90–92) што је у овом случају саговорник, и издвојени коагенс у социјативно-реципрочној релацији.

1) С ним можешь встретиться *только ты сам*, – сказал Дима. (Виктор Пелевин, *Жизнь насекомых*, 1993)

С њим се можеш сусрести *само ти сам*, – рекао је Дима.

Осим тога, речца *всего*, настала од опште заменице *весь* у устаљеном изразу *всего лишь*, карактеристичном за разговорну функционалностилску сферу, у руском језику исказује апсолутну квантификациону рестриктивност, што у социјативно-реципрочној конструкцији непосредног типа наглашава семантику сумарног сужавања, ограничења обухвата скупа, које се у српском језику исказује сумарним квантификационим партикулама *свега*, *само*.

1) Центральная часть Крыма связана, как известно, *всего лишь с тремя городами побережья: Керчью, Севастополем и Евпаторией*. (Евгений Водолазкин, *Соловьев и Ларионов*, 2009)

Централни део Крима повезан је, као што је познато, *свега с трима градовима у приморју: Керчом, Севастопољем и Евпаторијом*.

Особена информациона актуализација садржаја у оквирима апсолутне рестриције код социјативно-реципрочних конструкција непосредног типа среће се и у подтипу који је семантички близак зависносложеним погодбеним реченицама.⁶⁵ Ову појаву илуструје имперсонална реченица у руском језику с фокализованом коагентивном именском групом и везником *как* уз негацију, одн. двочлана модално неодређена субјекатско-предикатска реченица у српском језику.

1) С кем же мне еще разговаривать, *как не с тобой!* (Валентин Распутин, *В ту же землю...*, 1995)

⁶⁴ О заменичким класама и месту правих личних заменица међу њима в. у граматичком конфронтативном опису руског и српског језика: Пипер ²2005: 71–78.

⁶⁵ О реченицама с клаузама погодбене условљености в. у: Војводић и др. 2018: 458–467.

Па с ким ја још могу да разговарам *ако не с тобом!*

Модалност неодређене реалности⁶⁶ у руском језику прозирније изражава реченица с финитном модалном компонентом у предикатском изразу: (1)' *С кем же я могу еще разговаривать, как не с тобой!*. Овај семантички тип сродан је погодбеним, кондиционалним реченицама, које у протази канонски изражавају егзистенцијални услов, а у аподози експлицирају коагенс, уп., нпр., варирање модално-хипотетичког значења у потенцијалној и евентуалној употреби, чије опште црте у српском језику презентује Д. Војводић, (Војводић и др. 2018: 461–466) које у нашем случају сходно говорниковом конципирању услова за извршење социјативно-реципрочне радње гласи – *Да тебе нема, не бих имао с ким да разговарам! / Ако / Када тебе не би било, не бих имао с ким да разговарам!*.

С друге стране, супституција везника и речце рус. *...как не...*, срп. *...ако не...* једносложним рестриктивним партикулама рус. *лишь, только*, срп. *само, једино* у полазном примеру (1), показује да је овај семантички подтип, у основи, веома близак прототипском комуникативном рестриктивном истицању садржаја унутар социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа. В.

(1)'' *С кем же мне еще разговаривать, лишь / только с тобой!*

С ким ја још могу да разговарам, само / једино с тобом!

ПРОНОМИНАЛНА РЕЦИПРОЧНО-РЕФЛЕКСИВНА ДОПУНА НЕПОСРЕДНОГ ТИПА

РУС. ДРУГ ДРУГА, ДРУГ ДРУЖКИ, ОДИН ДРУГОГО, СРП. ЈЕДАН ДРУГОГ

У типологији именских фраза у функцији социјативно-реципрочне допуне непосредног типа издваја се ендорфорска, тј. анафорска реципрочно-рефлексивна заменица рус. *друг друга, друг дружки, один другого*,⁶⁷ срп. *један другог*. Сходно дихотомији унутрашњост/спољашњост рашчлањености и степеновању

⁶⁶ О модалној одређености и неодређености, модалној реалности и иреалности, в. у: Пипер и др. 2005: 638.

⁶⁷ Ове заменице у руском језику пописује и рад о значењу узајамности у словенским језицима (Пипер 1986: 17–18). Интересантан податак даје корпус (<<https://www.ruscorgora.ru>>) који користимо приказујући далеко већу заступљеност допуне с редуплицираном основом – *друг с другом* (6.523), *друг с дружкой* (130), *один с другим* (81).

херметичности увиђамо следеће. Према начину изражавања елемената скупа, кореференцијална социјативна реципрочно-рефлексивна допуна непосредности припада конструкцијама унутрашње социјативне сегментираности, а семантичка компонента херметичне рестриктивности, коју наглашава, може имати апсолутни (1–3) или градуелно рестриктивни карактер, као у примеру (4), где се као други члан сложене координативне допуне јавља и кореференцијални супстантивни део, у којем је изражавање значења рестриктивности удружено с прилошком емфазом. В.

1) Подавляющее большинство английских мужчин никогда не обнимаются и не целуются *друг с другом...* (Коллективный, форум, *Этнопсихология, Англичане*, 2009–2010)

Огромна већина енглеских мушкараца се никада не грли и не љуби *међусобно...*

2) Это когда люди не только не могут поспорить *один с другим*, но даже видеть друг друга им то же само, что конец света. (Сергей Залыгин, *Комиссия*, 1976)

То је када људи не само да не могу да дискутују *једни с другима* него им је чак и да виде једно друго исто што и крај света.

3) Спускались поэтому сцепленные, как неволей, *друг с дружкой*. (Олег Павлов, *Карагандинские девятины или Повесть последних дней*, «Октябрь», 2001)

Спуштали су се стога увезани, као у ропству, *једни с другима*.

4) Например, у гиеновых собак, которые всегда, даже в период бескормицы, делятся добытым мясом *друг с другом и особенно с кормящей самкой и детенышами*. (Кирилл Ефремов, *Размышления у книжной полки: Бегство от одиночества*, «Знание – сила», 2003)

На пример, код хијена, које увек, чак и у време глади, деле уловљено месо *једне с другима и посебно са женком која храни и младунцима*.

Као што примери показују, у руском језику разуђеније су могућности анафорског упућивања, које собом укључују и интензификацију перцептивног

јединства међу елементима скупа у хипокористичкој социјативној реципрочно-рефлексивној допуни *друг с дружкой*.

Заменичкој типологији анафорских кореференцијалних допуна прикључује се и семантички аутосоцијативни општереклексивни⁶⁸ тип рус. *сам с собой*, срп. *сам са собом*, који под рестриктивношћу подразумева јављање негативне социјативности. Иако конструкције с проминалном аутосоцијативном допуном по социјативном моделу обележавају ситуације са сингулативним или несингулативним учесником, оне, одступајући од облигаторних критеријума диференцијације инваријантне социјативности, образују ред језичких чињеница опозитне социјативности, диференцираних од осталих социјативних, а у том смислу и социјативно-реципрочних појавних облика, семантичким критеријумом поларитета.

Ендофорска кореференцијална употреба аутосоцијативне рефлексивне допуне у конструкцији са социјативно-реципрочним предикатом непосредног типа, интересантна је за анализу не само због изостајања показатеља социјативне несингулативности, које је, у том погледу, приближава већини псеудосоцијативних значења, него и због устаљенијег јављања уз социјативно-реципрочне предикате, премда та чињеница не потиरे могућност њеног аргументског коришћења у пропозицији с факултативно социјативним предикатским изразом, иако се у оба случаја посматране појаве могу сматрати атипичним језичким датостима, у чијем корену лежи потреба за истицањем апсолутне аутосоцијативне рестриктивности (1), идеје интроспективности (2–5), или се, најзад, оне могу тумачити прекорачењем норме социјабилности (5).

1) Здесь, оставаясь наедине *сам с собой*, он уже не был главнокомандующим Левым фронтом, отдающим гневные приказы... (В. П. Катаев, *Алмазный мой венец*, 1975–1977)

Овде, остајући насамо *сам са собом*, он већ није био врховни командант Левог фронта, који даје љутите наредбе...

⁶⁸ В. о општереклексивној заменици *себя* и о аутосоцијативном типу *сам с* посебним рефлексивним значењем међу заменицама спољашње карактеристике у: Пипер 1984/85: 636–637.

2) Поэтому люди с развитой способностью к внутренним монологам лучше понимают себя. По данным специалистов, большинство людей разговаривают *сами с собой* не менее одного раза в несколько дней. (Светлана Кузина, *Тихо сам с собою я веду беседу*, 2013)

Стога људи са развијеном способношћу за унутрашње монологе боље разумеју себе. Према подацима стручњака, већина људи разговара *сама са собом* минимално једном у неколико дана.

3) Я буду бороться *сам с собой*, если мне удастся себя перебороть, то результат будет успешным. (Андраник Керопян, Алексей Соболев, *У меня нет конкурентов, главное – себя перебороть*, «Известия», 2014)

Борићу се *сам са собом*, ако ми успе да себе савладам, онда ће резултат бити успешан.

4) Отдать ли игрокам должное за то, что бились до последнего? Спорю *сам с собой*. Я – ПРОТИВ! (Артем Локалов, *Бить или не бить? Как оценить выступление „молодежки“ на Евро*, «Советский спорт», 2013)

Да ли одати признање играчима за то што су се борили до последњег? Спорим се *сам са собом*. Ја сам ПРОТИВ!

5) Оказывается, поэт сам как в горячем бреду разговаривал со своим двойником, вернее *сам с собой*. (В. П. Катаев, *Алмазный мой венец*, 1975–1977)

Испоставља се, песник је као у бунилу разговарао са својим двојником, тачније *сам са собом*.

Испуштање аутосоцијативне прономиналне компоненте нијансира слабију маркираност аутосоцијативног значења и редукцију кореференцијалног рефлексивног потенцијала. Уп.

1) Гермес чуть заметно кивал, словно соглашался *сам с собой*. (Алексей Иванов, *Комьюнити*, 2012)

Хермес је једва приметно климао, као да се слаже *сам са собом*.

2) И поняла, что простилась она *с собой* – той, прежней, веселой и смешливой. (Борис Васильев, *Дом, который построил Дед*, 1990–2000)

И разумела је да се она опростила *са собом* – оном, ранијом, веселом и насмејаном.

С друге стране, сажимање израза рус. *сам с собой*, срп. *сам са собом*, на заменицу рус. *сам*, срп. *сам*, семантички опозитну прилогу⁶⁹ социјативне интегративности рус. *вместе* срп. *заједно*, имплицира двојако тумачење исказа, нпр., аутосоцијативно или имплицитно социјативно-реципрочно, у којем је учешће дате стране обележено сингулативном рестриктивношћу. Уп. примере (1–2) и (1'–2').

1) Единственное, что он мог, это побеседовать *сам с собой*. (Александр Дорофеев, *Эле-Фантик*, «Мурзилка», 2003)

Једино што је могао је да поразговара *сам са собом*.

2) Но беседовать *самому с собой* – это искусство, беседовать с другими людьми – забава. (А. П. Платонов, *Чевенгур*, 1929)

Али да разговара *сам са собом* – то је уметност, да разговара с другим људима – разонода.

1)' Единственное, что он мог, это побеседовать *сам (с кем-л.)*

Једино што је могао је да поразговара *сам (с неким)*.

2)' Но беседовать *самому (с кем-л.)* – это искусство, беседовать с другими людьми – забава.

Али да разговара *сам (с неким)* – то је уметност, да разговара с другим људима – разонода.

Укратко, можемо закључити да је аутосоцијативна рефлексивна прономинална допуна рус. (*сам*) *с собой*, срп. (*сам*) *са собом* специфична и по могућности сажимања на једнокомпонентни предлошко-падежни израз рус. *с собой*, срп. *са собом* што није случај с прономиналном социјативном реципрочно-рефлексивном допуном *друг с другом*.

1) Пока оба совета (Высший и Генеральный) соперничают *друг с другом* за главную роль в партии. (Александр Садчиков, *Партийный дестабилизатор*, «Известия», 2003)

⁶⁹ О опозитном односу *вместе – сам* в. у: Пипер ²2005: 257.

Док се оба савета (Највиши и Главни) надмећу *један с другим* за главну улогу у партији.

1)* Пока оба савета (Высший и Генеральный) соперничают *с другом* за главную роль в партии.

СЕМАНТИЧКА ТРАНСФОРМАЦИЈА У РЕЦИПРОЧНО-РЕФЛЕКСИВНОЈ ДОПУНИ НЕПОСРЕДНОГ
ТИПА РУС. *ЧЕЛОВЕК ВОЮЕТ С ЧЕЛОВЕКОМ*, СРП. *ЧОВЕК РАТУЈЕ С ЧОВЕКОМ*

Социјативи непосредног типа могу се јавити и у семантичком типу у којем се полисемантична лексема⁷⁰ диференцијалне референције, номинујући исту класу појава, среће како у агентивном аргументу, тако и у коагентивној социјативно-реципрочној допуни непосредног типа. В. пример семантичке трансформације (1), где се агентивним и коагентивним аргументима социјативно-реципрочне пропозиције супротстављања истиче свеобухватност размера социјативно-реципрочне релације, при чему, послужимо се појмовним апаратом дела Д. Гортан Премк, мутација архисеме у синегдохи (Гортан-Премк 1997: 79–83) омогућује исказивање мноштва међусобних релација, успостављених на нивоу појединачних референата. Уп. илустрацију ове појаве у књижевноуметничком функционалном стилу, те другачију концептуализацију предметне ситуације и њен супкатегоријални социјативни одраз у развијеној поетској слици у српском језику и њеном преводу на руски језик, где се полисемантично маркиран социјативно-реципрочни тип непосредности појављује само у последњем стиху превода, премда и у њему са измењеном тематско-рематском организацијом исказа, док се у осталим именским групама са значењем друштва и узајамности уз номинације учесника појављује уметнута дистинктивна адјективна квалификација. В.

1) Св’јет је овај тиран тиранину / а камоли души благородној! / он је состав паклене неслоге: / у њ ратује душа с тијелом, / у њ ратује море с бреговима, /

⁷⁰ О полисемантичним речима у српском језику, семантичким трансформацијама у платисемији, метонимији, синегдохи и метафори, те о мутацијама и изменама архисеме и губљењу партитивне семантике у синегдохи уз разликовање четири основна типа, међу којима је и модел употребе ширег појма за ужи појам, одн. модел употребе ужег појма за шири појам, в. у: Гортан-Премк 1997: 79–83.

у њ ратује зима и топлина, / у њ ратују вјетри с вјетровима / у њ ратује живина с живином, / у њ ратује народ са народом, / у њ ратује човјек са човјеком, / у њ ратују дневи са ноћима / у њ ратују дуси с небесима. (П. П. Његош, *Горски вијенац*, ⁶1978:146)

Мир составлен весь из адских распрей: / В нем душа воюет вечно с телом, / В нем воюет море с берегами, / В нем воюет ветер буйный с ветром, / В нем воюет дикий зверь со зверем, / В нем один народ с другим воюет, / Человек воюет с человеком, / В нем воюют вечно дни с ночами, / в нем воюют духи с небесами. (Петр Негош, *Горный венец*, 1955: 132–133)

Социјативна семантика исказана конструкцијама у чије именске групе улазе семантички трансформисане лексеме на нивоу супкатегоријалне семантике у категоријалним оквирима социјативности показује чврсту везаност за морфосинтаксички центар конструкција са социјативним инструменталом. Социјативне координативне конструкције с конјунктором *и*, у којима се аргументски садржај исказује синтаксички равноправним члановима именске групе, нарушавају смисао исказа који собом носи идеја супротстављености чланова исте класе.

1)' Св'јет је овај тиран тиранину / а камоли души благородној! / он је состав паклене неслоге: / у њ ратују душа и тијело, / у њ ратују море и брегови, / у њ ратују зима и топлина, / *у њ ратују вјетри и вјетри / *у њ ратује живина и живина, / *у њ ратује народ и народ, / *у њ ратује човјек и човјек, / у њ ратују дневи и ноћи / у њ ратују дуси и небеса.

С друге стране, превод поеме на руски језик јасно приказује да је дистинктивна атрибутска квалификација обају чланова именског израза у агентивној и коагентивној функцији у социјативно-реципрочној конструкцији супротстављености и неопходан услов за њихову координативну трансформацију. То узрокује, такође, и губљење смисла при трансформацији социјативно-реципроне конструкције непосредног типа у социјативну координативну конструкцију с конјунктором *и* и једночланом атрибутском детерминацијом, која реферише само о једној укљученој страни, што, заправо, указује да се квалификација у конструкцијама са социјативним инструменталом заснива и на идеји приписивања интегралне

атрибутске детерминације, што су у овом примеру обе стране у односу суделовања.

Уп. примере (1) и (1’).

1)’ – Мир составлен весь из адских распрей: / В нем душа воюет вечно с телом, / В нем воюют море и берега, / *В нем воюют ветер буйный и ветер, / *В нем воюют дикий зверь и зверь, / В нем один народ и другой воюют, / *Человек и человек воюют, / В нем воюют вечно дни и ночи, / в нем воюют духи и небеса.

Дакле, можемо закључити да истоветна атрибутска квалификација или њен потпуни изостанак у конструкцијама с полисемантичним лексемама у аргументској функцији социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа блокирају њену трансформацију у социјативну координативну конструкцију с конјунктором *и*. Уз то, превод стиха из изворника срп. / *у њ ратује човјек са човјеком* /, рус. / *человек воюет с человеком* / илуструје и линеаризацијска преимућства конструкција са социјативним инструменталом над конструкцијама социјативне координативности у којима је онемогућено интерполирање предикатског израза, што се прелива и на могућности комуникативне актуализације у социјативно-реципрочној именској фрази, одн. целокупној социјативној пропозицији, о којима смо већ говорили.

Такође, из предоченог се види и да се конструкција с полисемантичном лексемом лако може трансформисати како у социјативно-реципрочну конструкцију с проминалном социјативном реципрочно-рефлексивном допуном непосредног типа, тако и у спацијално-социјативну конструкцију с анафорском реципрочно-рефлексивном допуном. Уп.

1)’’ / *у њ ратују вјетри једни с другима* / *у њ ратује живина једна с другом*, / *у њ ратује народ један с другим*, / *у њ ратују људи једни с другима*, / *В нем воюют ветры друг с другом*, / *В нем воюют дикие звери друг с другом*, / *В нем народы воюют друг с другом*, / *Люди воюют друг с другом*, / 1)’’’ / *у њ ратују вјетри међу собом* / *у њ ратује живина међу собом*, / *у њ ратују народи међу собом*, / *у њ ратују људи међу собом* / *В нем воюют ветры между собой*, / *В нем воюют дикие звери между собой*, / *В нем народы воюют между собой*, / *Люди воюют между собой*

ИНТЕНЗИФИКАЦИЈА СУПКТЕГОРИЈАЛНИХ СОЦИЈАТИВНИХ ЗНАЧЕЊА У
КВАЛИФИКАТИВНИМ СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА НЕПОСРЕДНОГ
СУПРОТСТАВЉАЊА

1.

Адјективни тип рус. *взаимная борьба с(о)*, срп. *узајамна борба с(а)*, рус. *совместная борьба с(о)*, срп. *заједничка борба с(а)*

Квалификативне социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа се у односу на друге семантичке типове квалификативних социјативних конструкција одликују могућношћу интензификације примарног супкатегоријалног значења истицањем варијантне семантике здруживања или суделовања, која се, сједињујући се с категоријалним значењем квалификативности, очитује како у атрибутској квалификацији особине, тако и у прилошкој начинској квалификацији.⁷¹ Идући тим редоследом, прво ћемо говорити о адјективном типу социјативно-реципрочне интензификације. Именске групе чији нуклеус има инхерентно социјативно-реципрочно значење непосредног типа квалификативним додатним наглашавањем интегративног социјативног или реципрочног значења дистанцирају се од, у том погледу, неутралних конструкција без допунске атрибутске квалификације, као и од конструкција са несоцијативним и нераципрочним детерминаторима. Уп. доле наведене примере (1–2) у којима се семантика социјативно-реципрочне непосредности спецификује исказивањем компетитивности, тј. двостраним разврставањем ентитета у социјативној конекцији.

1) Они договорились *о взаимной борьбе* с терроризмом. (А. Гордиенко, *Чем озабочен президент?*, «Советская Россия», 2003)

Договорили су се *о узајамној борби* с тероризмом.

⁷¹ О квалификацији особине исказаној атрибутом и прилошкој начинској квалификацији радње предиката у српском језику, коју србистичка граматикографија, гледајући феномен у целини, сажето одређује као исказивање *апстрактне процесуалне карактеристике*, непосредне или посредне особине какве радње или стања, в. у: Пипер и др. 2005: 839.

2) Как и Ваша Милость совершенно справедливо отметили, общие испытания, пережитые нами и вами ... *и наша общая борьба* с врагом цивилизации и христианства – еще больше сблизили наши народы в чувствах взаимной дружбы. (Николай Ярушевич, *Поездка в Англию*, «Журнал Московской Патриархии», № 8, 1945)

Као што је Ваша Милост потпуно исправно приметила, заједничка искушења, која смо преживели ми и ви ... *и наша заједничка борба* с непријатељем цивилизације и хришћанства су још више зближили наше народе осећањима узајамног пријатељства.

Додајмо и то да на смисаону разлику у употреби придева *совместный, общий* и *коллективный*, које смо сврстали у социјативни интегративни тип, указује руска дескриптивна лексикографија, узимајући у обзир број лица, те тако адјективи *совместный* и *общий* описују ситуације, које се по нашој подели, смештају у дуалитетски и плуралитетски тип за разлику од придева *коллективный* који сигнализира прекорачење дуалитета, уз напомену да квантификативна ограничења постоје и за придев *совместный* у погледу указивања на квантификативно мноштво, при чему наведене синониме монолингвална лексикографија дели и према подударању места, времена, интереса субјеката и координисаности њиховог деловања, док се, с друге стране, истиче и изражена дистинкција у функционаностилистичкој маркираности у синонимском низу реципрочних адјектива *взаимный, обоюдный, двусторонний* (НОССРЯ³2003: 381– 385, 25).

Уз то, адјективна квалификација конгруентним атрибутом са значењем инхерентног заједништва, узајамности и суделовања, у социјативно-реципрочним конструкцијама непосредне супротстављености може и допунски реферисати о усмерености деловања учесника, јединству и сегментирању унутар скупа чији су чланови обухваћени предметним односом. Тако, на пример, адјективна реципрочна квалификација у социјативно-реципрочном именском изразу указује, по правилу, на супротстављање укључених страна у конструкцији са социјативно-реципрочном допуном непосредног типа (1).

Насупрот ње, у одређењу *здружене/супротстављене директивности* учесника у социјативно-реципрочној релацији налазе се квалификативна значења, исказана односним придевима интегративног удруживања. Уп. пример (1) с примером (2), где се нетипично употребљен квалификативни реципрочни адјектив рус. *взаимный*, срп. *узајаман* приближава квалификацији интегративног здруживања, коју илуструју примери (3–4), удаљавајући истовремено ове језичке чињенице од обају семантичких типова социјативно-реципрочних конструкција непосредности у којима се именским изразом у функцији социјативно-реципрочне допуне изражава или учесник упослен на истој страни или пак супротстављена страна.

1) Но если Георгий хотя бы самостоятельно ушел с поля, то словенского футболиста унесли на носилках после *взаимной борьбы* с казанским игроком. (Полоз снова забил, но «Рубин» не удержал победу над ЦСКА, <<https://www.news.yandex.ru>>, 2018)

Али ако је Георгије макар самостално отишао с терена, онда су словеначког фудбалера однели на носилима после *узајамне борбе* с казанским играчем.

2) Они договорились о *взаимной* борьбе с терроризмом. (А. Гордиенко, *Чем озабочен президент?*, «Советская Россия», 2003)

Договорили су се о *узајамној борби* с тероризмом.

3) Россия, несомненно, принадлежит европейской цивилизации, и сегодня мы должны быть вместе с международным сообществом, цивилизованным человечеством в нашей *общей борьбе* с мировым терроризмом и глобальным насилием. (Юрий Лужков, *Возобновление Истории*, «Известия», 2001)

Русија, неоспорно, припада европској цивилизацији, и данас морамо бити заједно с међународном заједницом, цивилизованим човечанством у нашој *заједничкој борби* са светским тероризмом и глобалним насилљем.

4) Слышал я и о том, что в феврале 44-го года в городе Олевске состоялось соглашение между немецким командованием и украинским партизанским движением о *совместной борьбе* с Красной Армией. (Давид Самойлов, *Общий дневник*, 1977–1989)

Слушао сам и о томе да је у фебруару 44-те године у граду Ољевску постигнут споразум између немачке команде и украјинског партизанског покрета о *заједничкој борби* с Црвеном армијом.

Дакле, употреба квалификативних реципрочних или социјативних интегративних придева типа рус. *совместный*, срп. *заједнички* у наведеним примерима битно утиче на осмишљавање модела здруженог/супротстављеног деловања у социјативно-реципрочној конструкцији непосредног типа, при чему улога квалификативних социјативних интегративних придева у конструкцији са социјативним инструменталом није само диференцијаторска, већ и појачивачка, и огледа се у интензификацији социјативне повезаности при исказивању груписања ентитета и њиховом удруживању. Осим тога, као што се из горњих примера види, за моделовање супротстављености код овог социјативно-реципрочног типа адјективне квалификације релевантна су и *конотацијска* својства лексеме којом се означава коагенс у компетитивном или конфронтативном односу.

2.

Адвербијални тип рус. *бороться (вместе) с(о)*, срп. *борити се (заједно) с(а)*

Интензификација социјативног значења у социјативно-реципрочним конструкцијама уочава се и када се начинска квалификација радње компетитивног⁷² или конфронтативног предиката исказује социјативним прилозима интегративног или контактеног типа, који собом представљају прилошко језгро међу лексичким и лексичко-граматичким средствима за изражавање категоријалне семантике друштва – рус. *вместе*, срп. *заједно*, рус. *совместно*, срп. *заједнички*, рус. *коллективно*, срп. *коллективно*, рус. *сообща*, срп. *скупа*, рус. *хором*, срп. *као један*, – дериватима придева рус. *совместный*, срп. *заједнички*,⁷³ те реципрочним прилозима рус. *взаимно*, срп.

⁷² У лексичко-семантичку групу глагола борбе и такмичења с јаким реакцијом у инструменталу с предлогом *с(о)* убрајају се глаголи типа *бороться, возиться, драться, соревноваться, состязаться, сравниваться* (Шведова, Лопатин ²1990: 385).

⁷³ Дериватолошки низ, којем припадају и архаизми *артельно, всем миром, скопом*, наведен је према: НОССРЯ ³2003: 385.

узајамно, рус. *обојдно*, срп. *обострано* или фразеолошким структурама рус. *бок о бок*, *плечом к плечу*, срп. *раме уз раме*.

Употреба социјативне начинске квалификације у виду социјативних интегративних прилога или контактних фразема у социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа које не захтевају допунско социјативно сврставање у компетитивном или конфронтативном⁷⁴ односу није уобичајена. Усамљене и сасвим ретке примере које, ипак, проналазимо у корпусном материјалу можемо окарактерисати статусом упитне прихватљивости услед незадовољавања критеријума комуникативне јасности, што и егземплификује некумулативна социјативно-реципрочна конструкција непосредног типа с некомпетитивним предикатом (1). В.

1) У Брежнева сломался слуховой аппарат, и он ничего не слышал и громко *разговаривал вместе с артистами*. (Татјана Ухарова Буркова, Георгий Бурков, *Предисловие: Хроника сердца*, 1997)

Брежњеву се покварио слушни апарат, и он ништа није чуо и гласно је *разговарао заједно са уметницима*.

У овом делу прегледа интензификације социјативне семантике у социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа предмет наше анализе ограничићемо на исказивање радње компетитивним и конфронтативним глаголом рус. *бороться*, срп. *борити се*, те на дистинкцију интензификаторске и диференцијаторске функције социјативних прилога у исказивању социјативне компетитивности и конфронтативности, где у основи разликујемо два њена појавна облика – интегративни и опонентни – сходно прецизирању семантичког статуса социјативно-реципрочне допуне.

Уп. социјативно-реципрочну конструкцију непосредног типа с компетитивно-конфронтативним глаголом рус. *бороться*, срп. *борити се*, у којој је социјативни интегративни прилог *вместе* у функцији неутрализатора семантике супротстављености (1), с примером (2) у којем компетитивно-конфронтативни

⁷⁴ Овај вид начинске квалификације синтаксички описи српског језика везују за социјативне посредног типа, али не и за социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа – **Мира се састала заједно са Вером пред позориштем*, **Комишија се посвађао заједно са комишнициом на степеништу* (Пипер и др. 2005: 706).

предикат има две социјативно-реципрочне допуне које информишу о успостављању односа социјативно-реципрочне конфронтативности (*с тероризмом*) између агенса и првог коагенса, те о релацији коју називамо компетитивном интегративношћу (*с нама*), која се успоставља између агенса и другог коагенса.

1) Тоже очень старый *Виктор Шкловский боролся вместе с нею*. (Василий Катанян, *Лоскутное одеяло*, 1970–1979)

Такође се веома стари *Виктор Шкловски борио заједно с њом*.

2) *Великобританиа будет бороться с терроризмом вместе с нами*. (Посол РФ надеется, что Москва и Лондон начнут совместную борьбу с терроризмом, <<https://www.news.yandex.ru>>)

Велика Британија ће се борити с тероризмом заједно с нама.

Изостављањем социјативног интегративног прилога *вместе* искази (1–2) илуструју делимично спецификовану семантику компетитивно-конфронтативног типа, која је у конструкцији с двама аргументима у социјативном инструменталу јасније дефинисана према смеру удруженог деловања учесника. Трансформација компетитивно-конфронтативне социјативно-реципрочне конструкције у социјативну напоредну конструкцију с конјунктором *и* могућна је уколико је социјативно-реципрочна допуна интегративног типа, при чему социјативни прилог начински квалификује радњу коју врше агенс и коагенс на истој страни. Такође, делимична спецификација компетитивно-конфронтативне семантике огледа се и у томе што у пр. (1) позиција за конфронтативну социјативно-реципрочну допуну у инструменталу, којом се изражава противник, остаје отворена, при чему он, у овом случају, може бити обележен и допуном у конфронтативном генитиву с предлогом *против*. В.

1)' Тоже очень старый *Виктор Шкловский и она боролись вместе...* (*с кем?*) / (*против кого?*)

Такође су се веома стари *Виктор Шкловски и она борили заједно...* (*с ким?*) / (*против кога?*)

2)' *Великобританиа и мы будем бороться с терроризмом*.

Велика Британија и ми ћемо се борити с тероризмом.

Дакле, као што се види, компетитивна социјативно-реципрочна конструкција с конјунктором *и* (1)' и конструкција с компетитивном социјативно-реципрчном допуном (1), отварајући позиције за изражавање опонента, имају обележје информационе непотпуности у поређењу са социјативним конфронтативним генитивним конструкцијама с предлогом рус. *против*, срп. *против*, које се семантички одликују спецификованом, ужом употребном сфером, заснованом на примарном изражавању конфронтације, тј. на прецизирању страна у односу узајамног ривалства.

Из тога следи закључак да се компетитивно-конфронтативна социјативно-реципрочна конструкција може сматрати информационо исцрпном и целовитом само када изричито прецизира природу компетитивног или конфронтативног односа, а то се постиже уколико у конструкцији са социјативним инструменталом постоје оба типа допуне, при чему се њен интегративни тип може трансформисати у социјативну напоредну конструкцију с конјунктором *и*, а допуна опонентног типа у социјативну конфронтативну генитивну именску фразу с предлогом *против*.

Сличне трансформационе могућности запажају се и код социјативно-реципрчних конструкција с некомпетитивним предикатом, када социјативни предлошки дериват рус. *вместе с(о)*, срп. *заједно с(а)* потврђује успостављање ближе социјативне везе између агенса и једног од коагенаса, исказаних социјативно-реципрчним допунама непосредног типа. Уп. (1–1').

1) Перед грандиозным вечером *Новак Джокович вместе с Радеком Штепанеком встретился с детьми* в одной из школ Праги. (*Теннисист Джокович приехал в Прагу на прощальный матч Штепанека*, <<https://www.news.yandex.ru>>)

Пред грандиозно вече *Новак Боковић се заједно с Радеком Штепанеком срео с децом* у једној од прашких школа.

1)' ... *Новак Джокович и Радек Штепанек встретились с детьми* в одной из школ Праги.

... *Новак Боковић и Радек Штепанек срели су се с децом* у једној од прашких школа.

Да закључимо: спроведена синтаксичко-семантичка анализа показује да на врсту социјативног тумачења конструкције с компетитивно-конфронтативним социјативно-реципрочним глаголом рус. *бороться*, срп. *борити се*, којим се денотирају и релације интегративног, и конфронтативног типа, у првом реду, утиче потпуност аргументске структуре пропозиције, при чему социјативни прилози како у конструкцијама са социјативним инструменталом, тако и у социјативним напоредним конструкцијама с конјунктором *и*, могу имати улогу диференцијатора компетитивно-конфронтативне семантике само уколико је аргументска структура пропозиције информационо непотпуна, као у примеру (1) (стр. 69) где се прилошки прецизира значење *партнерске компетитивности*. У конструкцијама с двама социјативно-реципрочним допунама, компетитивног и конфронтативног типа, социјативни прилози имају диференцијаторску функцију уколико лексема којом се означавају сарадник или противник нема негативну конотацију – у супротном они примарно појачавају значење социјативне конекције, што и показују аргументи у функцијама интегративне и опонентне социјативно-реципрочне допуне из претходних примера, када на интерпретацију утичу и семантички показатељи у виду лексичких *позитивних/негативних* конотацијских карактеристика. Уп. (2’).

2)’ *Великобританија будет бороться (с терроризмом) (вместе) с нами.*

Велика Британија ће се борити (с тероризмом) (заједно) с нама.

КОМПЕТИТИВНО-КОНФРОНТАТИВНА СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА НЕПОСРЕДНОГ ТИПА VS КОНФРОНТАТИВНА ГЕНИТИВНА ДОПУНА С ПРЕДЛОГОМ РУС. *ПРОТИВ*, СРП. *ПРОТИВ*

Типологија конфронтативних социјативно-реципрочних конструкција непосредног типа, субординираних компетитивно-конфронтативном предикату, поред сврставања према полазној варијантној социјативној повезаности *кумулятивног* и *некумулятивног* типа у релацији суделовања, обухвата и класификацију према маркираности конфронтативне семантике.

Опонентне социјативно-реципрочне генитивне конструкције с предлогом рус. *против*, срп. *против*, за разлику од компетитивно-конфронтативних социјативно-

реципрочних конструкција непосредног типа, нису заступљене у семантичком подтипу компетитивног интегративног удруживања, те у оба језичка система спадају у ред језичких чињеница с маркираном семантиком опонирања, која им као инхерентно својство обезбеђује информациону одређеност. В. пример (1) у којем се партнерска страна исказује компетитивном социјативно-реципрочном допуном непосредног типа, док се ривалска страна денотира опонентном генитивном социјативно-реципрочном допуном.

1) *Вместе с китайским народом боролись против японских захватчиков.*

(Общая война: представитель посольства КНР чествовал ветеранов Минцины, <<https://www.news.yandex.ru>>)

Заједно с кинеским народом борили су се против јапанских освајача.

С друге стране, истицање семантике супарништва у генитивним социјативно-реципрочним конструкцијама увиђа се и при супституцији социјативног прилога, одн. деривираниог социјативног предлога рус. *вместе с(о)*, срп. *заједно с(а)* предлошко-падежним спојем који партнерство исказује по принципу просторне метафоре,⁷⁵ рус. *на одной стороне...*, срп. *на истој (једној) страни...*, чиме се у лексичко-граматички центар категорије социјативности укључују и падежи контакта.

1)' *На одной стороне с китайским народом боролись против японских захватчиков.*

На истој страни с кинеским народом борили су се против јапанских освајача.

Спацијално-социјативна семантика у овом предлошко-падежном споју, којим се замењује прототипска социјативна прилошка начинска квалификација, почива на осмишљавању социјативног несингулативног контактнoг и дистантног сврставања учесника скупа, при чему се степеновање семантике супарништва постиже маркираношћу граница скупа његовим дистанцирањем од опонентног ентитета. В. такође и семантичку блискост социјативних и спацијално-социјативних начинских прилога при реформулацији смисла у исказу (1).

⁷⁵ О могућностима примене просторне метафоре говорили смо у *Уводу* ове дисертације.

1) Мы народ одной крови, одной веры. В каждой войне воевали *вместе, на одной стороне*. (В Курск прибыла делегация из Сербии, 2018, <<https://www.news.yandex.ru>>)

Ми смо народ исте крви, исте вере. У сваком смо рату ратовали *заједно, на истој страни*.

Дакле, употребљен у конструкцији са социјативно-реципрочним предикатом спацијално-социјативни именски израз рус. *на одной стороне с(о)...*, срп. *на истој (једној) страни с(а)...* у адвербијалној функцији интензивира семантику заједништва и референцијално одређеног сврставања, што се лако може приметити и у социјативно-реципрочним конструкцијама у којима се не исказује опонентни ентитет, тј. у којима нема експлицирања супротстављене стране генитивном социјативно-реципрочном допуном с предлогом *против*.

Паралелно с тим, поред експлицирања опонентног ентитета именским изразом у социјативном генитиву семантика опонирања се маркирањем повезаности чланова скупа припадношћу истој страни рус. *на одной стороне...*, срп. *на истој (једној) страни...* додатно појачава. Уп. информационо некомплетан пример (1) с примером (2), у којем је ентитет супротстављања у основној реченици изражен именском групом у социјативном генитиву с предлогом *против*, док релативна клауза указује на преплитање релација *партнерства* и *конфронтације*, које је додатно усложњено услед кореференцијалности агенса и копацијенса – агентивни аргумент социјативно-реципрочног предиката у главној реченици уједно је и копацијенс факултативно социјативног предиката у клаузи, у којој се пацијентивни однос друштва успоставља с опонентом из основне реченице.

1) В израильских военных кругах считают, что Россия имеет рычаги влияния на руководство ливанской группировки, боевики которой в Сирии фактически *сражаются на одной стороне с Москвой*, поддерживающей официальный Дамаск как в военном, так и в политическом плане. (И. Январев, Москва осудила действия «Хезболлы» на севере Израиля, 2018, <<https://www.news.yandex.ru>>)

У израелским војним круговима се сматра да Русија има полуге утицаја на руководство либанске групације, чији се борци у Сирији фактички *боре на истој страни с Москвом*, која подржава званични Дамаск како на војном, тако и на политичком плану.

2) По сути дела, выступив в блоке с Турцией, *болгары воевали на одной стороне со вчерашними угнетателями и против тех, кого угнетали вместе с ними.* (*Первая мировая война, или Век учись*, 2018, <<http://www.news.yandex.ru>>)

У суштини, иступивши у блоку с Турском, *Бугари су ратовали на истој страни с јучерашњим тлачитељима и против оних које су тлачили заједно с њима.*

СЕМАНТИЧКИ КРИТЕРИЈУМ АНИМАТНОСТИ У СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА КОНФРОНТАТИВНОГ ТИПА

Иако је за прототипске социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа, као што смо раније напоменули, карактеристично означавање ситуација чији учесници имају обележја аниматности и персоналности, анализирана грађа показује и знатну заступљеност примера који, делимично одступајући од овог семантичког чиниоца, ипак, не улазе у сферу псеудосоцијативности, већ остају у оквирима супкатегоријалних граница социјативно-реципрочног значења непосредности, придружујући се на тај начин језичким датостима у којима су социјативно-реципрочни именски и предикатски изрази у фигуративној употреби.⁷⁶

1) Вчера весь день *боролся с головной болью* без пирамидона, если эта боль будет учащаться – брошу курить. (М. М. Пришвин, *Дневники*, 1927)

Луче сам се читавог дана *борио с главобольом* без пирамидона, ако се тај бол буде јављао чешће – престаћу да пушим.

2) Возникла идея – *бороться с раком* путем применения таких препаратов, которые подавляют чрезмерную активность теломеразы, и сегодня это

⁷⁶ О способности лексеме да у фигуративној употреби остане у свом основном значењу, а не у секундарним варијантама в. у: Гортан-Премк 1997: 111.

направление поисков бурно развивается. (*Год женщины*, «Знание – сила», 2010)

Појавила се идеја да *се треба борити с раком* путем примене таквих препарата који сузбијају прекомерну активност теломеразе, и данас се тај правац истраживања нагло развија.

3) Когда Скрипицына ввели в кабинет, похожего на выловленную рыбу, поглупевшего, со всей холодной тяжестью, ушедшей в будто бы зрячие, широко распахнутые глаза, Добычин пробормотал, *борясь с гневом*: «У тебя есть отец, мать?». (Олег Павлов, *Казенная сказка*, 1993)

Када су Скрипицина увели у кабинет, био је налик на уловљену рибу, отупео, са свом својом хладном тежином, која као да је отишла у широко отворене очице, Добичин је промрмљао, *борећи се с гневом*: „Имаш ли ти оца, мајку?“.

4) Тогда же были выдвинуты и предварительные условия поддержки: *борьба с бедностью*, защита прав бюджетников, помощь малообеспеченным семьям и т. п. (Александр Садчиков, *Равнение по центру*, «Известия», 2002)

Баш у то време су били истакнути и предуслови за подршку: *борба са сиромаштвом*, заштита права државних службеника, помоћ материјално слабо обезбеђеним породицама итд.

5) Кроме того, *борьба с наркотиками* значительно расширила силовой аппарат современных государств, почти повсюду есть специальные полицейские службы для *борьбы с наркоторговлей* – в США к этому привлекают даже армию. (*Коллективный, 10 социальных страхов Льюиса Кэрролла*, «Русский репортер», 2010)

Осим тога, *борба с наркотицима* значајно је проширила репресивни апарат савремених држава, скоро су свуда специјалне полицијске службе за *борбу с трговином наркотицима* – у САД за то чак ангажују и војску.

6) Важно чтобы конвенция в равной степени ориентировала на *борьбу с торговлей людьми* как государства происхождения, так и государства транзита и назначения, включала в себя превентивные, защитительные

элементы в отношении жертв и репрессивные в отношении организаторов... (В. А. Чижов, *Выступление...*, «Дипломатический вестник», 2004)

Од важности је да се конвенција у једнаком степену оријентише на *борбу с трговином људима* како државе порекла, тако и државе транзита и намене, да укључи превентивне, заштитне елементе у погледу жртава и репресивне у погледу организатора...

Примери (1–6) илуструју два типа конструкција, у којима се на позицији резервисаној за денотирање коагенса, равноправног учесника у социјативно-реципрочној релацији, јавља лексема којом се номинује појава која је непосредно везана за човека или сферу људског деловања, при чему је она поистовећена са опонентом аниматних обележја. У прва три примера конфронтативна конструкција у социјативно-реципрочној допуни опонентног типа изражава стање или емоцију које се локализује унутар самог човека. Ту у обзир долазе лексеме којима се денотира одступање од норме услед, по правилу, невољног нарушавања хомеостазе⁷⁷ у функционисању какве живе јединке, при чему је агенс имплицитно и доживљавач, на пример, *бороться с болезнями / борити се с болестима*, али не и **бороться со здоровьем / *борити се са здрављем*.

Другу групу конфронтативних социјативно-реципрочних конструкција непосредног типа диференцирамо према денотирању опонената, негативно појмљених друштвених појава које се у свести говорника перципирају као претња очувању равнотеже у заједници. У њихов састав улазе, дакле, лексичке семантички трансформисане јединице у функцији социјативно-реципрочне допуне непосредне супротстављености којима се обележава негативно појмљена персонификована људска делатност или сажето само њен објекат, на пример, рус. *бороться с торговлей людьми*, срп. *борити се с трговином људима*, рус. *бороться с (торговлей) наркотиками*, срп. *борити се с (трговином) наркотицима*. Другачије речено, коришћење овог типа погодно је средство за означавање ситуација, заснованих на социјативно-реципрочном односу непосредне супротстављености, где се људска активност, обележена социјативно-реципрочном допуном у виду лексеме с

⁷⁷ В. насловну реч *homeostáza* у: RSRI 1982: 295.

негативном, неодобравајућом емоционално-експресивном конотацијом на смисаоном плану доводи у непосредну везу са учесницима предметне ситуације, агенсима и коагенсама у таквој релацији. Заправо, у оба типа ради се о спецификованој социјативно-реципрочној релацији конфронтативног типа.

Поред тога, семантичку разливеност између компетитивности и конфронтативности оличавају именски изрази у синтаксичкој функцији социјативно-реципрочне допуне који денотирају појаве које нису строго маркиране негативном конотацијом, већ исказују прекорачење норме, које се, опет, базира на нарушавању стања равнотеже. В. (1–2).

1) ... *Борьба с амбициями...* Владимир Алексеевич так что все-таки происходит внутри "Единой России"? (Александр Градов, *«Медведи» залили партийный фундамент*, «Аргументы и факты», 2003)

...*Борба са амбицијама...* Владимире Алексејевичу, заиста, шта се ипак дешава унутар „Јединствене Русије“?

2) *Борьба с заимствованиями* ведётся внутри самого языка. (Максим Кронгауз, *Родная речь как юридическая проблема*, «Отечественные записки», 2003)

Борба с позајмљеницама води се унутар самог језика.

Конструкције социјативно-реципрочног непосредног типа у ширем смислу обухватају и семантичке трансформације (1–2) и фигуративну употребу лексема у аргументским именским групама, у чији састав улазе и социјативне структуре с неистоветним обележјима персоналости, приближавајући се тиме конструкцијама које допуштају интерпретацију по критеријуму неравноправности.

1) Примерно так *прощался с земной юдолью шестидесятилетний Марк Аврелий* – первый и последний философ на жестком римском троне. (Сергей Смирнов, *Конец серебряного века, Anno Domini 180*, «Знание–сила», 2003)

Отприлике *се тако опраштао са земаљском долином суза шездесетогодишњи Марко Аурелије* – први и последњи филозоф на суровом римском трону.

2) Помню, пароход уже отчаливал и я мысленно прощался с этими улицами, со всеми этими местами, которые я уже никогда не должен был забыть... (И. С. Тургенев, *Ася*, 1858)

Сећам се, пароброд се већ отискивао и ја сам се у мислима *опраштао са овим улицама, са свим овим местима које никада не би требало да заборавим...*

Семантичке трансформације у социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа срећу се и у устаљеним фразеолошким спојевима, в. (1) коагенсну социјативну допуну главног дела објекатске именске групе са инхерентним значењем социјативно-реципрочне повезаности.

1) Как директор, как вице-президент РАН, непрерывно натыкаюсь на барьеры и рогатки, которых не должно быть в природе, трачу силы и энергию на *борьбу с ветряными мельницами*. (Жорес Алферов, *Мы должны винить сами себя*, 2001)

Као директор, као заменик председника РАН, непрекидно неочекивано наилазим на баријере и преграде, којих не би требало да буде у природи, трошим снагу и енергију на *борбу с ветрењачама*.

Такође, враћајући се закључку о дистинкцији фигуративне и семантички транспоноване употребе лексема са инхерентним социјативно-реципрочним значењем и псеудосоцијатива, примећујемо и оне примере у којима је семантичка разлика између њих суптилно нијансирана. В. потенцијалну двозначност у примеру (1), који се може тумачити и у семантичким оквирима псеудосоцијатива једностраности,⁷⁸ тј. псеудосоцијативних конструкција става, те случајеве када контекст разрешава тип (псеудо)социјативне, одн. социјативно-реципрочне интерпретације, уп. примере (2–3).

1) Первое время Машутка сильно тосковала; сколько горьких слез выплакала, а затем *помирилась с своей долей бесталанной*. (Н. П. Вагнер, *Сказки Кота-Мурлыки*, 1872)

У прво време Машутка је много туговала; колико је горких суза исплакала, а после се *помирила са својом злосрећном судбином*.

⁷⁸ В. Опачић 2018а: 108.

2) – *Я встретился с любовью... я ее понимаю...* (Светлана Алексиевич, *Время second-hand*, «Дружба народов», 2013)

– *Ja sam se susreo s ljubavlju... ja je razumem...*

3) *Справедливая война ведется с гневом* (есть гнев праведный!). (А. И. Осипов, *Православное видение войны и мира*, «Православная беседа», 1998)

Праведни рат се води с гневом (постоји гнев праведни!).

ЈЕДНОСТРАНА НАЧИНСКА ДЕТЕРМИНАЦИЈА У СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА НЕПОСРЕДНОГ ТИПА

Осим на тематско-ремаатском плану, перспективизацији реченице, одн. маркирању приоритетног садржаја у исказу, нарушавање односа равноправности међу партнерима запажамо и при начинској квалификацији социјативно-реципрочног предиката непосредног типа, када се само једној страни може приписати одговарајућа начинска детерминација, која карактерише њено деловање у предметној ситуацији. Према нашем увиду, начинска квалификација радње социјативно-реципрочног предиката, у својим главним цртама, везана је за два основна вида, које, такође, можемо диференцирати по спацијалном критеријуму *унутрашњост/спољашњост*, те на тој основи разликујемо једнострану и обострану, партнерску начинску квалификацију, уз следећа образложења.

Интегрална или спољашња начинска квалификација радње социјативно-реципрочног предиката непосредног типа меродавно је обележје релације за све њене учеснике. Сегментирана или унутрашња начинска квалификација радње социјативно-реципрочног предиката информише о предметној релацији с позиције рашчлањености денотираног скупа, не везујући начинску квалификацију за вршење глаголске радње од стране обеју ангажованих ентитетских целина.

У примеру (1) семантика начинског прилога и шири контекст појашњавају да је реч о унутрашњем типу начинске квалификације, обавештавајући истовремено да се садржај прилошке лексеме у адвербијалној функцији рус. *подобострастно*, срп. *понизно* заједно с допунском емоционално-експресивном неодобравајућом

конотацијом, приписује радњи предиката коју врши само једна суделујућа страна у социјативно-реципрочном односу непосредног типа. У примерима (2–4) таквих ограничења нема, те се интегрална, спољашња начинска квалификација не искључује, премда се, ипак, и овде може говорити о својству престижније прве позиције у именској групи социјативно-реципрочне конструкције, одн. о примарном везивању квалификативног начинског адвербијала за вршење радње социјативно-реципрочног предиката од стране агенса, за разлику од социјативних координативних конструкција где је могућна, превасходно, интегрална начинска квалификација. В.

1) В один из первых вечеров нашей работы в цирк пришел средних лет мужчина, лысоватый, с гладко выбритым лицом. Все здоровались с ним *подобострастно*. (Юрий Никулин, *Клоуна надо видеть*, 1979)

Једне од првих вечери нашег рада у циркус је дошао човек средњих година, проћелав, с глатко избријаним лицем. Сви су се поздрављали с њим *понизно*.

2) ... – воскликнул он с мгновенно вспыхнувшим взором и затем *крепко* обнялся и *горячо* расцеловался с доктором и с Егором Егорычем. (А. Ф. Писемский, *Масоны*, 1880)

... – узвикнуо је он с погледом који је тренутно синуо и затим се *чврсто* загрлио и *срдачно* изљубио с доктором и с Јегором Јегоричем.

3) Казалось, однако ж, что бодрость и надежда не совсем его покинули; он *весело* разговаривал с окружающими, шутил с ними, рассказывал были и небылицы и приковывал жадное их внимание умным и живым своим разговором. (О. М. Сомов, *Гайдамак*, 1825)

Чинило се да га, ипак, храброст и нада нису сасвим напустили; он је *весело* разговарао с блиским људима, шалио се с њима, причао им истините приче и измишљотине и привлачио страшно њихову пажњу својим паметним и живим разговором.

СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ НЕПОСРЕДНОГ ТИПА У ОГЛЕДАЛУ ГЛАГОЛСКЕ
ДЕКОМПОЗИЦИЈЕ И СИНТАКСИЧКЕ КОНДЕНЗАЦИЈЕ

Публиковање огледа М. Радовановића о декомпозицији предиката на материјалу српскохрватског језика, а са освртом на проученост разлагања једночланог предиката у другим европским језицима, у првом реду, енглеском, руском, чешком и немачком, означило је почетак низа изучавања у српској лингвистици, која су се с различитих страна бавила језичком појавом коју је аутор првобитно представио типичним појавним облицима у српскохрватском језику – моделима с копулативним и семикопулативним глаголима и номинализацијама у падежном облику без предлога или у предлошко-падежном споју, попут псеудолокативног *Соп + у / на + NDev(Loc)* итд. (Радовановић 1977: 53–80)

Плодотворна потоња испитивања ове проблематике заједно с библиографским прегледима дати су и у синтетичкој ретроспекцији огледа о језику и уму, којом су сабрани радови о глаголској декомпозицији, универбизацији, те реченичној кондензацији и номинализацијама, чиме су, уједно, повезани и прилози из области функционалне стилистике (Радовановић 2007).

Поступак глаголског разлагања или глаголске декомпозиције на подлози семантичке категорије социјативности показује конвергентност продуктивних синтаксичких модела декомпоновања у руском и српском језику.⁷⁹

Остајући на трагу огледа о разлагању предиката на вербалну и девербативну структуру, (Радовановић 1977: 53–80) утврђујемо да декомпоновани предикати у конструкцијама са социјативним инструменталом у номинализованој глаголској структури, чувају својства јаке и слабе рекције – изорекција је аналогна дихотомији непосредност/посредност у односу друштва. В. примере (1–2) који одговарају псеудоспацијалном моделу декомпоновања глагола у социјативима непосредног и посредног типа.

⁷⁹ В. и типологију перифрастичних предиката у: Керкез 1998: 183–190.

1) Высочайше повелено: считать, что *Россия в войне с Турцией...* (И. И. Воронцов, *Объявление Россией войны Турции*, «Утро», 1914) [←...*Россия воюет с Турцией...*]

С врха је наређено: сматрати да је *Русија у рату с Турском...* [←... *Русија ратује с Турском...*]

2) Футболист в это время *был с семьей на отдыхе с 25 декабря по 12 января.* (<<https://www.news.yandex.ru>>) [←...*с семьей отдыхал...*]

Фудбалер је у то време *био с породицом на одмору од 25. децембра до 12. јануара.* [←... *с породицом се одмарао...*]

Имајући у виду до сада позната базична функционална обележја аналитичког предиката декомпонованог типа,⁸⁰ пажњу ћемо овом приликом усмерити на комуникативну актуализацију предикатског садржаја и социјативне допуне посредног и непосредног типа, која се у примеру (2) очитује у линијском прекидању интерполирањем именске фразе у социјативном инструменталу између копулативног и номинализованог⁸¹ дела декомпонованог предиката. У односу на социјативну конструкцију посредног типа са синтетичким факултативно социјативним предикатом, декомпоновање пружа, дакле, другачије могућности информационе актуализације социјативног садржаја, на пример, тематизовањем или рематизовањем, линијским варирањем номинализованог израза и социјативне допуне. В. пример (1) у којем социјативна допуна непосредног типа прекида неутрални линијски ред у разложеном социјативно-реципрочном предикату.

1) – Ты что ж, *переписку с ним вела?* (Василий Гроссман, *Жизнь и судьба, часть 2*, 1960) [← – Ты что ж, *с ним переписывалась?*]

– Па ти си *преписку с њим водила?* [← – Па ти си *се с њим дописивала?*]

Такође, варирање социјативног значења у фреквентним моделима декомпозиције предиката подразумева, на пример, јављање социјативно-реципроче допуне у споју с девербативним именицама, изведеним од синтетичког социјативно-реципрочног предиката, у формама слободног акузатива (1), локатива с предлогом

⁸⁰ В. Ivić М. 1999: 87–95; Ивић М. 1988: 1–5.

⁸¹ На порекло термина *номинализација* указује стр. 81.

рус. в, срп. у (2). Разлагање социјативно-реципрочног предиката у руском језику може пратити и трансформација личне реченичне структуре у безличну, када се агенс изражава у генитивној именовској групи с предлогом *у*, *уп.* и међујезичке контрасте и сличности у примерима (3–4).

1) Вот он *ведет разговор с воображаемым собеседником* о логико-математическом кванторе общности и в разговоре используется слово *все*. (В. А. Успенский, *Витгенштейн и основания математики*, 2002) [← ... он *разговаривает с воображаемым собеседником...*]

Это, он *води разговор са замишљеним саговорником* о универзалном логичко-математичком квантору и у разговору користи реч *све*. [← ... он *разговара са замишљеним саговорником...*]

2) Но когда я разговариваю с морем, только поверхность моря *участвует в разговоре со мной*: море сверкает, хмурится, переливается, ходит волной, ласково плещется [...] а глубины его есть глубины, точно так же, как и мои. (В. А. Солоухин, *Капля росы*, 1959) [← ... поверхность моря *разговаривает со мной...*]

Али када разговарам с морем, само површина мора *учествује у разговору са мном*: море блиста, мршти се, пресијава се, таласа, нежно запљускује [...], а дубине су његове дубине исто онако као и моје.[← ... површина мора *разговара са мном...*]

3) О чем у меня с ним *шел разговор*, я и тогда не помнил и вскоре завалился спать. (С. М. Голицын, *Записки беспогонника*, 1946–1976) [← *О чем я с ним разговаривал...*]

О чему сам имао са њим *разговор* ни тада нисам памтио и ускоро сам се испружио да спавам. [← *О чему сам са њим разговарао...*]

4) Губернатор по этому поводу уже *имел разговор с руководителями местных банков*, которые, правда, выдвинули условие... (Татьяна Макогонова, *Реформе нужны личности*, «Красноярский рабочий», 2003) [...←уже *разговаривал с руководителями*]

Губернатор је тим поводом већ имао разговор с руководиоцима локалних банака, који су, истина, изнели услов... [...←већ је разговарао с руководиоцима...]

Могућност интерполирања социјативне или социјативно-реципрочне допуне између вербалног и девербативног дела декомпонованог предиката обухвата како конструкције са спољашњим сегментирањем елемената скупа, тако и социјативно-реципрочне конструкције интегративног типа. Првој групи припада већина социјатива – из ње се изузимају синтаксички и семантички специфичне руске социјативне квазинапоредне конструкције и социјативи целине. Другу групу репрезентује прономинална реципрочно-рефлексивна допуна *между собой* у спацијално-социјативној конструкцији с аналитичким, декомпонованим социјативно-реципрочним предикатом, в.

1) ... их хозяйки... *вели между собой культурные беседы.* (И. Грекова, *Скрипка Ротшильда*, 1980)

... њихове домаћице... *су водиле међу собом културне разговоре...*

Аналогна тематско-рематска, одн. линијска варирања позиције социјативне, социјативно-реципрочне допуне могућна су и у реченичним структурама с номинализацијама социјативног и социјативно-реципрочног типа, одн. када је девербативна именица кондензатор⁸² садржаја социјативног, одн. социјативно-реципрочног предиката у конструкцији, на пример, у социјативима непосредног типа и спацијално-социјативним инструменталским конструкцијама с фазним глаголима. Уп. примере (1–3) према могућностима кондензације.

1) – Вот только что закончил разговор с руководством. (Н. Леонов, А. Макеев, *Ментовская крыша*, 2004)

– Это само што је завршио разговор с руководством.

2) Мы начали с ними разговор, в том числе о Т., [...] о котором они не так уж много знали. (Протоиерей Дмитрий Климов, В. М. Строганова, *Цой не дает нам дремать*, 2015)[... ←начали с ними разговаривать...]

⁸² О пореклу термина *кондензација*, одн. *кондензатор реченичног садржаја* в. на стр. 81.

Ми смо почели с њима разговор, између осталог о Т., [...] о којем они нису тако много знали. [... ←почели смо с њима да разговарамо...].

3) С таким же изумлением посмотрели на Чайкина [...] и не обращая более на него внимания, продолжали между собою разговор. (К. М. Станюкович, *Похождения одного матроса*, 1900) [... ←продолжали между собой разговаривать...]

С таквом зачуђеношћу погледали су Чајкина [...] и не обраћајући више на њега пажњу настављали су међу собом разговор. [...←настављали су међу собом да разговарају...]

Руске квазинапоредне конструкције своју блискост социјативним напоредним конструкцијама с конјунктором *и* показују и при интерполирању између фазног глагола и девербативне именице у кондензаторској функцији, када комитативна именска група с продубљеним референтом у агентивној функцији прекида неутрални линијски ред. В. (1–1’).

1) – В ответном матче вы поставлены перед необходимостью забивать, – продолжали мы с Семиным разговор уже на «Олимпийском», перед вечерней тренировкой «Динамо». (Зильберт А., *Донецк встретил Семина по-домашнему*, «Советский спорт», 2009)

У узвратном мечу приморани сте да погађате, – наставили смо ја и Сјомин разговор већ на „Олимпијском“, пред вечерњи тренинг „Динамо“.

1)’ – В ответном матче вы поставлены перед необходимостью забивать, – продолжали он и Семин разговор уже на «Олимпийском», перед вечерней тренировкой «Динамо».

У претходним редовима смо, у кратким цртама, указали на варирање социјативних значења у поступцима глаголске декомпозиције, номинализације и кондензације, концентришући се највећим делом на прагматичку структуру реченице са социјативно-реципрочним предикатом, при чему се, у руском језику, линијска маркираност, у првом реду, уочава код квазинапоредних конструкција које, одвајајући се од других социјатива у руском језику, не допуштају оделиту фокализацију реченичне компоненте у социјативном инструменталу.

СОЦИЈАТИВИ ПОСРЕДНОГ ТИПА VS НЕПРАВИ СОЦИЈАТИВИ

У односу на семантику социјативности у ширем смислу, диференцирану према инваријантним критеријумима социјативне несингулативности и јединства семантичких функција учесника категоријалне ситуације, значење реципрочности, као што смо предочили, оформљују и варијантни критеријуми факултативног испољавања попут суделовања учесника у релацији социјативне конекције, на основу чега се однос узајамне повезаности, поникао на подлози значења заједнице, уобличава дистинктивним својством *непосредности*, које се одређује према социјативном диференцијатору *директивности* и међусобној оријентисаности учесника у предметној релацији облигаторног заједничког ангажовања.

Наспрам категоријалних ситуација које претпостављају неопходност непосредног суделовања и међусобну усмереност учесника остају ситуације у којима главни предуслов за успостављање односа социјативне конекције није обавезност обостране укључености учесника, те се стога предметна релација утемељује на *индиректној повезаности*, при чему се социјативне конструкције посредног типа у манифестацији градуелне усклађености семантичких улога учесника придружују некумулативним социјативима непосредног типа, а по обележју *равноправности* учесника у предметној ситуацији продужују низ конструкција са социјативним инструменталом, изван којег у овом морфосинтаксичком центру остају једино псеудосоцијативне форме. В. илустративни пример у којем се социјативност посредног типа изражава у конструкцији с факултативно социјативним предикатом у линеаризацијски немаркираном облику (1), као и пример (2) у којем је друга социјативна допуна предиката из класе поларитетских факултативно социјативних глагола рематизована.

1) Николай Карлович долго лечился, но свободно передвигаться не мог и теперь *путешествовал со мной* в воспоминаниях. (М. К. Куприна-Иорданская, *Годы молодости*, 1966)

Николај Карлович се дуго лечио, али није могао да се слободно креће и сада је *путовао са мном* у успоменама.

2) *Не ешь с Фомой, ешь со мной!* (И. А. Бунин, *Личарда*, 1913)

Не једи с Томом, једи са мном!

Социјативна конекција код социјатива посредног типа јавља се и изван зоне прототипског, када се у конструкцији обележавају односи који се, поред сингулативне, појединачне реализације, могу остварити и у друштву. Србистичка и русистичка синтаксичка испитивања у српској лингвистичкој славистици језичке чињенице са овим особеностима издвајају у посебан семантички тип *неправих социјатива*, (Ивић М. ²2005: 179–184; Пипер 2002: 26) које свој положај изграђују на двојакој дистинкцији – према социјативима непосредног, с једне, и социјативима посредног типа, с друге стране.

Посматрајући неправу социјативе у огледалу критеријума диференцијације варијантних социјативних значења, можемо закључити да су, они, готово, у потпуности по својим семантичким одликама саобразни низу показатеља факултативног типа којима се иначе спецификује значење *социјативне посредности*. Другим речима, њихово дистинктивно обележје у односу на социјативе посредног типа је висок степен испољене *факултативности* у подлози остварења социјативног односа, који се, такође, као и код социјативно-реципрочних конструкција непосредног типа и социјатива посредног типа очитује у повезаности нејединичних ентитета, при чему се она у свести говорника суштински схвата као социјативно усклађена, обликујући се у директну или индиректну *конекцију социјативног типа*.

Из тога следи да се међу социјативима посредног типа издваја и посебан подтип конструкција према *очекиваности/неочекиваности* социјативне реализације, одн. социјативног уобличавања предметног односа, које називамо *социјативима поларитетске посредности*. Најзад, додајмо и да је семантичка типологија конструкција са социјативним инструменталом у руском и српском језику, коју предлажемо и у чији састав улазе *кумулятивне* и *некумулятивне социјативно-реципрочне конструкције непосредности* и *социјативне конструкције посредности с поларитетским социјативним подтипом*, одраз класификације предиката која

обухвата тројаку семантичку дистинкцију лексема с неодвојивом, унутрашњом социјативном, факултативно социјативном и несоцијативном семантиком.⁸³ Она је, стога, у овој дисертацији проширена и већим бројем подтипова – кумулативних и некумулятивних социјативно-реципрочних предиката непосредног типа, социјативних предиката (поларитетске) посредности и др. – сходно уласку у одговарајућу социјативну језичку структуру.

На основу напред изложеног, видимо да се и у руском, и српском језику социјативне конструкције поларитетске посредности и њихови предикати приближавају периферији, тј. граници у систему конструкција са социјативним инструменталом, коју, на пример, повлаче лексичко-семантичке групе физиолошких, афективних и менталних несоцијативних глагола, уз напомену да поједини представници класе *verba cogitandi*, попут рус. *забывать*, *помнить*, срп. *заборављати*, *сећати се*, могу имплицирати (псеудо)социјативну интерпретацију (8). Уп. социјативну маркираност предиката код социјатива посредног типа (1), социјатива поларитетске посредности (2–7), те преплитање значења социјативне неочекиваности, социјативне поларитетске посредности и псеудосоцијативности (8), као и крајње одступање од социјативне норме (9)*.

1) Если бы мне раньше сказали, что я просто буду сидеть с ними рядом, я бы не поверила. (Сати Спивакова, *Не все*, 2002)

Да су ми раније рекли да ћу једноставно *седети с њима*, ја не бих поверовала.

2) Я хочу, чтобы вы были рядом с нами всю жизнь и умерли с Гурием в один день! (Дмитрий Емец, *Таня Гроттер и колодец Посейдона*, 2004)

Желим да будете с нама читавог живота и да *умрете с Гуријем* у исти дан!

3) Его называют мечтателем, над ним смеются, он допускает это, *он и сам смеется с другими*, и люди объясняют это тем, что он ничтожен, угодлив, он идет одиноко, втянув в плечи голову, в которой тщеславие, высокомерие, самоунижение, презрение к людям, сменяющееся умилением, мысли о смерти образуют никогда не утихающую бурю. (Ю. К. Олеша, *Я смотрю в прошлое*, 1928)

⁸³ В. стр. 16.

Зову га занесењаком, подсмевају му се, он то допушта, *он се и сам смеје с другима*, и људи то објашњавају тим да је безначајан, сервилан, иде усамљен, увукавши у рамена главу, у којој су гордост, надменост, самопонижење, презир према људима, који се смењује с ганућем, мисли о смрти творе буру која се никада не стишава.

4) Исполнив это, я иду к адской бездне и делаю то, что делали Иудеи, приходя в Иерусалим, терзая себя, проливая слезы и испуская стенания о падении отцов своих: так и я, осматривая падение человечества и последствия этого падения, удручаю мое тело и *плачу с плачущими*. (Епископ Игнатий Брянчанинов, *Отечник*, 1863)

Извршивши то, идем према адској провалији и чиним оно што су чинили Јудеји, долазећи у Јерусалим, мучећи се, проливајући сузе и испуштајући јауке због пада отаца својих: тако и ја посматрам пад човечанства и последице тог пада, потиштавам своје тело и *плачем са уплаканима*.

5) Скажи ей, что ты не один скучаешь на чужбине, а что у тебя есть приятель, который *скучает с тобой вместе...* (В. А. Соллогуб, *Неоконченные повести*, 1843)

Реци јој да не тугујеш сам у туђини него да имаш познаника који *пати с тобом заједно...*

6) Мать не умела приворожить отца, *он тосковал с нею* и уходил от нее. (В. Ф. Панова, *Времена года. Из летописей города Эиска*, 1953)

Мајка није умела да опчини оца, *он је туговао с њом* и одлазио од ње.

7) *Господь [...] воплотился в индивидуальное тело, с ним жил и страдал, с ним и воскрес*, оставив пустую гробницу... (С. Н. Булгаков, *Свет невечерний*, 1916)

Господ [...] се оваплотио у индивидуално тело, с њим је живео и страдао, с њим је и васкрсао, оставивши празну гробницу...

8) *Я с тобой забываю обо всем...* (Разг.)

Ја с тобом забораваљам на све... (Разг.)

9)* *Я думаю с тобой*, что он прав.

* *Ја мислим с тобом да је он у праву.*

У конструкцијама са семантиком социјативне посредности, тј. поларитетске посредности и неочекиваности, често се употребљавају и друга средства којима се исказује јединство елемената скупа у социјативној релацији, међу којима је, на пример, и социјативна начинска прилошка квалификација, која као и код непотпуних компетитивно-конфронтативних социјативно-реципрочних конструкција непосредности, има функцију интензификатора социјативне семантике. То указује и да се прилошка социјативна интегративна (рус. *вместе*, срп. *заједно*) или фразеолошка контактна (рус. *бок о бок*, срп. *раме уз раме*) интензификација у конструкцијама са социјативним инструменталом регуларно јавља како у социјативним конструкцијама диференцираним према својству посредности, тако и у ограниченом броју социјативно-реципрочних конструкција непосредног типа. В.

1) В англо-саксонској пресе Русију, као и Иран, све чешће називају једном од учесника унутрашњег рата у тој држави: типа на једној страни су Русија и Иран (приметимо, не Кина, која *заједно* с Русијом иступа против насилних дејстава унилатерално), а на другој су Саудијска Арабија и Турска.

У англосаксонској штампи Русију, као и Иран, све чешће називају једном од учесника унутрашњег рата у тој држави: типа на једној страни су Русија и Иран (приметимо, не Кина, која *заједно* с Русијом иступа против насилних дејстава унилатерално), а на другој су Саудијска Арабија и Турска.

2) Кстати, это предприятие *совместно* с московским заводом ВИЛ разработало новый образец небольшого грузовика. (И. И. Студенников, *Интервью...*, «Дипломатический вестник», 2004)

Уосталом, то предузеће је *заједно* с московском фабриком ВИЛ разрадило нови модел малог камиона.

3) Наша доля – 11% от доли рынка против 50% у лица, которое *вместе* с нами *коллективно* доминирует. (*Правоприменение*, «Ведомости», 2019)

Наш удео је 11% од удела тржишта наспрам 50% у власништву лица које *заједно* с нама *коллективно* доминира.

4) Это право включает свободу менять свою религию или убеждения и свободу исповедать свою религию или убеждения как единолично, так и *сообща* с другими... (Мария Козлова, *Свобода совести...*, «Адвокат», 2004)

То право укључује слободу да се мења своја религија или убеђење и слободу да се исповеда своја религија или уверење како појединачно, тако и *скупа* с другима...

5) Вера даже завелась немного и что-то такое прокричала *хором* с теснившими ее соучастниками. (Александр Снегирев, *Вера*, 2015)

Вера се чак мало разјарила и нешто је повикала *углас* са саучесницима који су је гурали.

6) Теперь *плечом к плечу* со своей женой я стоял среди старинного протестантского кладбища. (В. П. Катаев, *Алмазный мой венец*, 1975–1977)

Сада сам *раме уз раме* са својом супругом стајао наред старог протестантског гробља.

7) Наконец, она же, *вкуне* с несколькими другими, вызвала, "структуралистский" переворот в лингвистике и далее такой же переворот едва ли не во всех социальных науках. (Михаил Арапов, *Когда текст обретает смысл*, «Знание–сила», 2003)

Најзад, па она је *скупа* с неколико других изазвала структуралистички преврат у лингвистици и затим исти такав преврат готово у свим друштвеним наукама.

Такође, значење друштва код социјативних конструкција посредности интензивирају и супстантивне лексичко-синтаксичке структуре интегративне социјативности. Уп.

1) Одноклеточные водоросли, что живут *в сообществе* с кораллами, «склеивают» их, образуют еще один «этаж» рифа, на котором в следующем году поселятся новые молодые полипы. (Александр Зайцев, *Черная метка*, «Знание – сила», 2013)

Једноћелијске алге које живе у *заједници* с коралима, „слепљују“ их, образују још један „спрат“ подводног гребена, на којем ће се следеће године населити млади полипи.

2) Вавилов дејствовао *в совокупности* с бившим премијер-министром, ныне послан на Украине В. Черномирдиным, с бившим руководителем Газпрома Р. В., с представителјима Минобороны РФ и правителјственних кругов Украине. (*Оборотни первой волны*, «Завтра», 2003)

Вавилов је деловао скупа с бившим премијером, сада амбасадором у Украјини В. Черномирдином, с бившим руководиоцем Газпрома Р. В., с представницима Министарства одбране РФ и владиних кругова у Украјини.

Осим тога, у систему правих социјатива поједини социјативни предлошки деривати, као што је сложени предлог *параллельно с(о)*, колокабилни су искључиво с именском групом која обележава аниматног коагенса факултативно социјативне радње. Изостанак обележја живо+ указује на спацијалну псеудосоцијативну интерпретацију.

1) *Параллельно с Владимиром Григорьевичем работал* Юрий Владимирович Дуров. (И. Э. Кио, *Иллюзии без иллюзий*, 1995–1999)

Паралелно с Владимиром Григорјевичем радио је Јуриј Владимирович Дуров.

2) Но не успел сделать и десяти шагов, как заяц вскочил и *побежал параллельно с дорогой...* (А. А. Фет, *Из деревни*, 3, 1868)

Али није успео да начини ни десет корака, скочио је као зец и појурио *паралелно с путем...*

Премда социјативи поларитетске посредности изражавају однос који се нетипично реализује у социјативној конекцији, они, ипак, могу имплицирати висок степен јединства и повезаности међу елементима скупа, што их зближава с конструкцијама здруженог суделовања, оличеним у социјативно-реципрочном семантичком типу. Ова занимљива особеност се може установити при упоредном сагледавању социјативних конструкција поларитетске посредности и социјативних координативних конструкција, тј. супкатегоријалних социјативних значења, у

конструкцијама с предикатима из класе факултативне социјативности, лоцираним у морфосинтаксичком и синтаксичком категоријалном центру. Уп. примере (1–3).

1) И так как он рассказывал очень красиво, живо и ярко, то выходило похоже на правду, и девушки верили ему, *жалели и грустили вместе с ним*. (М. П. Арцыбашев, *Санин*, 1902)

И пошто је причао врло лепо, живо и убедљиво, то је личило на истину, а девојке су му веровале, *жалиле су и туговале заједно с њим*.

2) И когда он приходит в дом культуры – маленький, худенький и веселый, – то весь вечер танцует, смеется и шутит с красавицей Маней Пальчик, а у стены *грустят и злятся шесть офицеров, пять инженеров, четыре студента, три слесаря, два ремесленника и один председатель завкома*. (Давид Дар, *Богиня Дуня и другие невероятные истории*, 1964)

И када он дође у дом културе – мали, мршав и весео, – онда цело вече плеше, смеје се и шали с лепотицом Мањом Пальчик, а код зида *тугују и љуте се – шест официра, пет инжењера, четири студента, три бравара, двојица занатлија и један председник извршног одбора фабричке синдикалне организације*.

3) *Жена. Мама. Грустят*. Пьют колючее шампанское. Сын – через неделю ему исполнится два года, – конечно, уже давно уснул. (Андрей Рубанов, *Сажайте, и вырастет*, 2005)

Супруга. Мама. Тугују. Пију резак шампањац. Син – кроз недељу дана напуниће две године, – наравно, већ је одавно заспао.

Социјативне конструкције поларитетске посредности (1) могу истицати висок степен перцептивног јединства укорењен у јединственом поимању релације обликоване подударним емоционалним стањем, имплицирајући при томе и постојање изражене међуљудске блискости. Најслабија повезаност међу елементима социјативних скупова уочава се у примеру (3), где у синтаксичком поступку парцелације⁸⁴ значење друштва задржава својства напоредних социјативних асиндетских конструкција, преносећи их на ниво именских, субјекатских, и

⁸⁴ В. о парцелацији у: Пипер и др. 2005: 564–566.

глаголских, предикатских, парцелата – линеаризацијско статусно преимућство прве позиције парцелисаног субјекта очитује се управо по угледу на поменути образац (2) – а овакво повезивање текстуалних потцелина у социјативну целину, поред управљености на економичност, сведеност и упечатљивост разложеног социјативног језичког израза, има, и у руском, и у српском језику, превасходну, усидреност у књижевноуметничком функционалном стилу.

Коначно, можемо укратко закључити да социјативне конструкције посредног типа представљају семантички тип социјативних конструкција којима се обележава однос учесника, који, у својој основи, не пресупонира искључиво социјативну реализацију, али да је у њима, чак и у атипичним поларитетским конструкцијама, задржана особина социјатива да собом изразе чвршћу везаност елемената скупа у односу на друга категоријална језгра. У том погледу су им, пре свега, најближе социјативне прономинално-нумеричке конструкције типа рус. *мы двое*, срп. *нас двоје*.

Друго значајно питање које смо дотакли при разматрању проблематике социјатива посредног типа тиче се њиховог међуодноса с конструкцијама које србистика и русистика у српским лингвистичким центрима, као што смо раније навели, познају под називом *неправи социјативи*.

Узимајући у обзир да је у диференцијацији оба семантичка типа социјативних значења, изузев поменутих стожерних семантичких диференцијатора категоријалне социјативне семантике, кључни супкатеоријални критеријум оличен у факултативности, која се приписује социјативном односу успостављеном међу учесницима предметне ситуације, и да је главна дистинкција у његовом испољавању базирана на ступњу удаљавања од поимања прототипске социјативно-реципрочне релације, сматрамо да се њихов однос може посматрати и кроз призму унутрашњег семантичког разврставања и да се структуре обједињене семантиком социјативне индиректности, чије је место у систему социјатива одређено највишим степеном факултативности, сходно очекиваности да се релација социјативно спецификује, могу издвојити у оквиру социјативних конструкција посредности као поларитетски подтип.

Из тога следи да су градуелност, као и семантички параметар неочекиваности, главна дистинктивна својства и основ ове поделе, не заборављајући при томе да се овим подтипом може, опет, исказивати и висок степен перцептивног јединства којим су учесници категоријалне ситуације у свести говорника повезани специфичним односом друштва, попут социјативних односа у којима оба учесника иступају у семантичкој функцији доживљавача.

КВАЗИНАПОРЕДНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ И СОЦИЈАТИВИ ЦЕЛИНЕ

У поређењу са социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа, социјативима посредног типа и социјативима поларитетске посредности, посебност у аргументском конципирању заједнице, која свој одраз има и у спољашњој конгруенцији именског израза и предиката, представљају руске прономиналне комитативне конструкције с продубљеним референтом типа *мы с тобой*⁸⁵ и социјативне квазинапоредне конструкције типа *отец с матерью*, о чијој смо линијској организацији писали (Опачић 2018б: 67–78) с циљем да укажемо да два семантичка типа повезује обележје квазинапоредности (квазипаралелности).

Тада смо констатовали да се код типолошки специфичних руских заменичких комитативних конструкција с продубљеним референтом квазинапоредност манифестује у плуралској спољашњој конгруенцији именског израза и предиката, при чему се референт субординираног дела у социјативном инструменталу прикључује референту главног дела именске фразе у виду деклинабилне плуралске личне заменичке компоненте, док се код социјативног квазинапоредног типа *отец с матерью* спољашња конгруенција успоставља између предиката и целовите супстантивне или прономиналне фразе с компонентом у социјативном инструменталу, подразумевајући при томе и изостанак придруживања референта зависног дела именског израза референту његовог главног дела, што је истовремено и разлика у односу на социјативне целине који конгруенцију с предикатским изразом

⁸⁵ В. о термину *поглощенный референт* у: Архипов 2003.

заснивају на принципу спољашњег слагања према реализацији грамеме броја деклинабилне компоненте (ibid.). Уп.

1) *Мы с ним общаемся* как друзья обо всем откровенно. (*Наши дети: Подростки*, 2004)

Ja и он општимо као пријатељи о свему отворено.

2) *Мама с папой* вообще спали стоя, подпирая друг друга, чтобы не рухнуть. (Александр Дорофеев, *Эле-Фантик*, «Мурзилка», 2003)

Мама и тата су уопште спавали стојећи, подупирући једно друго да се не би стропоштали.

3) *Мать с ребенком* в выходные поехала по совету друзей на машине... (Елена Васильева, *Окружная прокуратура*, «Новый регион», 2010)

Мајка с дететом је за викенд кренула по савету пријатеља аутом...

4) Внутри этой живой ограды *сгрудились самки с детенышами*. (А. Ф. Членов, *Как Алешка жил на Севере*, 1978)

Унутар те живе ограде скупиле су се *женке с младунцима*.

Томе сада додајемо и нове појединости које смо увидели у ширем социјативном контексту. У пропозициону структуру руских⁸⁶ заменичких комитативних конструкција типа *мы с тобой* могу улазити сва три семантичка типа предиката, маркирана супкатегоријалним, варијантним значењем друштва, инхерентно социјативног, факултативно социјативног и поларитетски факултативно социјативног карактера. В. примере који илуструју семантичке предикате разврстане у класе према директности (1) и градуелној индиректности (2–4) комитативне повезаности учесника.

1) На следующий день *они с Двнятиным встретились*. (*Запись*, «Live Journal», 2004)

Сутрадан су се он и *Двињатин* срели.

⁸⁶ О типичној словенској конструкцији **ми с тобом*, те о њеном јављању на рубу српског језичког ареала, у говору Галипольских Срба и села Радимна на територији Румуније, као и о релативизовању значаја њеног укључивања у искључиве српскохрватске изоглосе в. у: Soboljev 1991: 233–237. Уп. такође и забележене примере с канонском линеаризацијом у говору Галипољца – *Ми с тобом смо* (= *ја и ти...*) *побрѣткиње...*, *Ми с њом друга бѣмо инд време* – као и примере с интерполираном глаголском копулом – *Ми се с њим пујутимо* (Ивић П. 1957: 358–359).

2) *В таком положении могли оказаться и мы с тобой во время декабрьского шторма, если бы я не приказал лечь в дрейф и слить 500 тн. воды.* (Л. К. Бронтман, *Дневники и письма, 1932–1942*)

У таквом положају смо се могли наћи и ја и ти за време децембарске буре да ја нисам наредио да се заустави брод и излије 500 тона воде.

3) *Мы с Сережей очень сильно тосковали о России, а о колонии особенно.* (Н. М. Гершензон-Чегодаева, *Воспоминания дочери, 1952–1971*)

Ја и Серјожа смо јако туговали за Русијом, а за насељем посебно.

4) – *Мы с тобой каждый день будем запоминать одну фразу, хорошо?* (Дина Рубина, *На солнечной стороне улицы, 1980–2006*)

– *Ја и ти ћемо сваког дана памтити једну фразу, добро?*

С друге стране, из оквира наше анализе не би требало изоставити ни случајеве када се прототипска линијска организација у заменичким комитативним конструкцијама подудара с линеаризацијом социјатива који комуникативно актуализују, рематизују, садржај исказан допуном у социјативном инструменталу. Уп. контекстуално комитативно непрецизиран исказ (1) са исказима чију супкатегоријалну комитативну семантику спецификује контекст квалификацијом особине у предикатском изразу (2) или кореферентним прономиналним фразама (3).

1) Претензии предъявлены нам. *Мы с ними не согласны.* ('Внук' извинился перед родней Гагарина, «Труд 7», 2007)

Претензије су изнете нама. *Ми с њима нисмо сагласни.*

2) *Интеллигентный, порядочный,* и что мне особо нравится – как они с Олей нашли общий язык. (Коллективный, форум, *Комментарии к фильму Все будет хорошо, 2008–2011*)

Интелигентан, честит, и что ми се посебно свиђа – како су он и Оља нашли заједнички језик.

3) А еще через два часа эта Екатерина Михайловна привела тебя, и вы с ней очень странно беседовали. (Андрей Геласимов, *Фокс Малдер...*, 2001)

А још после два сата та Јекатерина Михајловна је довела тебе, и *ти и она сте врло чудно разговарали.*

Такође, код конструкција социјатива целине типа рус. *мать с ребенком*, срп. *мајка с дететом*, огранизованих на принципу припајања предлошко-падежног споја у социјативном инструменталу именоване фрази, чији главни део денотира учесника предметне ситуације у агентивној и/ли пацијентивној улози, запажа се, обликован семантиком предиката, посебан подтип прелазне природе, који је близак (псеудо)социјативима карактеристичне појединости, премда, начелно, задржава утемељеност на специфичној идеји заједнице између старијег и млађег представника дате класе живих бића.

Да се ради о конструкцијама које имају одлике и социјатива целине и (псеудо)социјатива карактеристичне појединости говори и особен устаљени спој делова именованих група неподложен линијском прекиду интерполирањем партикуле⁸⁷ и померању субординаног дела на иницијалну позицију. О којем је од двају семантичких типова реч, показује или семантика предикатског дела пропозиције, или атрибуцка квалификација у субординаном делу именованог израза, те тако, на пример, уз егзистенцијалне предикате (1) нема препрека да се заједница двају бића схвати по моделу социјатива целине, док је ситуација у конструкцијама с глаголима говорења или осећања сложенија, и тада субординирани део именоване групе у социјативном инструменталу, којим се денотира млађи представник одређене врсте, може бити у функцији детерминатора, тј. неконгруентног атрибута, што ове конструкције зближава са семантиком (псеудо)социјативне карактеристичне појединости, в. пример (2), где се читава именована фраза налази се у функцији апозиције. У случају усложњавања зависног дела именоване групе такође је посредни значење које се заснива на издвајању карактеристичне појединости у социјативним границама (3).

1) За окном в вагонном коридоре юная *мать с ребенком*. (Анатолий Жигулин, *Черные камни*, 1988)

Иза прозора у вагонском ходнику је млада *мајка с дететом*.

2) Леокадия, женщина без ноги (бежала с молоком, попала под трамвай), да к тому же еще и одинокая мать после самоубийства психически нездорового

⁸⁷ В. о интерполирању партикула у комитативним конструкцијама у: Архипов 2003.

мужа, такое немислимое обстоятельство, но и ими тоже полна наша жизнь – эта Леокадия, *мать с ребенком*, ежеминутно как бы *благодарила* своего мужа Петра за то, что он женился на ней, он был взрослый студент, приехавший учиться в Москву, но его семья (молодая жена-студентка) с ним не поехала, и этот Петр, что в переводе значит «камень» оказался в чужом городе и в первое же воскресенье пошел проведать троюродную родню, среди которой и обреталась в той же комнате молодая Лека, плюс ее сынок Котя, Лека с Котей. (Людмила Петрушевская, *Новые Гамлеты*, 1998)

Леокадија, жена без ноге (трчала је с млеком, пала под трамвај), а уз то још и самохрана мајка после самоубиства психички болесног мужа, таква незамислива околност, али њих је пун наш живот – та Леокадија, *мајка с дететом*, сваког часа као да је *захваљивала* свом мужу Петру што се оженио њоме, он је био одрастао студент који је допутовао у Москву да студира, али његова породица (млада супруга – студенткиња) с њим није пошла, и тај Петар, што у преводу значи „камен“ се нашао у туђем граду и прве недеље је кренуо да обиђе родбину међу којима се у истој соби наша млада Лека, плус њен син Котја, Лека и Котја.

3) ... *женщина с одним ребенком ненавидит женщину с десятью детьми...*
(Дмитрий Соколов–Митрич, *Больше трех...*, «Известия», 2010)

... *жена с једним дететом мрзи жену с десеторо деце...*

Семантика неких других класа семантичких предиката, на пример, глагола кретања (1) или нормативног одступања у обављању такве акције, типа *опоздать* (2), неутрална је у диференцирању социјатива целине и (псеудо)социјатива карактеристичне појединости, в. примере (1–2) који, заправо, илуструју да се значење социјатива целине удружује са семантиком *социјативне карактеристичне појединости*, коју, дакле, сматрамо посебним подтипом.

1) ... *мать с ребенком* в выходные поехала по совету друзей на машине в Челябинскую область на одно из местных озер. (Елена Васильева, *Окружная прокуратура подтвердила...*, «Новый регион 2», 2010)

... *мајка с дететом* за викенд је кренула по савету пријатеља аутом у Чельабинску област на једно од локалних језера.

2) На пример, опоздает *мать с ребенком* на 3 минути на самолет... (*Новогодний кошмар*, «Новый регион», 2007)

На пример, касни *мајка с дететом* три минута на авион...

Кроз призму преплитања значења социјатива целине и социјативне карактеристичне појединости у руском и српском језику могу се тумачити и социјативне конструкције с детерминатором изван нуклеуса или у ширем нуклеусу именске фразе (1), као и конструкције с пацијентивним учесницима у социјативном односу (1–2).

1) *Пострадавшую мать с ребенком* доставили в травмпункт. (Роман Островский, *КП – Брянск*, «Комсомольская правда», 2010)

Настрадалу мајку с дететом довели су у пункт за повређене.

2) Помните, в Брянске *женщина сбила мать с ребенком* насмерть? (Наталия Назаренко, *Лжеавтошколы...*, «Комсомольская правда», 2013)

Сећате ли се, у Брјанску је жена претукла *мајку с дететом* насмрт?

Да закључимо: премда се и у руском, и у српском језику запажају примери прелазне природе у оквиру социјатива целине и социјатива карактеристичне појединости, главне разлике у конфронтативно-типолошком сагледавању двају словенских језика увиђају се у сложенијој и разгранатијој типологији конструкција са социјативним инструменталом у руском језику, коју, осим комитативних конструкција с продубљеним референтом типа *мы с тобой*, представља и други семантички тип квазинапоредних конструкција *отец с матерью*, експлицирајући синтаксичку координацију именске групе с предикатским изразом саобразну напоредним конструкција, утемељену на плурализованој специфичној спољашњој конгруенцији, као и могућност потпуне унутрашње конгруенције зависних квалификативних синтаксичких делова с главним и зависним чланом именске групе, којима су денотирани агенс и коагенс, чиме се и дистанцирају од социјатива целине и социјатива карактеристичне појединости. В.

1) *Осиротевшие брат с сестрой отправились на поиски родителей, решив идти разными путями. (Откуда пришли люди, «Вокруг света», 2004)*

Напуштени брат и сестра су се упутили у потрагу за родитељима, одлучивши да иду различитим путевима.

КВАЛИФИКАТИВНЕ СОЦИЈАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ У РУСКОМ ЈЕЗИКУ ТИПА *СОЮЗНОЕ С НИМИ ПЛЕМЯ*

Линијски маркираним социјативним појавним облицима у руском језику припадају и квалификативне социјативне конструкције (1, 3), те квалификативне социјативно-реципрочне конструкције (2, 4), које се у типологији средстава за исказивање варијантног значења друштва разврставају паралелно са социјативном супкатегоризацијом адјектива. Уп. социјативне и социјативно-реципрочне адјективе у именским фразама непосредног типа с интензивираним семантиком заједништва (1, 3) или узајамности (2, 4), где се у руском језику уочавају следеће законитости – померање социјативне или социјативно-реципрочне допуне субординиране супстантивном члану именске фразе и њен контакт са адјективним чланом именске групе (1–2), изостављање главног члана именске групе чија је последица контактност адјективне детерминације и допуне (3), и, коначно, посебан тип синтаксичке и линијске организације у којој је адјективној детерминацији субординирана допуна (4).

1) *Может ли быть составлен корпус сербских войск из 20 тыс. или более человек, хорошо вооруженных, для совокупного с нашим небольшим отрядом действия по направлению к Софии? (И. И. Дибич, Документы, 1829)*

Може ли се саставити корпус српских јединица од 20 или више хиљада људи, добро наоружаних, ради заједничког деловања с нашом малом четом у правцу Софије?

2) *Наступали торжественные праздничные дни, которые царь Алексей Михайлович по обычаю предков проводил в общении с духовными властями, в присутствии на богослужениях и во взаимных с ними столованиях. (Павел*

Николаевский, *Путешествие новгородского митрополита Никона в Соловецкий монастырь за мощами святителя Филиппа (1885)*, «Альфа и Омега», 2001)

Почињали су свечани празнични дани које је цар Алексеј Михајлович по обичају предака проводио у општењу с духовним властима, у присуствовању богослужењима и у *узајамним гозбама (с њима)*.

3) Из региональных центров следует выделить *совместный с Сибирским федеральным университетом ЦКП* в Красноярске. (Н. Л. Добрецов, *Совет по координации деятельности региональных отделений и региональных научных центров РАН*, «Вестник РАН», 2009)

Од регионалних центара треба издвојити *заједнички са Сибирским федералним универзитетом ЦКП* у Краснојарску.

4) Это возбуждало зависть в мелких племенах, которые соединялись между собою и действовали совокупными силами против англичан и вместе против *союзного с ними племени Гаики*. (И. А. Гончаров, *Фрегат*, «Паллада», 1855)

То је побуђивало завист у малим племенима, која су се уједињавала међусобно и деловала укупним снагама против Енглеза и заједно против *племени Хаики које је било у савезу с њима*.

Међујезичко синтаксичко-семантичко конфронтативно-типолошко поређење одсликава контрасте у двама језичким системима, оличене у лексичкој колокабилности и линеаризацијским законитостима својственим руском и српском језику, чији је одраз видљив у прагматичком структурирању реченице, тј. у могућности да се комуникативно истакне део садржаја именских група у квалификативним социјативним и социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа. Иако се о овој појави не може говорити као о типолошкој карактеристици само једног од двају посматраних словенских језика, анализа материјала показује постојање размимоилажења у опсегу заступљености појаве, коју, између осталог, илуструје пример (4), где се као српски преводни еквивалент руске

адјективне квалификативне социјативне *полисинтаксе*⁸⁸ јавља синтаксичка јединица с дугачијом *оријентационом субперспективом*⁸⁹ и неочуваним тематско-ремаатским односом, дакле и изостанком фокуса на социјативној компоненти. Примери (1–2) у руском, такође, показују другачије инверзивне могућности које су оличене у линијском прекиду у именској групи и у померању социјативне допуне ка адјективу с унутрашњим социјативним значењем.

У случајевима када се наведене конструкције могу трансформисати у релативне клаузе са социјативном компонентом, социјативност се изражава именском фразом с деривираним предлошким спојем у интензивираним облику, на пример, у односној клаузи са социјативном локативном именском групом и субординираном допуном у социјативном инструменталу, образованом по моделу рус. $v + N_{loc} + c(o) + N_{instr}$, срп. $y + N_{loc} + c(a) + N_{instr}$.

4) ' Это возбуждало зависть в мелких племенах, которые соединялись между собою и действовали совокупными силами против англичан и вместе *против племени Гаики*, которое было в союзе с ними.

Линеаризацијска варијација коју допушта овај модел социјативне детерминације, потврђен претходним примерима, спада у дивергентне појаве у двама језичким системима.

СЕМАНТИЧКИ КРИТЕРИЈУМ РАВНОПРАВНОСТИ УЧЕСНИКА У СОЦИЈАТИВНОМ ОДНОСУ – УНУТРАШЊИ ДИФЕРЕНЦИЈАТОР СОЦИЈАТИВНИХ ЗНАЧЕЊА

Варијантност социјативне конекције се у псеудосоцијативним конструкцијама испољава у додиру с другим доминантним категоријалним значењима, што је у семантичкој типологији псеудосоцијатива одсликано сложеном мозаичком структуром супкатегијалних значења. И у руском, и српском језику псеудосоцијативно значење заснива се, по правилу, на недоминантној социјативној повезаности живих и/ли неживих ентитета у предметној ситуацији. У његовом

⁸⁸ О *полисинтаксе*и в. у: Тошовић и др. 2005: 1073.

⁸⁹ О *оријентационој субперспективи* в. у: Тошовић и др. 2005: 1068.

дефинисању остајемо доследни позицијама изнетим у чланку о међуодносу псеудосоцијативности и протосоцијативности,⁹⁰ које су надовезане на језгровит опис дат у подухвату синтаксичке дескрипције српског језика (Пипер и др. 2005: 706). Из тога произлази да се потиснута несингулативна социјативна конекција у псеудосоцијативима редукује на утемељење предметног односа на временској и просторној истоветности јављања ентитета, искључујући при томе истоветност њихових семантичких функција.

Премда учесници предметне ситуације који су повезани псеудосоцијативним односом у оба анализирана словенска језика могу бити и два људска бића, свим псеудосоцијативима је заједничко одступање од (ин)варијантног социјативног значења, које се огледа и у томе што се у свим семантичким типовима исказује релација која није заснована на повезаности двају равноправних појмова, већ на њиховој међусобној надређености и подређености, што их, изнова, одваја од раније размотрених семантичких типова конструкција са социјативним инструменталом – кумулативних и некумулативних социјативно-реципрочних конструкција непосредности, социјатива (поларитетске) посредности, социјатива целине и руских комитативних и социјативних квазинапоредних конструкција. Бавећи се до сада проблемом псеудосоцијатива у руском и/ли српском језику, у односу на постојеће типологије издвојили смо и семантичке типове доживљавача, објекта, кондиционалности, теличности, оптативности, (Опачић 2018а: 107–108) емоција и стања (Опачић 2019). На овом месту наше излагање о овом питању је вишеструко обимније, а тиме је круг питања на која одговарамо неупоредиво бројнији, при чему наш примарни циљ јесте представљање периферије конструкција са социјативним инструменталом која је густо премрежена семантичким контактима и у руском, и у српском језику.

Пре тога додајмо и следеће коментаре који се тичу законитости општијег типа. Већина псеудосоцијатива не подразумева конекцију истородних ентитета према семантичким показатељима аниматност/инаниматност, одн. према обележју персоналности. Чак и када изражавају замагљену социјативну конекцију двају живих

⁹⁰ В. Опачић 2019 (у штампи).

бића, као, на пример, код псеудосоцијатива емоција и стања, псеудосоцијатива става или у ретким појавним облицима псеудосоцијатива карактеристичне појединости, њихов статус, по правилу, није једнак и имплицира једностраност. Уп.

1) *И ребенок вдруг стал вести себя со мной так же, как ваша дочка ведет себя с бабушкой.* (Коллективный, форум: *Нужен совет*, 2013)

И дете је одједном почело да се понаша са мном исто онако како се ваша ћерка понаша са баком.

2) Властна елита сегодня *ведет себя с бизнесом так, как будто он ей подчинен.* (Юрий Васильев, *Оперативники – плохие стратеги*, «Московские новости», 2003)

Деспотска елита се данас понаша с бизнисом тако, као да јој је он потчињен.

Различити темелни принципи на којима почивају социјативност и псеудосоцијативност у аргументској структури реченице огледају се у дистрибуцији синтаксичких функција именских група у социјативном инструменталу, те означавању ентитета с неједнаким семантичким улогама, в. пример (1) у којем се валенциони потенцијал социјативно-реципрочног предиката остварује у аргументима социјативног и псеудосоцијативног типа, тј. синтаксичкој социјативно-реципрочној допуни и квалификативном начинском адвербијалу.

1) *Он с некоторыми прощался со слезами.* (В. Лихоносов, *Ненаписанные воспоминания, Наш маленький Париж*, Ч. 5, 1983)

Он се с некима опраштао са сузама.

С друге стране, у виду треба имати и чињеницу да се социјативност моделује и у оквирима сложене реченице и да се констатација о градуелној подударности семантичких функција равноправних учесника мора схватити у ширем смислу. *Социјативне конструкције степеноване равноправности* представљају посебан тип исказивања социјативности у сложеној реченици, те се тако, на пример, у реченицама с глаголима осећања у објекатској клаузи⁹¹ (1) прецизира садржај емоционалног односа, денотиран несоцијативним предикатом у основној реченици, социјативном релацијом, при чему лева валентност социјативног предиката у клаузи показује да је

⁹¹ О објекатској клаузи уз глаголе осећања у српском језику в. у: Алановић и др. 2018: 170–172.

агенс истовремено и доживљавач, што имплицира и неравноправност учесника на плану укупне подударности семантичких функција. В. пример у којем се само једној ангажованој страни приписује афирмативни или негативни емоционални доживљај факултативно социјативне релације у конструкцијама где је доживљавач истовремено и агенс у социјативном односу. В. примере (1) и (2), који у допунској, објекатској клаузи изражавају нереференцијалне радње,⁹² чији су вршиоци, агенс и коагенс, спојени социјативном конекцијом посредног типа.

1) *Я люблю с ней гулять*, рассказывая, как прошел день, или просто молча.
(Александр Терехов, *Каменный мост*, 1997–2008)

Волим да шетам с њом, причајући како је протекао дан или једноставно само ћутећи.

2) *Ненавижу слоняться с ней* по двору, потому что отец приучил ее к беспорядочной беготне. (Екатерина Завершнева, *Бабушка*, «Знамя», 2010)

Мрзим да тумарам с њом по дворишту зато што ју је отац навикао на хаотичну јурњавау.

Слично томе, изражавање значења жеље, које се може довести у везу и са семантиком псеудосоцијативности у оба анализирана словенска језика, у реченицама с дезидеративним глаголима и објекатском клаузом која садржи коагентивни именски израз у социјативном инструменталу, такође, улази у језичке датости с карактеристиком градуелно равноправног социјативног односа. Тако је агенс који упућује жељу, истовремено, имплицитно и агенс у релацији коју успоставља са коагенсом, означеној у објекатској клаузи, при чему се таква предметна релација у клаузи може означити социјативним, факултативно социјативним и поларитетски социјативним предикатом или пак именским предикатом са истакнутим предметом жеље, а коагенс одговарајућом врстом социјативне допуне.

Прелазни случајеви који имплицирају градуелно јаче испољену карактеристику неравноправности учесника срећу се и при изражавању емоција и стања у простој реченици са социјативним инструменталом, те се таква ситуација затиче уколико су учесници повезани потенцијално истим стањем у којем је

⁹² О разликовању радњи према *референцијалности/нереференцијалности* в. у: Танасић 2017: 240.

доживљавач уједно и агенс који изражава жељу, где су видљиве и особености псеудосоцијатива емоција и стања. В. пример (1) где се уз дезидеративни глагол *хотеть* директним објектом у беспредлошком генитиву исказује емоција као предмет жеље, док се факултативном социјативном допуном у социјативном инструменталу означава учесник предметне ситуације који је са агенсом повезан односом друштва, при чему се достизање жељеног емоционалног стања условљава присуством једне стране, сигнализирајући при томе и семантичку нијансу каузативности. В. (1–2).

1) Ты не узнала бы меня теперь, Поля: я стал старше [...] лучше, и *не хочу счастья с тобой* ни на какой другой земле кроме моей, безоблачной и освобожденной [...] и как мне хочется охранить тебя от несчастий, которые я вижу здесь каждый день! (Л. М. Леонов, *Русский лес*, 1950–1953)

Не би ме препознала сада, Поља: старији сам [...] бољи и *не желим срећу с тобом* ни на једној другој земљи осим на мојој, ведрој и ослобођеној [...] и како желим да сачувам тебе од несрећа које ја овде виђам сваког дана!

2) *Она очень хотела быть счастливой со мной.* (Аркадий Вайнер, Георгий Вайнер, *Я, следователь*, 1968)

Она је веома желела да буде срећна са мном.

О мекоћи семантичке границе социјативне равноправности, те о оделитој потцелини конструкција унутар супкатегоријалне социјативности непосредног типа сведоче и примери семантичких трансформација и фигуративне употребе лексема, које смо разматрали засебно.

ТИПОЛОГИЈА ПСЕУДОСОЦИЈАТИВНИХ КОНСТРУКЦИЈА

1.

Псеудосоцијатив емоција и стања vs каузативност

Псеудосоцијативи емоција исказују недоминантну социјативну повезаност учесника у неравноправном односу, од којих је најмање један од њих живо биће, чије се емоционално стање обликује у истоветној темпоралној и спацијалној конекцији с

другим учесником, денотираним именском фразом у социјативном инструменталу. Уп. примере (1) и (2) у којима се означавају основне, сложене, пријатне и непријатне емоције⁹³ или емоционална стања доживљавача,⁹⁴ која се јављају у повезаности с другим појмом – живим бићем или предметом.

1) И пусть пропадет еще один день, он не уедет и завтра, зато вечер посидят в тишине, вдали от хутора, и он скажет ей такие слова, каких никогда никому не говорил, и она будет благодарна, радостна и счастлива с ним. (Виктор Лихоносов, *Что-то будет*, 1965)

И нека протекне још један дан, неће он отићи ни сутра, али ће зато вече преседети у тишини, далеко од салаша, и он ће јој рећи такве речи које никада никоме није говорио, и она ће бити захвална, радосна и срећна с њим.

2) Глупые мысли, но какие же хорошие! Она была несчастлива с первым мужем. Да Бог с ним, когда это было! (Галина Щербакова, *У ног лежащих женщин*, 1995)

Глупе мисли, али како су добре! Она је била несрећна с првим мужем. Буди Бог с њим, када је то било!

3) Теперь он навек счастлив с таким богатством. (К. М. Станюкович, *Женитьба Пинегина*, 1893–1903)

Сада је он засвагда срећан с таквим богатством.

Иако засновани на темпоралној конекцији учесника, псеудосоцијативи емоција и емоционалних стања исказивањем повезаности учесника који не деле улогу доживљавача, посведочују другачији модел концептуализације од оног који се среће у реченици где се временским везницима или везничким речима уводи клауза којом се исказује и темпорална идентификација⁹⁵ социјативне конекције учесника, при чему у улози доживљавача у основној реченици, такође, иступа само агенс временске клаузе.

⁹³ В. о физиолошким, субјективним и понашајним компонентама емоције у: Trebješanin, Dragojević, Nanak 2015: 164–172.

⁹⁴ О носиоцу стања који се изражава предлошким инструменталом у српском језику в. у: Ковачевић 2017: 196–197.

⁹⁵ О временској клаузи у српском језику в. у: Антонић 2018: 289–293.

1)' И пусть пропадет еще один день, он не уедет и завтра, зато вечер посидят в тишине, вдали от хутора, и он скажет ей такие слова, каких никогда никому не говорил, и *когда она будет с ним, она будет благодарна, радостна и счастлива.*

И нека протекне још један дан, неће он отићи ни сутра, али ће зато вече преседети у тишини, далеко од салаша, и он ће јој рећи такве речи које никада никоме није говорио, и *када она буде с њим, она ће бити захвална, радосна и срећна.*

2)' Глупые мысли, но какие же хорошие! *Когда она была с первым мужем, она была несчастлива.*

Глупе мисли, али како су добре! *Када је била с првим мужем, она је била несрећна.*

У оба случаја (1–2) неравноправни учесник може се појмити и као каузатор⁹⁶ емоције или емоционалног стања, премда се овај семантички тип псеудосоцијатива од каузативних социјативних конструкција разликује управо у немаркираности узрочног значења, те у потискивању и редуковању семантике социјативне конекције равноправности на недоминантно значење друштва.

1)'' И пусть пропадет еще один день, он не уедет и завтра, зато вечер посидят в тишине, вдали от хутора, и он скажет ей такие слова, каких никогда никому не говорил, *она будет благодарна, радостна и счастлива, потому что она будет с ним.*

И нека протекне још један дан, неће он отићи ни сутра, али ће зато вече преседети у тишини, далеко од салаша, и он ће јој рећи такве речи које никада никоме није говорио, и *она ће бити захвална, радосна и срећна зато што ће бити с њим.*

2)'' Глупые мысли, но какие же хорошие! *Она была несчастлива, потому что была с первым мужем.*

⁹⁶ Уп. констатације у чланку о конструкцијама типа *да ли си задовољан (с) чим*: Вушовић 1935: 147–149.

Глуpe мисли, али како су добре! *Она је била несрећна зато што је била с првим мужем.*

У диференцирању семантике социјативне поларитетске посредности и псеудосоцијатива емоција и емоционалних стања у конструкцијама с факултативно социјативним предикатима осећања важну улогу има маркирање обухвата социјативне релације и контекстуално појашњење, које може бити појачано интензификатором из групе социјативне интегративне прилошке начинске квалификације. Уп. примере (1 –2) и (1'–2').

1) Посему страдает ли один член, *страдают с ним все члены; славится ли один член, с ним радуются все члены.* (Проповедь в день святого архистратига Михаила и прочих небесных сил бесплотных, «Журнал Московской патриархии», (1965), 2003)

Због тога, пати ли један члан, *пате с њим сви чланови; ако је чувен један члан, с њим се радују сви чланови.*

1)' Посему страдает ли один член, *страдают вместе с ним все члены; славится ли один член, с ним вместе радуются все члены.*

Због тога, пати ли један члан, *пате заједно с њим сви чланови; ако је чувен један члан, с њим се заједно радују сви чланови.*

2) У ситуацији два пута развита – или *ты продолжаешь страдать с ним, или ты...* (<<https://www.news.yandex.ru>>)

Ситуација има два развојна пута – или *ти настављаш да патиш с њим, или ти...*

2)' У ситуацији два пута развита – или *ты продолжаешь вместе страдать с ним, или ты...*

Ситуација има два развојна пута – или *ти настављаш да патиш заједно с њим, или ти...*

У примеру (1) исказивање социјативне квантификације општом заменицом у аподози јасно предочава нерестриktivну обухваћеност социјативном релацијом степеноване посредности свих елемената скупа. Други пример без допунских информација о социјативној квантификацији и подударном ангажовању обеју страна

дозвољава могућност двозначне интерпретације, при чему се и у оваквим околностима, у конструкцији с глаголским емоционалним предикатима, интерпретација конструкције може довести у везу и с каузативном, и с темпоралном семантиком, у чијем се склопу исказује и социјативна конекција.

2)'' У ситуацији два пута развоја – или *ты продолжаешь страдать, потому что ты с ним*, или ты...

Ситуација има два развојна пута – или *ти настављаш да патииш зато што си с њим*, или ти ...

2)''' У ситуацији два пута развоја – или *ты продолжаешь страдать, когда ты с ним*, или ты...

Ситуација има два развојна пута – или *ти настављаш да патииш, када си с њим*, или ти ...

Такође, у примерима типа (2) у српском језику, за разлику од руског, поуздан показатељ псеудосоцијативне интерпретације је рестриктивна рефлексивизација емоционалног предиката *патити* (*Ситуација има два развојна пута – или ти настављаш да се патииш с њим, или ти...*), која у исказивању емоционалног стања обједињује глаголске лексеме изражене негативне конотације – срп. *злопатити се, мучити се*.

Уколико овакве ситуације тумачимо кроз призму значења глагола медијалног⁹⁷ типа, однос неравноправних учесника осмишљава се тако да се пацијентивност приписује само једној страни. Разуме се, у дистинкцији социјативност/псеудосоцијативност код семантичког типа емоција и стања важну улогу има и контекст, који појашњава да учесник, исказан именском фразом у социјативном инструменталу, није коагенс и/ли копацијенс у социјативном односу, већ каузатор у псеудосоцијативној конструкцији. В.

1) В детстве был очень капризен [...] сердился и плакал за то, что няня не смотрит на него; потом злился и кричал, что няня смотрит на него [...] *маменька очень мучилась с ним...* (И. А. Бунин, *Освобождение Толстого*, 1937)

⁹⁷ В. наслову реч *mêdij, mêdijum* у: RSRI 1982: 477.

У детињству је био веома каприциозан [...] љутио се и плакао због тога што га дадиља не гледа; потом се срдио и викао што га дадиља гледа [...] *мамица се веома мучила с њим...*

Други семантички подтип псеудосоцијатива емоција и стања укореењен је у имперсоналним реченицама које, такође, у псеудосоцијативној конструкцији исказују емоције или емоционално стање живог бића које узрокује друго биће или предмет, означен именском групом у социјативном инструменталу.

1) Маша подавила в зародыше мысль, что *ему плохо с ней* и что он хочет скорей к своей антикварной мебели, коту Василию и нудной Танечке из отдела рукописей. (Наталья Александрова, *Последний ученик да Винчи*, 2010)
Маша је угушила у зачетку мисао да *му је лоше с њом* и да он жели што пре свом антикварном намештају, мачку Василију и несносној Тањечки из рукописног одељења.

2) «Мне нужна Дуня, – подумал он, даже не замечая, что при мысли о своей девушке невольно начал улыбаться. – Только *с ней мне хорошо*. И только она меня понимает целиком и полностью. (Александра Маринина, *Ангелы на льду не выживают*, Т. 1. 2014)

Потребна ми је Дуња, – помислио је, чак не примећујући, да је при помисли на своју девојку нехотице почео да се смеје. – Само *с њом ми је добро*. *И само ме она разуме у потпуности*.

3) Вот видишь как *стало важно и интересно с Машенькой*, – тихо сказала Людмила и жалко улыбнулась, добавила: – С той самой, которая не может отличить Бальзака от Флобера. (Василий Гроссман, *Жизнь и судьба, часть 3*, 1960)

Ето видиш како *је постало битно и интересантно с Машењком*, – тихо је рекла Људмила и жалостиво се насмејала, додала је: – Са оном самом, која не може да разликује Балзака од Флобера.

4) Отчего же тоска меня гложет, Отчего *мне так грустно с тобой...* (Владимир Максимов, *Три дня до осени...*, «Восточно–Сибирская правда», 2003)

Па зашто ме туга нагриза, Зашто *ми је* тако *тужно с тобом...*

2.

Псеудосоцијатив става

Псеудосоцијативи става исказују сходно психолошкој дефиницији става⁹⁸ однос једностране „менталне диспозиције“, (Trebješanin, Dragojević, Hanak 2015: 234) коју човек испољава према другом живом бићу, које се означава именском групом у социјативном инструменталу.⁹⁹

1) "Впрочем, он был в душе добрый человек, *хорош с товарищами*, услужлив, но генеральский чин совершенно сбил его с толку. (Н. В. Гоголь, *Шинель*, 1842)

"Уосталом, он је био у души добар човек, *добар с друговима*, предусретљив, али га је генералски чин сасвим помео.

2) *Был очень любезен со мною, но осторожен.* (Н. К. Рерих, *Листы дневника*, 1946)

Био је врло љубазан са мном, али опрезан.

3) Желая испытать себя, он с легкостью преодолевает десантную полосу препятствий, на которой ломаются 20-летние, в самые сложные минуты думает не о себе, а о государстве, *с женою ласков, с подчиненными суров.* (Екатерина Григорьева, *Новые книги о Главном. Президент как вдохновитель литературного процесса*, «Известия», 2002)

Желећи да провери себе, он с лакоћом савлађује десантну траку препрека, на којој се ломе двадесетогодишњаци, у најтежим тренуцима не мисли на себе, већ на државу, *са женом је нежан, са потчињенима суров.*

4) Мужественный в бою, *он так прост и сердечен с товарищами!* (Елена Ильина, *Четвертая высота*, 1945)

Храбар у борби, *он је тако једноставан и срдачан с друговима!*

⁹⁸ В. психолошку структуру става, одн. његове сазнајне, емотивне и акционе компоненте у: Trebješanin, Dragojević, Hanak 2015: 234.

⁹⁹ У случају када псеудосоцијативи овог типа обележавају ситуације у којима је агенс друго живо биће, адекватним сматрамо термин псеудосоцијатив понашања.

5) *Он был груб с женой [...] он был груб со знакомыми и незнакомыми*, и ему нравилось после грубости вдруг сказать что-нибудь ласковое или отвесить старинный поклон. (Н. Н. Берберова, *Курсив мой*, 1960–1966)

Био је врло груб са женом [...] био је груб с познаницима и незнацима, и њему се свиђало да после грубости одједном каже нешто нежно или да се старински дубоко поклони.

6) *Когда Мари была уже очень равнодушна с Павлом*, он старался принять тон разочарованного. (А. Ф. Писемский, *Люди сороковых годов*, 1869)

Када је Мари била већ врло равнодушна с Павлом, он се трудио да начини тон разочарања.

Као и псеудосоцијативи емоција, тако и псеудосоцијативи става подразумевају једностраност релације недоминантне социјативне конекције, утемељене на моментима спацијалне и темпоралне конекције ентитета. Ипак, наглашавање једностране истоветности релације која потиче од обају лица при изражавању става у међусобној усмерености имплицира, заправо, социјативно-реципрочну интерпретацију, засновану на псеудосоцијативној подлози. Тако се псеудосоцијативи емоција и стања и псеудосоцијативи става од осталих семантичких типова псеудосоцијативних конструкција разликују не само по томе што денотирају релацију недоминантне социјативне повезаности, која се успоставља између живих бића, већ и на основу тога што се придодатом обрнутом перспективизацијом може исказати и однос праве социјативности, на пример, индиректно подударан са односом социјативно-реципрочне непосредности. Уп. пример (1), који експлицира реципрочност у исказивању става, с примером који, такође, премда посредно, имплицира обостраност (2).

1) *Я был честен с ним, а он со мной*, и все получалось просто замечательно. (Коллективный, форум: *Хуан Пабло Монтоя*, 2006)

Био сам частан с њим, а он са мном, и све је испадало једноставно дивно.

2) *Я не очень хороша с Верой Петровной, мы не любим друг друга*, но – господи! (Максим Горький, *Жизнь Клим Самгина, Часть 1*, 1925)

Ја нисам баш добра / у добрим односима с Вером Петровном, не волимо се, али – Боже!

Овај семантички тип је, као што је у литератури о стању у српском језику већ примећено, близак експликативним дативским конструкцијама,¹⁰⁰ чему ваља додати да се у руском језику за изражавање експликације користи датив с предлогом *к(о)*. Уп. примере (1–2) и (3).

1) Лев Николаевич так же бодр, так же работает, так же *предупредителен и любезен к своим гостям*, как и прежде. (Неизвестный, *Московская хроника, Вести из Ясной Поляны*, , «Новое время», 1909)

Лав Николајевич је исто тако бодар, исто тако ради, исто *је предусретљив и љубазан према својим гостима* као и раније.

2) Его обижало, что, говоря о сыне, она обычно вспоминала случаи, когда *Виктор Павлович бывал недостаточно хорош к Толе*. (Василий Гроссман, *Жизнь и судьба*, ч. 1, 1960)

Вређало га је што се, говорећи о сину, она обично сећала случајева, када *Виктор Павлович није био довољно добар према Тољи*.

3) Конечно же, *я чувствителен к пассажирам, оскорбляющим мое личное человеческое, профессиональное, а теперь еще и национальное достоинство*, но эта чувствительность особого рода. (Эдуард Шеварднадзе, *Обращение к общественности*, «Огонек», 8, 1991)

Па наравно, *осетљив сам на изненађења, која вређају моје лично људско, професионално, а сада још и национално достојанство*, али је та осетљивост посебне врсте.

Из предоченог произлази закључак да псеудосоцијативне конструкције емоција, унутрашњих стања и става, иако паралелно с другим семантичким типовима псеудосоцијатива не задовољавају критеријуме истоветности семантичких улога учесника предметне ситуације, чине посебну потцелину у систему псеудосоцијативне семантичке типологије, која се диференцира према показатељу аниматности у ширем смислу, а у ужем на посебној врсти међуљудске социјативне конекције

¹⁰⁰ В. у: Антонић и др. 2005: 185–188.

недоминантног типа, исказујући на тај начин и посебан облик несингулативне повезаности међу неједнако ангажованим учесницима.

3.

Пратилачки псеудосоцијатив

Пратилачки псеудосоцијатив такође спада у групу псеудосоцијатива који су у српском језику међу првима обрађени, те је још тада истакнуто да се социјативном формом денотира апстрактна или конкретна појава која прецизира начинске пратилачке околности које одређују радњу при њеној реализацији (Ивић М. ²2005: 195–197). И у руском језику се такође у великом броју срећу конструкције пратилачког псеудосоцијатива у функцији обележавања квалификативне начинске детерминације одређене радње. Уп. примере у којима се пратилачка псеудосоцијативност јавља у простом и сложеном именском изразу, при чему се у примеру (2) начинска квалификација радње предиката исказује координисаним члановима именске фразе у социјативном инструменталу.

1) Уже подходят, а у меня почти пустой лист, *я с ужасом думаю*, что провалил этот экзамен, не поступлю в Московскую консерваторию, – тут же перед глазами мама, бабушка, профессор и все. (Юрий Башмет, *Вокзал мечты*, 2003)

Већ прилазе, а ја имам скоро празан лист, *са ужасом мислим* да сам пао овај испит, нећу се уписати на Московску конзерваторију, – одмах су пред очима мама, деда, професор и сви.

2) Он все и сразу *понимает* – с нежностью и великодушием. (Василий Катанян, Лиля Брик, *Жизнь*, 1999)

Он све и одмах *разуме* – с нежношћу и широкогрудошћу.

Уз то, пратилачки псеудосоцијативи срећу се у двама основним појавним ликовима, који су диференцирани детерминисањем појма, означеног именском групом у социјативном инструменталу. Први подразумева његово изостајање, док детерминисана подврста укључује различиту локализацију одређења – унутрашњу,

унутар именске групе, и спољашњу. Уп. пример (1) без детерминације у именској групи са социјативним инструменталом, а затим и пример (2) у којем је илустрована двојака квалификација, унутрашња у прономинално-адјективној детерминацији референцијално одређене именске групе, и спољашња, која се на именску фразу у социјативном инструменталу надовезује у поредбеној градуелно еквативној клаузи.¹⁰¹

1) *Она пела с тоской* веселую песенку, и это удивило меня. (Г. А. Газданов, *Вечер у Клэр* начало романа, 1930)

Она је певала с тугом веселу песмицу, и то ме је изненадило.

2) *Герзмаева же пела с таким широким чувством, будто это что-то вроде «письма Татьяны», и на таком странном диалекте ...* (Екатерина Бирюкова, *Типа круто, У Стаса Намина есть симфонический оркестр*, «Известия», 2002)

Па Герзмајева је певала с тако великим осећајем, као да је то нешто попут „писа Татјани“, и на тако чудном дијалекту...

Поред тога што спољашња детерминација у пратилачкој псеудосоцијативној конструкцији може бити субординирана именској групи у социјативном инструменталу, она се у функцији псеудосоцијативног модификатора може изразити и у неканонској координативној вези успостављеној између формално неистородних елемената. Уп. пример (1) са субординираном релативном клаузом и пример (2) у којем је именска група у социјативном инструменталу у раставном односу, који се обележава дисјунктором рус. *но*, срп. *али*.

1) *Он на нее посмотрел с тем выражением превосходства, которое бывает у детей, которые лучше нас знают правду Божию*, и сказал: «Ты ничего не понимаешь – Он очень доволен!». (Митрополит Антоний Блум, *Я хочу поделиться с вами всем, что накопилось*, 1998–1999)

Он ју је погледао с таквим изразом надмоћности, који бива код деце која боље од нас познају истину Божију, и рекао „Ти ништа не разумеш – Он је врло задовољан!“

¹⁰¹ О градуелним еквативним клаузама у српском језику в. у: Николић и др. 2018: 392.

2) Петровић *замолчав и казао с печалью, но твердо...* (Борис Екимов, *Пиночет*, 1999)

Петровић је заћутао и рекао с тугом, али одлучно...

Пратилачки псеудосоцијативи у оба језика могу бити употребљени и у функцији апозиције прилошке начинске квалификације радње предиката, в. пример (1) у којем се координисани чланови именске групе у социјативном инструменталу налазе на овој синтаксичкој позицији.

1) *Жадно, со страстью и мольбой, вглядывались* вожди русского прогресса в лицо невесты. (Василий Гроссман, *Все течет*, 1955–1963, «Октябрь», 1989)

Пожудно, са страићу и молбом, проматрали су предводници руског прогреса невестино лице.

Пратилачки псеудосоцијативи у руском и српском често се јављају и у епистоларном дискурсу,¹⁰² о којем из угла украјинског и српског језика пише Љ. Поповић, набрајајући међу устаљеним терминалним порукама на крају писма и именске изразе у социјативном инструменталу (Поповић Људ. 2000: 23, 28, 30, 32, 41, 174). При томе се овај фреквентни семантички подтип пратилачког псеудосоцијатива најчешће јавља у кондензованој псеудосоцијативној конструкцији која се своди на именску фразу, уп. примере (1–6) с примером (7).

1) *С уважением*, Начальник Правового управления А. М. Бриллиантова. (Андрей Митьков, *Принципиально...*, «Известия», 2002)

С поштовањем, Начелник Правне дирекције А. М. Бриллиантова.

2) *С искренним уважением* С. Михоэлс. (Вячеслав Суриков, *Культура*, «Эксперт», 2015)

С искреним поштовањем С. Михоелс.

3) *С глубоким уважением*, Антонио Сорди. (Наталья Александрова, *Последний ученик да Винчи*, 2010)

С дубоким поштовањем, Антонио Сорди.

5) *С пожеланием успехов*, (<<https://www.yandex.ru>>)

¹⁰² В. о модификованим терминалним перформативним формулама у монографији о епистоларном дискурсу у украјинском и српском језику, пониклој на дисертационом истраживању Људ. Поповић (Поповић Људ. 2000: 23, 28, 30, 32, 41, 174).

Са жељама за успех,

б) *С најлучишим пожеланијама и надеждој на сотрудничество,*
(<https://www.yandex.ru>)

С најлепшим жељама и надом за сарадњу,

7) *С интересом ждем от Вас новых предложений,* (<https://www.yandex.ru>)

Са интересовањем чекамо Ваше нове предлоге,

4.

Пропријетивни псеудосоцијатив карактеристичне појединости

Атрибутивне комитативне конструкције, у којима се главни део, доминанта ИГ, којим се означава посесор, детерминише зависном ИГ према припадности (нпр. *человек с грязными руками*), у монографији А. В. Архипова о типологији комитативних конструкција називају се пропријетивним, при чему се атрибутивни комитативни показатељи на типолошкој равни сматрају типичним за словенске и германске језике, док се истовремено само значење пропријетивности дистанцира од посесивности у њеном најужем поимању – рус. *дом с красной крышей* и *крыша дома* (Архипов 2009: 211–212).

С друге стране, у потцелини о квалитативном генитиву без предлога у адноминалној позицији, К. Фелешко наводи да овај беспредлошки генитив може конкурисати инструменталу, премда се, ипак, ради о различитим употребним оквирима јер до поклапања долази у уској сфери (*старац беле браде* и *старац с белом брадом*), закључујући да инструменталне конструкције уз атрибутивни, имају и адвербијални карактер – *И ту мајка тврда срца била* према *С пуним срцем миловала њену меку косу* (Фелешко 1995: 48). Најзад, значајна запажања о детерминацији у словенским језицима, те посебно о квалитативном генитиву и подробно испитаном квалитативном инструменталу карактеристичне појединости у српском језику дају радови М. Ивић (Ивић М. 1956: 260–269; Ivić М. 1983: 179–189; Ivić М. 1983: 189–196). Полазећи од познате чињенице о студиозној испитаности квалитативног инструментала, одн. изражавања *карактеристичне појединости*

или *детља*¹⁰³ у српском језику, у овом одељку ћемо се потрудити да дамо општу слику псеудосоцијатива карактеристичне појединости у руском језику.

Као и у српском језику ово значење се базира на пропријетивној подлози, која је предуслов за исказивање препознатљивог обележја учесника предметне ситуације, које се означава зависним делом именске групе у социјативном инструменталу, а које може припадати разноликом кругу ентитета – аниматним, предметним или апстрактним. Два основна семантичка подтипа псеудосоцијатива карактеристичне појединости у оба анализирана језичка система разликују се на основу изражавања отуђиве и неотуђиве пропријетивности.

Уп. примере (1–3) у којима се псеудосоцијативном конструкцијом исказују препознатљиве појединости које се у физичком или психичком смислу везују за самог учесника с примером (4), у којем је препознатљив детаљ екстралокализован у односу на учесника, те с примером (5), у којем је ова опозиција ирелевантна при конкретној квалификативној детерминацији апстрактне појаве.

1) С небольшой старинной фотографии смотрит *девушка с толстой косой, с ширококулым, широкоглазым и большеротым лицом*. (Фазиль Искандер, *Слово*, 1980–1990)

С мале старинске фотографије гледа *девојка с дебелим киком, широким јагодицама, широким очима и великим устима*.

2) *Девушка с вышшим непедagogическим образованием* искала работу учителем права или истории. (Коллективный, форум, *Были вы в стране преподаваемого языка?*, 2008–2011)

Девушка с вишим непедagoшким образовањем је тражила посао као наставник права или историје.

3) В руках у священника была *старинная гадательная книга с корешком из переливающейся голубой ткани*. (Виктор Пелевин, *S.N.U.F.F.*, 2011)

У свештениковим рукама била је *старинска књига за гатање с полеђином од плаве тканине, која се пресијавала*.

¹⁰³ О привремености или сталности овог обележја в. у: Ивић М. ²2005: 200–210.

4) Стоя на сцене, я увидела, как по проходу через весь зал ко мне идет какой-то мужчина с огромным букетом белой сирени. (И. К. Архипова, *Музыка жизни*, 1996)

Стојећи на сцени, видела сам како пролазом кроз читаву салу ка мени иде некакав мушкарац са огромним букетом белог јоргована.

5) *Любовь с поцелуями и любовными записочками* считалась буржуазным предрассудком. (Светлана Алексиевич, *Время second-hand*, «Дружба народов», 2013)

Љубав с пољупцима и љубавним писамцима сматрала се за буржоаску предрасуду.

Параметар аниматности, одн. персоналности, као својство учесника обележеног субординираним делом именске групе у социјативном инструменталу, код пропријетивних псеудосоцијатива карактеристичне појединости редукован је и потиснут фреквентнијим псеудосоцијативним формама којима су означена бића изван категорије персоналности. Иако са знатно мањом заступљеношћу, језичке чињенице овог типа срећу се када се значење карактеристичне појединости може повезати и са идејом локализације, уз проширење именске фразе изведеним предлошким спојем рус. *рядом с(о) + N_{instr.}*, који се сразмерно наглашавању близине усложњава – *совсем рядом с(о) + N_{instr.}*. Такав однос у српском језику изражава се акузативним моделима с предлогом *уз(а)*, одн. генитивним моделима с предлозима *до, поред, (по)крај*, уз које се се сходно интензификацији близине, као и у руском језику, могу јавити прилози, у овом случају – *тик* или *сасвим*.¹⁰⁴ В. пример у којем се под препознатљивим обележјем једног лица сматра његова близина другом лицу или бићу и удруживање с њим, (1), што указује да конструкције псеудосоцијатива карактеристичне појединости спацијалног типа искључују релацију псеудосоцијативне подређености/надређености, потискујући истовремено и значење пропријетивности. Уп.

¹⁰⁴ Попис акузативних и генитивних спацијалних конструкција близине, малог или најмањег растојања објекта локализације и локализатора у српском језику дат је у: Пипер и др. 2005: 737–740.

1) Но тут кто-то сводит ее руки вместе, она кашляет и понимает, что это был мальчик с собакой. (Галина Щербакова, *Мальчик и девочка*, 2001)

Али ту неко скупља њене руке заједно, она кашље и схвата, да је то био дечак са псом.

2) *А девојка рядом с Ганиным* – настоящая красotka. (Гатъяна Тронина, *Никогда не говори «навсегда»*, 2004)

А девојка покрај Гањина је права лепотица.

5.

Псеудосоцијатив објекта релације

Псеудосоцијатив објекта релације, имплицирајући и наглашавајући однос оформљен према семантичкој опозицији *надређеност/подређеност*, именском групом у форми социјативног инструментала експлицира инаниматни пацијентивни елемент конструкције. В. примере (1–3).

1) Теперь понимаю, что если бы я был знаком с документами, где Ленин говорит, что красный террор недостаточен, его надо усилить, то, вероятно, не сумел бы поставить некоторые спектакли. (Анна Шендерова, Марк Захаров, *Психушка – болевая точка нашей истории*, „Огонек“, 2015)

Сад схватам – да сам био упознат с документима у којима Лењин каже да је црвени терор недовољан, да га треба појачати, онда, вероватно, не бих успео да поставим неке представе.

2) Пожалуй, самая «говорящая» последняя цифра, которую называют социологи, – 12% опрошенных просто не знают, что *делать с деньгами*. (Неделя, *Барометр*, «Огонек», 2014)

Дакле, највише „говори“ последња цифра, коју набрајају социолози, – 12% испитаних једноставно не зна шта да *ради с новцем*.

3) Вытирала ее после ванны, и мама вспомнила, что я, когда еще играла с куклами, сказала ей: (Михаил Шишкин, *Письмовник*, 2009, «Знамя», 2010)

Брисала је после купања, и мама се сетила да сам јој ја када сам се још увек играла с луткама рекла:

Псеудосоцијативима објекта релације припада и посебан семантички подтип, представљен конструкцијама за денотирање ситуација чији учесници факултативно могу имати обележје аниматности. Псеудосоцијативи овог типа наглашавају однос надређеност/подређеност, на пример, имплицирајући егзистенцијалну зависност једног или више бића од деловања другог (2), а карактерише их присуство заменичке компоненте у интерогативним исказима (1–2) или у склопу објекатске клаузе (3).

1) – Батюшка, Иван Романыч, что мне с ним делать? (Е. И. Замятин, *Север*, 1918)

Баћушка, Иване Романичу, шта да чиним с њим?

2) Что мне с котятами-то делать? Без матери? (М. С. Аромштам, *Мохнатый ребенок*, 2010)

– Шта с мачићима да радим? Без мајке?

3) Потому что видишь, *что делала с женищинами* провозглашенная в те годы в России страстно проповедуемая многими и вовсе не всеми до конца понята женская эмансипация: она с них кожу сдирала. (Любовь Кабо, *Наедине с другом*, «Беседы», 1985)

Зато што видиш *шта је чинила с женама* проглашена тих година у Русији и страшно проповедана од многих женска еманципација коју уопште нису сви до краја схватили: кожу им је гулила.

Псеудосоцијативи објекта релације за разлику од псеудосоцијатива једностраности, којима се исказује став, прототипски не садрже квалификативну оцену радње предиката, премда се уочавају и прелазни случајеви који спајају ова два семантичка типа. Уп. горње примере с примером (1) у којем на прелазну природу овог семантичког подтипа указује заменички прилог рус. *так*, срп. *тако*.

1) Так поступают с предметами собственности – на них устанавливают сигнализации, ограждают забором, ведут видеонаблюдение... (Коллективный, *Вопрос – ответ*, «Психология на каждый день», 2010)

Тако се поступа с предметима власништва – инсталира се сигнализација, ограђују се, врши се видеонадзор...

6.

Псеудосоцијатив доживљавача

Конструкције псеудосоцијатива доживљавача обликом социјативног инструментала означавају биће, носиоца одређеног психофизичког стања. Типолошка дивергенција у разгранатости псеудосоцијативних конструкција доживљавача обухвата појавне облике који се у руском језику срећу изван два типа личних (1) и безличних конструкција заменичког типа с именском групом у социјативном инструменталу у функцији допуне семикопулативног глагола (2), које чине спону у упоредном контрастивно-типолошком пресеку посматраних словенских језика. Уп. примере (1–2) с примером (3).

1) И он взволнованно рассказал *все, что с ним случилось* за последние два дня. (Борис Поздняков, *Переходящее красное знамя*, «Сибирские огни», 2012)

И он узрујано рече *все што се с њим десило* за последња два дана.

2) Садоводы надеются, что *ничего не случилось с ягодными кустарниками* – смородиной, крыжовником. (Коллективный, *Сад после суровой зимы*, «Наука и жизнь», 2006)

Воћари се надају да *се ништа није десило с јагодичастим воћем* – рибизлом, огроздом.

3) Пожалуй, на этом отрезке жизни *с нами случилось всего два события*, заслуживающих внимания, – мое исключение из института и приобщение «Машины»... (Андрей Макаревич, *Все очень просто*, 1990)

Дакле, у овом животном раздобљу *десила су нам се свега два догађаја* која заслужују пажњу, – моје искључивање из института и увођење „Ауга“...

У руском и српском језику носилац одређеног стања, обележен именском групом у социјативном инструменталу, у клаузама (1–2), може се изразити и дативом семантичког субјекта – 1)' ... *все, что ему случилось* – *все што му се десило*...; 2)' *что ничего не случилось ягодным кустарникам* – *да се ништа није десило јагодичастом воћу* – при чему су, разуме се, наведена значења међусобно блиска и у наглашавању изостанка вољног момента доживљавача. У примеру (3) у српском језику, када се

други аргументи семикопулативног предиката не исказују искључиво заменичким речима, већ нумеричко-супстантивном фразом, допуна у форми социјативног инструментала је блокирана – 3)' *десила су се с нама два догађаја...

У оба језика псеудосоцијативи доживљавача су чести у интерогативним исказима у којима се изражава питање утврђивања стања лица. В. примере (1–2).

1) – Пашењка, *што с тобой?* (Людмила Улицкая, *Казус Кукоцкого*, «Новый Мир», 2000)

Пашењка, *шта је с тобом?*

2) "Да *што с тобой* *делается?* – выкрикнул мастеровой. (Олег Павлов, *Карагандинские девятины*, «Октябрь», 2001)

Ма *шта се с тобом збива?* – узвикнуо је занатлија.

Ипак, у српском језику не бележи се посебан семантички подтип псеудосоцијативних конструкција доживљавача у којима се експлицира стање супстантивним изразом. У руском језику оне се јављају с копулативним или семикопулативним глаголима типа *приключиться*, *произойти*, *случиться совершиться*. Тачније, у српском језику псеудосоцијативне конструкције доживљавача са семикопулативним глаголима типа *десити се*, *догодити се* употребљавају се само за означавање непрецизираног стања које, по правилу, обележавају референцијално неодређене заменице (нпр. *С њом се нешто догодило*). Уп. примере (1–4) с примером (5).

1) – Ему дурно! *С ним обморок!* Он умирает! (Л. А. Чарская, *Мой принц*, 1915)

– Лоше му је! *У несвести је!* Умире!

2) – Понимаете, – осторожно начала я, – *с ней беда приключилась!* (Дарья Донцова, *Доллары царя Гороха*, 2004)

– Разумете, – пажљиво сам почела, – *несрећа јој се догодила!*

3) Сперва в своем одиночестве он все читал книги – "Борьба за мир", "Кавалер Золотой Звезды", "России славные сыны", потом стихи Прокофьева, Грибачева – и – *с ним случилось чудесное превращение*: он и сам стал писать

стихи! (Александр Солженицын, *В круге первом*, т. 1, гл.1–25, 1968, «Новый Мир», 1990)

Најпре је у својој самоћи он стално читао књиге – „Борба за мир“, „Носилац ордена Златне Звезде“, „Славни синови Русије“, а потом стихове Прокофјева, Грибачова – и – *догодио му се чудесан преокрет*: он је сам почео да пише стихове!

4) С тех пор как она побывала на покаянном пикнике, *с ней совершилось словно перерождение*. (М. Е. Салтыков-Щедрин, *Помпадуры и помпадуриши*, 1863–1874)

Откада је била на покајничком пикнику *као да јој се догадио препород*.

5) *С ним произошло нечто* чуть ли не обвальное. (Василий Аксенов, *Таинственная страсть*, 2007)

С њим се догодило нечто скоро па рушилачко.

7.

Темпорални псеудосоцијатив

Темпорални псеудосоцијативи су у науци о српском језику опис добили још педесетих година XX века у констатацији о експлицитном или имплицитном указивању на одређени временски одсек обликом социјативног инструментала (Ивић М. ²2005: 132–133). Поред тога што су ови увиди примерени и при дескрипцији стања у руском језику, у оба језика темпорални псеудосоцијативи семантички су блиски и конструкцијама с беспредлошким временским инструменталом. Међу именским изразима у форми социјативног инструментала у руском језику веома су фреквентне именице са значењем временских периода, премда се, осим њих, на овој позицији могу наћи и лексеме које, означавајући појам, имплицитно указују на препознатљив временски одсек вршења радње, када потврду темпоралног значења псеудосоцијативне конструкције даје трансформациони тест и временска клауза. В. следеће примере (1–4).

1) *С весной в маленьком Эдеме появляются новые жители: в скворечниках и синичниках слышен писк птенцов...* (Дарья Князева, *На привале*, «Сад своими руками», 2002)

С пролећем се у малом Едему појављују нови становници: у кућицама за чворке и сенице чује се пијукање птића...

2) *С романами «Приглашение на казнь» и «Дар» искусство Набокова возшло на новую ступень.* (Никита Струве, *Роман-загадка*, 1990)

С романима „Позив на погубљење“ и „Поклон“ Набоковљева уметност је уздигнута на нови степен.

3) *Все надежды исчезли с ним вместе, одно осталось отчаяние.* (Алексей Макушинский, *Город в долине*, 2012)

Све наде су нестале с њим заједно, само је остао очај.

4) *Так чувствовал Зосин, смотря на танец и слушая музыку, и вместе с этим чувством в нем поднимались острые и томление и горечь.* (В. П. Катаев, *Опыт Кранца*, 1919)

Тако је осећао Зосин, гледајући плес и слушајући музику, и заједно с тим осећањем у њему су расли јаки и мучење, и горчина.

Темпорални псеудосоцијативи срећу се у двама основним семантичким појавним ликовима који се диференцирају према уклопљености у систем социјативних значења по базичним критеријумима њихове инваријантне диференцијације. Наиме, као што илуструју примери (3, 4), они могу означавати и оне ситуације у којима се не нарушавају показатељи социјативне несингулативности и подударности семантичких улога, премда и у тим случајевима социјативна компонента није примарна, иако, као што се види, може бити појачана прилогом из лексичко-семантичке групе социјативне интегративности. Дакле, за њих је, уз оформљиваче социјативног инваријантног значења, релевантна и *маркирана симултаност радњи у различитим ситуацијама.*

Друга врста темпоралних псеудосоцијатива, очитована у примеру (2), задовољава критеријум социјативне несингулативности у редукованој форми, подразумевајући социјативну конекцију засновану на заједничком времену јављања

двеју појава, као предуслову или узроку друге симултане предикације факултативно социјативног типа. Трансформација темпоралних псеудосоцијатива у руском и српском језику подразумева јављање темпоралне клаузе на месту именске фразе са социјативним инструменталом, коју у зависности од истоветности предметног односа и линеаризације у конструкцији може пратити и конјунктор *и* (3'), премда се у таквим случајевима блокира позиција за социјативни прилог, те, по свој прилици, не можемо говорити ни о правим социјативним напоредним конструкцијама. В. примере (1'–4').

1)' *Когда наступает весна, в маленьком Эдеме появляются новые жители...*

Када долази пролеће, у Едему се појављују нови становници...

2)' *Когда появились романы «Приглашение на казнь» и «Дар» искусство Набокова возшло на новую ступень.*

Када су се појавили романи „Позив на погубљење“ и „Поклон“, Набоковљева уметност је уздигнута на нови степен.

3)' *Все надежды исчезли когда и он исчез, одно осталось отчаяние.*

Све наде су нестале када је и он нестало, једино је остао очај.

4)' *В то время как в нем поднималось то чувство, в нем поднимались острые и томление и горечь.*

Док је у њему расло то осећање, у њему су расли јаки и мучење, и горчина.

Укратко, можемо закључити да се значење социјативности у потпуности истискује при трансформацији темпоралних псеудосоцијативних конструкција у темпоралне клаузе у примерима (1', 2'). У примеру (3') при трансформацији која укључује темпоралну клаузу с конјунктором *и* у постпозицији запажа се спој семантике социјативности и темпоралности, док у примеру (4') препонирањем временске клаузе значење темпоралности избија у први план, при чему је доживљавач у основној реченици и клаузи истоветан.

8.

Оптативни псеудосоцијатив

На семантичком плану оптативни псеудосоцијатив спаја собом категорију модалности, у чијим се оквирима налази и семантика оптативности, са социјативном семантиком, која се изражава именским изразом у социјативном инструменталу, чиме се исказивање жеље граматикализује у морфосинтаксичком облику денотирањем предмета жеље.

О оптативности у српском језику, значењима и облицима унутар категорије модалности којим говорник квалификује садржај свог исказа, изражавајући значење жеље да се такав садржај оствари, исцрпно је писано у србистичким прилозима (Пипер 2007: 73–107). На тим полазним основама размотрена је семантичка основа оптативности и њен граматички центар у српском језику, анализирана су морфолошка средства за изражавање оптативности према степену њихове граматикализације, почев од посебног глаголског начина оптатива, а затим и оптативног императива, оптативног потенцијала, оптативног презента, да би се након тога семантика оптативности расветлила из угла експресивне синтаксе и узвичне реченице, њеног међуодноса са значењем негације, те остварења у говорним жанровима и оптативним исказима – благословима, здравицама, честиткама, молитвама, молбама и проклињањима (*ibid.*).

У зависности од удруживања с другим граматичким или лексичким средствима за исказивање оптативног значења, *оптативни псеудосоцијативи* се у руском језику срећу као сажете, кондензоване конструкције, сведене на предмет жеље (1), конструкције с дезидеративним глаголима типа *хотеть* са сложеном реакцијом и допуном у форми социјативног инструментала (2), као и у конструкцијама са оптативним императивом и граматичком речцом *да*, где се псеудосоцијативна оптативност преплиће са исказивањем доживљавача (3), или се пак именска група у социјативном инструменталу јавља уз синтетички оптативни императив (4).

1) Пусть вечно живет память о героях, а слово «война» никогда не будет связано с мирной Россией. *С Днем Победы!* (Александр Коровников, *Уважаемые ветераны...*, «Новгородские ведомости», 2013)

Нека вечно живи сећање на хероје, а реч „рат“ да никада не буде повезана с мирољубивом Русијом. *Срећан Дан Победе!*

2) *Хочу поздравить вас с днем "Нечаянной Радости"*. (Митрополит Антоний (Блум), *Праздник иконы Божией Матери «Нечаянная Радость*, 1969)

Желим да вам честитам дан иконе „Богородица Неочекивана Радост“.

3) *Да приключится с тобой несчастье* в первом же бою! (А. П. Ладинский, *В дни Каракаллы*, 1959)

Нека ти се деси несрећа у првом боју!

4) Те, в свою очередь, обносили всех рюмкой вина и выходили проводить новобрачных в церковь с приговором: *"С Богом, милые, поезжайте!* (*Свадьба тюменских старожил*ов, «Народное творчество», 2004)

Они су, са своје стране, послуживали све чашом вина и излазили да испрате младенце у цркву, пратећи их речима: *"С Богом, драги, крените!*

Међујезички контрасти у контрастивно-типолошком огледалу руског и српског језика показују да је систем морфосинтаксичких средстава разуђенији на руској језичкој територији, што се одсликава и у инвентаризацији форми које стоје на располагању говорним жанровима честитања (1–2), проклињања (3) и благослова (4), чија се значења у српском језику исказују редуковањем оптаивне реченице на детерминисани предмет жеље, директни објекат, (1) подударним лексичким средствима, дезидеративним глаголима с неподударним реакцијским карактеристикама (2), исказивањем адресата коме је намењена жеља, а у исто време и доживљавача, дативском именском групом која је удружена с подударним морфолошким средствима у оба језика – оптаивним императивом (3), и, коначно, еквивалентном псеудосоцијативном оптаивном структуром и у српском, и у руском језику (4).

Из тога следи закључак да се оптаивни *псеудосоцијативи честитања* сврставају у низ типолошких особености руског језика, да се неподударности у

исказивању псеудосоцијативне семантике доживљавача пресликавају и на терен оптативности (3), да се два језичка система сустичу у изражавању оптативне (псеудо)социјативне семантике у благословима, устаљеним изразима, као у примеру (4). С друге стране, именски израз може кондензовати и семантику оптативне реченице у којој је псеудосоцијативна семантика сасвим потиснута – као у устаљеном оптативном изразу у српском језику, сраслици с присутним социјативним значењем, прозирне етимологије – *Збогом!*¹⁰⁵

Најзад, све уочено сведочи о већој фреквентности овог семантичког типа псеудосоцијативних конструкција у руском језику, која се функционалистички раслојава, повлачећи линије раздвајања и међујезичких неподударности у књижевноуметничком, црквено-религиозном (сакралном)¹⁰⁶ и разговорном функционалном стилу. Дивергентан развој семантичких подтипова у двама посматраним језицима очитује се и када је превага семантичке разноврсности запажена на српском језичком подручју, те се, иако из претходног произлази закључак о релативној малобројности таквих појава, она, ипак, потврђује у оптативном фразеолошком изразу – *Са срећом!* – који кондензује оптативне, оптативно-императивне и дезидеративне реченице – чији је руски преводни еквивалент оптативни фразеолошки спој – *(Желаю тебе) удачи!* – конструкција с генитивним индиректним објектом уз дезидеративни глагол.

9.

Телични псеудосоцијатив

Теличне псеудосоцијативне конструкције исказују циљ или намеру¹⁰⁷ аниматног ентитета. Спајајући доминантну циљност с потиснутом социјативном компонентом, теличне псеудосоцијативне конструкције, које су у руском језику сразмерно раширеније у односу на српски, варирано значење циља исказују

¹⁰⁵ О етимологији сраслице в. у: Skok 1971: 181.

¹⁰⁶ Уп. детаљно излагање о сакралном функционалистичком комплексу (Кончаревић 2017: 229–236) и његово изостајање (Кожина 1983).

¹⁰⁷ В. о значењу сврхе или циља према грчком корену *télos* у: RSRI 1982: 732.

именским изразима, предикатским допунама у социјативном инструменталу, међу којима су најфреквентније девербативне именице изведене од *verba movendi*.

Ређу употребу теличне предлошко-падежне конструкције *C+I_{твор}* у поређењу с другим моделима предлошко-падежних конструкција с циљним значењем у руском и српском језику бележи и Р. Радојчић, уз напомену о фреквентности глагола кретања и девербативних именица изведених од њих у овом моделу (Радојчић 2010: 162–163).

С друге стране, у оба језика именска група у социјативном инструменталу може кондензовати намерне (интенционалне или финалне) клаузе допунског типа,¹⁰⁸ при чему их од циљних намерних реченица дистанцира стилска обојеност, одн. везаност за језичко раслојавање у административној употреби.

1) Месяца через два *Сењка явился с новым предложением*: на сей раз ему нужен был портрет Наполеона... (Дина Рубина, *Белая голубка Кордовы*, 2008–2009)

Кроз око два месеца *Сењка се појавио с новим предлогом*: овог пута био му је потребан портрет Наполеона...

2) *Лось приходил с утешениями и подарками, лазаретные сестры – с проверками и туманными угрозами*. (Мариам Петросян, *Дом, в котором ...*, 2009)

Лос је долазио да утеши и донесе поклоне, милосрдне сестре ради прегледа и с магловитим претњама.

3) После этого Арафат [...] впервые выступил с обращением к Генеральной ассамблее ООН. (Вячеслав Белаш, *Организатор освобождения Палестины*, «Коммерсантъ – Власть», 1999)

После тога Арафат се [...] први пут *обратио* Генералној скупштини ОУН.

¹⁰⁸ Уп. дистинкцију одредбених и допунских финалних клауза модалног карактера (Станојчић, Поповић ⁷2000: 324) с класификацијом чија је тежа на функцији допуне у којој намерне зависне реченице иступају према управној глаголској лексеми, као и са запажањима о њиховој сличности с волунтативним реченицама (Стевановић ⁵1991: 832–838; 845–850). Такође, в. и о кондензацији у интенционалним падежним конструкцијама с девербативним именицама и доминирајућом предикацијом свесног, волунтативног типа, тј. са идентичним или анонимним агенсима корелативних предикација, нпр., *То чинимо ради проналажења најбољих решења* ←*Да бисмо пронашли најбоља решења* (Радовановић 2007: 43).

Такође, телични псеудосоцијативи неутралишу замагљеност исказивања агентивно-пацијентивних односа генитивним номинализацијама у конструкцијама које основно циљно значење изражавају по моделу *ради* + N_{gen} (1'–2').

1)' Сенька явился *ради нового предложения*.

Сенька се јавио *ради новог предлога*.

2)' Лось приходил *ради утешений и подарков*, лазаретные сестры – *ради проверок...*

Лос је долазио *ради тешења и поклона*, милосрдне сестре – *ради прегледа...*

Та чињеница их приближава реченицама с теличним интенционалном клаузом и везницима рус. *чтобы*, срп. *да*, како, в. (1''–2'').

1)'' Сенька явился, *чтобы предложить*.

Сенька се јавио *да / како би предложио*.

2)'' Лось приходил, *чтобы утешить и принести подарки*, лазаретные сестры – *чтобы проверить...*

Лос је долазио *да / како би утешио и донео поклоне*, милосрдне сестре *да / како би прегледале...*

У појединим случајевима телични псеудосоцијативи имају природу устаљених израза, те тада трансформације овог типа битно утичу на смисао исказа, в.

3) *После этого Арафат [...] впервые *выступил, чтобы обратиться* к Генеральной ассамблее ООН.

После тога Арафат је [...] први пут *иступио како би се обратио* Генералној скупштини ОУН.

Уз то, конструкција са социјативним инструменталом пружа могућност и за паралелно исказивање више супкатегоријалних псеудосоцијативних значења, која се могу комбиновати са изражавањем теличности у напоредној именованој фрази, в.

1) Немного времени прошло, опять *прибежали люди, с еще худшими струпьями, с еще более ужасными ранами и с мольбой о помощи*, поскольку на сей раз черная болезнь – чума – действительно явилась губить село. (Фридрих Горенштейн, *Куча*, 1982, «Октябрь», 1996)

Мало је времена прошло, опет су дотрчали људи *с још горим крастама, ужаснијим ранама и молбом за помоћ* пошто се овог пута црна болест – куга – заиста појавила да уништи село.

10.

Посреднички псеудосоцијатив

Тема разграничења употребне сфере беспредлошког и предлошког, социјативног инструментала у славистичкој литератури често се налазила у видокругу истраживача, укључујући у исто време и фокусирање на проблемску област стабилности норме и утврђивања њиховог статуса у стандардном, књижевном језику. Такав је случај и са *посредничким, спроводничким и омогућивачким конструкцијама* у српском (српскохрватском) језику, које је, углавном, на материјалу беспредлошког инструментала, следећи хоризонталну и вертикалну језичку раван, испитала М. Ивић (Ивић М. ²2005: 30–33). Како нас у овом делу дисертације интересује исказивање наведених значења предлошким, социјативним инструменталом и у руском језику, подразумевајући и поређење с актуелном ситуацијом у систему псеудосоцијатива српског језика, у наредним редовима настојаћемо да прикажемо део међусловенске типологије у исказивању посредничке (медијаторске) семантике, бавећи се семантичким типом посредничких псеудосоцијативних конструкција, које у именској групи у социјативном инструменталу обележавају биће које радњу врши као *посредник* или *омогућивач*¹⁰⁹ испуњења намере другог, надређеног бића. Уп. примере (1) и (2), који илуструју уплив социјативног елемента у медијаторску семантичку структуру, имплицирајући тиме релативну нестабилност употребне сфере посредничке псеудосоцијативне конструкције.

1) *Бурлаков решил отправить с Гуциным записку с просьбой приехать за нами через несколько дней.* (Александр Глазунов, *Пятиконечные из созвездия Леры*, «Вокруг света», 1992)

¹⁰⁹ Уп. запажања М. Ивић о посредничкој и привидно спроводничкој функцији инструментала, сходно самоактивности бића, те о функцији омогућивача у старом и савременом српскохрватском језику у: Ивић М. ²2005: 30–33.

Бурлаков је одлучио да пошаље по Гушину забелешку с молбом да дође по нас кроз неколико дана.

2) И вдруг – буквално через два дня – *он вызивает меня курьером в издательство.* (Аркадий Мильчин, *В лаборатории редактора Лидии Чуковской*, «Октябрь», 2001)

И одједном – буквално кроз два дана – *он ме позива по куриру у издавачко предузеће.*

Савремени руски језик, дакле, познаје употребу омогућивачких посредничких беспредлошких инструменталских и псеудосоцијативних конструкција, која је у српском језику изобичајена. Додуше, статус конструкција у систему савременог српског језика, у примерима у којима се означава да људско биће спроводи радњу по интенцији другог бића, чиме се ове конструкције складно уклапају у однос описан варијантним критеријумом псеудосоцијативних значења *надређеност/подређеност*, упитан је када се посредничка конструкција (2), образована по предлошком локативном моделу *по + N_{loc}*, трансформише у модел са социјативним инструменталом –2) *Бурлаков је одлучио да пошаље с Гушином забелешку с молбом да дође по нас кроз неколико дана* – ту је, као и у руском језику могућна и специфична интерпретација социјатива посредног типа, тј. тумачење по којем се лицу, означеном именском групом у социјативном инструменталу, приписује и извесна самосталност у учествовању у датом односу, одн. имплицитно и семантичке улоге агенса и пацијенса, подразумевајући, свакако, под тим и прикључивање медијаторског својства агентивној функцији.

Све ово објашњава и статус који у систему савременог српског језика има овај семантички тип, који у исказивању посредничке функције на периферију потискују, у првом реду, два синтаксичка модела – *по + N_{loc}* и *преко + N_{gen}* – од којих се први користи примарно у медијаторској сфери, тј. када је посредник живо биће, док је други неутралан према обележју живо/неживо и прелази у област исказивања инструменталске, спроводничке, омогућивачке функције. На другој страни, у исказивању посредничке семантике у руском језику учествују предлошки везане акузативне конструкције образоване по моделу *через + N_{acc}*.

1) Хорошо еще, что Свинецкий [...] тут же известил ее об аресте ее жениха, да не *через курьера*, а лично. (Дмитрий Быков, *Орфография*, 2002)

Добро је још што ју је Свињецки [...] одмах обавестио о хапшењу њеног младожење, и то не *преко курира*, већ лично.

Њихова употребна сфера везана је за исказивање персонализованог посредника, те се тиме оне позиционирају насупрот модела *по* + N_{dat}, који у руском језику исказује спроводничко, омогућивачко значење, указујући да се радња врши посредством или помоћу предмета, искључујући путем критеријума конкретности и предметности медијаторску функцију из свог опсега (нпр. *Оказывается, перепутал конверты, а избирательный бюллетень* послал по почте!, Коллекция анекдотов: *Верховный совет Дума*, 1989–2000) – *Испоставља се да је заменио коверте, а бирачки листић* је послао поштом!).

Уз то, у руском језику посреднички псеудосоцијативи окупљају релативно узак круг глагола, као што су рус. *слать, выслать, отослать, отправить, доставить*, ређе и групу вербалних лексема говорне делатности, те се такве ситуације у којима је човек посредник у преношењу комуникативне поруке обележавају моделом *через* + N_{acc}.

1) Поняв, что оба большевика не шутят, *брат сообщил через адвоката*, что он отказывается от своей доли в пользу сестер... (Борис Носик, *Загадочная смерть в Каннах*, «Звезда», 2003)

Схвативши, да се оба большевика не шале, *брат је јавио преко адвоката* да се одриче од свог удела у корист сестара...

КОНФРОНТАТИВНО-ТИПОЛОШКИ ПРЕСЕК СЕМАНТИЧКИХ ТИПОВА ПСЕУДОСОЦИЈАТИВНИХ КОНСТРУКЦИЈА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Напред предочено показује да псеудосоцијативне конструкције, формално уподобљене систему социјативних конструкција, своју семантичку специфичност заснивају на бројним међукатегоријалним преплитањима на периферији категоријалног центра конструкција са социјативним инструменталом, у којима

значење друштва заклањају категоријална значења из антропоцентричног, квантификационо-квалификативног, каузативног и спацијалног комплекса.

Конфронтативно-типолошки одраз псеудосоцијативних конструкција у огледалу руског и српског језика оцртава међујезичке еквивалентности и сличности у исказивању *псеудосоцијатива емоција и стања, псеудосоцијатива става, пратилачких псеудосоцијатива, пропријетивних псеудосоцијатива карактеристичне појединости, псеудосоцијатива објекта релације, темпоралног и, делимично, теличног псеудосоцијативног семантичког типа.*

Такође, овом списку ваља прикључити и *кондиционалне псеудосоцијативе* типа рус. *Только с надеждой и верой, человек может сделать все*, срп. *Само с надом и вером, човек може учинити све.*

Када се у обзир узме читава псеудосоцијативна целина, непотпуна, али, ипак, битна, подтипска размимоилажења, разлике и контрасти, запажају се у исказивању *псеудосоцијативне медијаторске функције и оптативности*, када је разноврсност језичких чињеница, готово сасвим, на страни руског језика. Друга белина која у систему српског језика остаје непопуњена социјативним формама, чије је значење друштва у мањој или већој мери потиснуто упливом других категоријалних значења, означена је у пољу које је у руском језику намењено подтиповима *псеудосоцијатива доживљавача.*

Све наведено упућује на закључак о уочавању знатних системских подударности у системима псеудосоцијативних конструкција у руском и српском језику, при чему се, издваја и не мали број уочених контраста, који указују да превага семантичке разноврсности, у целини узев, остаје на источнословенском, руском језичком простору.

Псеудосоцијативне конструкције у савременом руском језику обухватају псеудосоцијативе емоција и стања (*Она счастлива с ним; Ему плохо с ней*), псеудосоцијативе става (*Он сердечен с товарищами*), пратилачке псеудосоцијативе (*Она пела с тоской*), пропријетивне псеудосоцијативе карактеристичне појединости (*...девушка с косой...*), псеудосоцијативе објекта релације предметног (*Он работает с документами*) и заменичког подтипа (*...то, что делала с нами история..; Что мне*

делать с ним), псеудосоцијативне доживљавача неексплицираног (*...то, что с тобой случилось*) и експлицираног стања (*С ним обморок*), те заменичког интерогативног подтипа (*Что с тобой?*), темпоралне псеудосоцијативне подтипа симултане неистоветне (*С весной прилетают ласточки*) и истоветне предикације (*С ним исчез и я*), оптативне псеудосоцијативне, тј. псеудосоцијативне конструкције предмета жеље (подтип *С Днем Победы!*), псеудосоцијативне конструкције у дезидеративним реченицама (подтип *Хочу поздравить вас с Рождеством!*), оптативне императивне (псеудо)социјативне конструкције с подтипом клетви (*...да случится с тобой несчастье...*) и благослова (*Идите с Богом!*), теличне псеудосоцијативне намере и сврхе (*...он явился с новым предложением...*), посредничке псеудосоцијативне у типу *...послать (что-л.) с курьером...* итд.

Псеудосоцијативне конструкције у савременом српском језику обухватају псеудосоцијативне емоција и стања (*Срећна је с њим; Лоше му је с њом*), псеудосоцијативне става (*Срдачан је с друговима*), пратилачке псеудосоцијативне (*Певала је с тугом*), пропријетивне псеудосоцијативне карактеристичне појединости (*...девојка с киком...*), псеудосоцијативне објекта релације предметног (*Он ради с документима*) и заменичког подтипа (*оно што је с нама чинила историја...; Шта да чиним с њим?*), псеудосоцијативне доживљавача у подтипу неексплицираног стања (*...оно што се с тобом десило*) и заменичком интерогативном подтипу (*Шта је с тобом?*), темпоралне псеудосоцијативне у подтипу симултане неистоветне (*С пролећем долазе ласте*) и истоветне предикације (*С њим сам и ја нестао*), оптативне псеудосоцијативне у подтипу благослова (*Идите с Богом!*) и у окамењеном изразу *Збогом!*, теличне псеудосоцијативне намере и сврхе (*...јавио се с новим предлогом...*) итд.

СОЦИЈАТИВНО-РЕЦИПРОЧНЕ ГЕНИТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

Варирање компетитивно-конфронтативног социјативно-реципрочног значења исказује се у руском и српском језику,¹¹⁰ осим по моделу са социјативним

¹¹⁰ О опозитном генитиву с предлогом срп. *против* в. у: Ковачевић 2017: 129–156.

инструменталом, и генитивним предлошко-падежним спојем с предлогом рус. *против*, срп. *против*. Иако је изражавање маркиране генитивне социјативно-реципрочне конфронтације својим језгром везано за лексичко-семантичку класу социјативно-реципрочних глагола и девербативних именица непосредног ривалства (1–5), те за поступке номинализације, кондензације и декомпоновања предиката с предметним значењем социјативно-реципрочне супротстављености (3–5), оно се може изразити и социјативно-реципрочним конструкцијама с глаголима типа рус. *играть*, срп. *играти*, у којима именска фраза с предлогом *против* спецификује семантику компетитивно-конфронтативног глагола са сложеном реакцијом денотирањем ривалске стране (6), као и у конструкцијама где је социјативно-реципрочна генитивна допуна диференцијатор лексичког значења главног дела именске фразе типа рус. *матч*, срп. *меч* (7).

1) Собственно, *Церковь не борется против Ивана и только в одном моменте выступает против него* в лице святителя Филиппа Московского. (Юрий Максимов, *Православие в фильме С. М. Эйзенштейна «Иван Грозный»*, «Альфа и Омега», 2001)

Заправо, *Црква се не бори против Ивана и само у једном тренутку иступа против њега* у лику светитеља Филипа Московског.

2) Многие из нас ясно понимали, что в тех условиях это была *борьба против культа личности*. (Даниил Гранин, *Зубр*, 1987)

Многи од нас су јасно схватили да је у тим условима то била *борба против култа личности*.

3) Коммунизм был призван успокоить уже *готовую к борьбе против Хрущева партийную и советскую бюрократию*. (Гавриил Попов, Никита Аджубей, *Пять выборов Никиты Хрущева*, «Наука и жизнь», 2008)

Комунизам је био позван да умири *већ спремну за борбу против Хрушчова партијску и совјетску бирократију*.

4) ...решения будут на руку *только тем, кто ведет борьбу против всего существующего строя* и не желает, чтобы реформы шли сверху. (Н. А. Мельников, *19 лет на земской службе*, (1898–1916), «Звезда», 2002)

...одлуке ће ићи на руку само онима који воде борбу против читавог постојећег уређења и који не желе да реформе иду одозго.

5) ...видим готовность вести борьбу против собственности – лишь в разных видах и размерах. (Коллективный, форум: Древний Рим общество потребления, 2010)

... видимо спремност да се води борба против својине – само у различитим облицима и размерама.

6) Не так давно вы еще играли против вашего сегодняшнего тренера лично. (Дмитрий Навоши, Мирсад Туркан, «Известия», 2001)

Не тако давно ви сте још играли против вашег данашњег тренера лично.

7) Слегка подсластить горькую пилюлю главному тренеру Отмару Хитцфельду смог блистательно выигранный командой со счетом 3:0 выездной матч против дебютанта бундеслиги "Котбуса". (Яна Баранович, Один шанс на двоих, «Известия», 2001)

Помало је могао да заслади горку пилулу главном тренеру Отмару Хицфелду меч против дебитанта бундес лиге „Котбуса“, у којем је тим брилиантно победио с резултатом 3:0.

Наведени примери показују да конципирање конфронтативних ситуација на социјативној подлози обухвата потпуно и непотпуно експлицирање учесника ситуације, што подразумева и јављање непотпуног спољашњег сегментирања елемената скупа, о чему ћемо подробније говорити у наредним редовима.

Пример (1) илуструје ситуацију супротстављености по двама моделима. Уколико пођемо од критеријума *анонимизованости*,¹¹¹ који може бити од значаја и за утврђивање информационе потпуности социјативне конструкције, примећујемо да први, социјативно-реципрочни модел исказује наглашену неанонимизовану конфронтацију, а тиме и градуелност која се манифестује при концептуализацији заједнице и поређењу с инструменталским социјативно-реципрочним конструкцијама с допуном опонентног типа, дистанцирајући се у исто време од другог модела, који обележавањем несингулативне предметне ситуације

¹¹¹ О *анонимизованости* в. у: Радовановић 2007: 43.

супротстављености, чији учесници не деле градуелно истоветне семантичке улоге, нема утемељење у социјативној концептуализацији, већ изражава једнострану намеру.

Пример (2) интересантан је по томе што илуструје делимично анонимизовану социјативно-реципрочну конфронтацију. Насупрот томе, неанонимизоване генитивне социјативно-реципрочне конфронтативне конструкције експлицирају учеснике у ривалском односу, што је имплицитно могућно и у конструкцији с девербативним именицама, нпр., референцијално одређеном детерминацијом прономиналног типа у нуклеусу – 2) *’ это была твоя борьба против культа личности – то је била твоја борба против култа личности.* Та чињеница повезана је са општијим закључком да је, у целини узев, степен испољавања анонимизованости пропорционалан дистанцирању од прототипског значења друштва, које тежи експлицирању учесника предметне ситуације, као што је случај, на пример, с линеаризацијски неутралном генитивном социјативно-реципрочном конфронтативном релативном клаузом, где се однос непосредне супротстављености исказује разлагањем социјативно-реципрочног предиката, док су учесници повезани ривалством означени у складу са законитостима спољашњег рашчлањивања елемената скупа (4).

С друге стране, исказивање делимичне анонимизованости у социјативно-реципрочној конструкцији непосредног супротстављања карактеристично је и за конструкцију с декомпонованим предикатом (5), када се у безличној допунској атрибутој клаузи¹¹² с предикатским изразом у инфинитиву у генитивној социјативно-реципрочној допуни експлицира само једна страна у релацији конфронтације (...видим [...] готовность вести борьбу против собственности – *лишь в разных видах и размерах* – ... *видимо* [...] спремност да се води борба против својине – *само у различитим облицима и размерама*).

У примеру (3) генитивна социјативно-реципрочна конструкција непосредне супротстављености с девербативном именицом у функцији социјативно-реципрочне конфронтативне допуне у допунској клаузи кондензује социјативно-реципрочну предикацију непосредне конфронтације – 3) *’ Коммунизм был призван успокоить уже*

¹¹² О везивању атрибутоке допунске клаузе путем именске речи в. у: Алановић и др. 2018: 113–122.

готовую бороться против Хрущева партийную и советскую бюрократию – *Комунизм је био позван да примири* већ спремну да се бори против Хрушчова партијску и совјетску бирократију.

Такође, у примеру (3) запажа се и градуелна интензификација значења супротстављености непосредног типа, која се очитује у тематско-рематској организацији и интерполацији генитивне именске групе с предлогом *против*, однењеним померањем у односу на неутрални линијски ред, што генитивне социјативно-реципрочне конструкције ривалства приближава социјативно-реципрочним конструкцијама непосредног типа с конфронтативном допуном, које такође имају на располагању такву могућност комуникативне актуализације реченичног садржаја.

Генитивне социјативно-реципрочне конструкције, као што илуструју примери (1–6), изражавају однос ривалства који је неутралан према исказивању резултата конфронтације. Уп. пример (1) у којем семантика резултативно једнострано маркираног предиката сигнализира друкчију структуру семантичких функција у генитивној конструкцији несингулативне конфронтације у поређењу с генитивним социјативно-реципрочним конструкцијама ривалства у којима учесници имају градуелно подударне семантичке функције.

1) *Англијски комик Роуен Аткинсон выиграл процесс против английской газетно-журнальной корпорации. (Rendez-vous, «Экран и сцена», 2004)*

Енглески комичар Роуен Еткинсон добио је процес против енглеске новинско-часописне корпорације.

Социјативно-реципрчна непосредна конфронтација исказана генитивним конструкцијама с предлогом *против* обухвата сегментирање скупа по различитим моделима складно социјативној концептуализацији, које илуструју следећи примери с комбинованим супкатегоријалним социјативним значењима, уп.

1) *Подумайте, что за чуть меньше чем две тысячи лет было около трех тысяч войн одних христиан против других... (Митрополит Антоний Блум, Новогодний молебен, 1988)*

Замислите да је за мало мање од две хиљаде година било око три хиљаде ратова једних хришћана против других...

2) А в нынешнем она успела добиться большего, чем некогда лучшая теннисистка России Курникова: Светлана выиграла профессиональный турнир в Хельсинки, причем не только в одиночном разряде, где в финале встречалась с чешкой Денисой Хладковой, но и в парном – *в дуэте со знаменитой испанкой Аранчей Санчес-Викарио против ее соотечественниц Хосе Мартинес и Евы Бес*. (Денис Быстров, *Первый эшелон*, «Известия», 2002)

А сада је она успела да постигне више од некада најбоље тенисерке Русије Курњикове: Светлана је освојила професионални турнир у Хелсинкију, и то не само у појединачној конкуренцији, где се у финалу срела с Чехињом Денисом Хлатковом, већ и у конкуренцији парова – *у дублу са чувеном Аранчом Санчез-Викарио против њених сународница Хосе Мартинес и Еве Бес*.

3) Дело в том, что *и Маржела, и Hermes против моды*. (Анна Карабаш, Екатерина Емельянова, *Дом (не)моды*, «Домовой», 2002)

Ствар је у томе што *су и Маржела, и Hermes против моде*.

4) По рассказам Бори, видевшего вчера и Масловского, и Разумника, оба трезвы, пессимистичны, *оба против Совета, против «коммуны»* и боятся стихии и крайности. (З. Н. Гиппиус, *Дневники*, 1914–1928)

По Борјиним причама, који је јуче видео и Масловског, и Разумника, обојица су трезвени, песимистични, *обојица су против Совјета, против „комуне“* и боје се стихије и најгорег.

5) *...и мы двое против веретена*, и вместе с ним вертимся безумно двое по маленькому кругу веретена: я и она... (М. М. Пришвин, 1918)

...и нас двоје смо против вретена, и заједно се с њим окрећемо лудо двоје по малом кругу вретена: ја и она...

6) *Все вместе против олигархов. Или с одними олигархами против других*. (Иосиф Гальперин, *Власть „делом“ занимается*, «Совершенно секретно», 2003)

Сви су заједно против олигараха. Или су с једним олигарсима против других.

Тако у примеру (2) семантика конфронтација укључује унутрашње сегментирање елемената скупа којим су експлицирани ривали, те се на једној страни значење друштва темељи на морфосинтаксичкој и лексичкој социјативној конекцији која има израз у социјативном инструменталу и дуалској интегративној квантификацији (рус. *дует*, срп. *дубл*), док се повезаност елемената на опонентној страни базира на слабијем перцептивном јединству чланова скупа, која се на плану израза одражава у синтаксичкој координацији чланова именске групе с конјунктором социјативне конекције *и*.

Насупрот томе, у примеру (3) ради се о градуелно слабијој вези међу компонентама скупа и о наглашавању њихове сегментираниости удвајањем конјунктора испред сваког члана напоредног именског израза којим се денотира опонентна страна у социјативно-реципрочној релацији супротстављања, за разлику од примера (4–5), у којима се интегралним обележавањем супротстављене стране подвлачи јединство и чврстина социјативне повезаности, која се изражава збирним бројевима рус. *оба*, срп. *оба* и која се може само једним делом довести у везу са социјативном интерпретацијом с поновљеним конјунктором *и* пред сваким од елемената с јединичним значењем услед слабије перцепције заједништва у њима и спољашњег сегментирања (рус. *и один, и другой*, срп. *и један, и други*), одн. проминално-нумеричким спојем рус. *мы двое*, срп. *нас двоје*. У исказу (6) у којем је социјативно груписање наспрам ривала подвучено императивним комуникативним подстицањем апсолутна једнострана проминална нерестриктивна квантификација повезана је у конструкцији с прилогом интегративног социјативног типа (рус. *вместе*).

Дакле, исказивање супкатегоријалне социјативне сегментираниости у генитивном социјативно-реципрочном семантичком типу супротстављања огледа се у конструкцијама рашчлањеног типа, које подразумевају обележавање елемената скупа – као опонентних страна – те и градуелно манифестовање социјативне, партнерске повезаности међу члановима скупа груписаним на једној страни.

Унутрашња социјативна сегментираниост у генитивним социјативно-реципрочним конструкцијама ривалства може истаћи и супротстављање према

сваком од елемената скупа понаособ, нпр., вишекратном употребом предлога *против* уз сваки члан координативне, синдетске или асиндетске именске групе. Уп. пример (1) с понављањем предлога *против* испред двају чланова асиндетског социјативног низа и пример (2), у којем се у руском језику супротстављена страна исказује квазинапоредном комитативном фразом с продубљеним референтом, где прекид и фокализација ове врсте нису могући.

1) Я, Няруй, ходил *против татуированных тунгусов*, [...] , *против других племен и родов, которые хотели нашей земли*. (Александр Григоренко, *Мэбэт*, «Новый мир», 2011)

Ја, Њаруј, ишао сам *против тетовираних Тунгуза*, [...] , *против других племена и родов, који су хтели нашу земљу*.

2) Все это свидетельствует *против вас с Потаповым*, Зализняк. (Еремей Парнов, *Третий глаз Шивы*, 1985)

Све то сведочи *против тебе и Потапова*, Зализњак.

Посебан семантички тип у изражавању генитивне социјативно-реципрочне супротстављености везан је за интензификацију социјативно-реципрочног маркирања конфронтационом допуном, исказану интерполирањем предлога *против* међу прономиналне или прономинално-нумеричке елементе реципрочно-рефлексивног израза, чији се субординирани део, којим се денотира једна конфронтрана страна, изражава генитивом. В. примере (1) и (2).

1) Он все чаще стал уходить, *заставляя нас играть друг против друга*. (Сергей Юрьенен, *Покер с Ильичом*, «Столица», 1997)

Он је све чешће почео да одлази терајући *нас да играмо једни против других*.

2) Война и революция поставили их в упор, *одни против других*, и потребовали јасног и безотлагателног выбора. (П. И. Новгородцев, *Об общественном идеале*, Глава II, 1917–1921)

Рат и револуција су их поставили у непосредну близину, *једне против других*, и захтевали су јасан и неодложан избор.

С друге стране, генитивна социјативно-реципрочна прономинална допуна конфронтативног типа у складу с комуникативном актуализацијом примарног

садржаја у говорној ситуацији заузима линеаризацијски неутралне или маркиране позиције у конструкцији. В. пример (1), где је генитивна заменичка социјативно-реципрочна именска фраза, у синтаксичкој функцији конфронтативне допуне, уметнута између централног и зависног дела именске групе, у оквиру спацијално-социјативне конструкције која исказује и псеудосоцијативно пратилачко значење, уп. другачије могућности тематско-рематске организације исказа у српском језику.

1) Подход США к проблеме ядерного нераспространения в Южной Азии предполагает снижение риска развития полномасштабного конфликта между Индией и Пакистаном *с возможным применением друг против друга ядерного оружия. (Особенности военно-политического курса США на современном этапе, «Зарубежное военное обозрение», 2004)*

Приступ САД проблему нуклеарног неширења у Јужној Азији предвиђа смањење ризика од свеобухватног конфликта између Индије и Пакистана *с могућном применом нуклеарног оружја једних против других.*

Маркирање ривалства у генитивним конструкцијама социјативно-реципрочне конфронтације реализује се и с лексемама инхерентне опонентности (1), уп. на пример, рус. *борьба (с кем-л.?) (против кого-л.?) / протест (с кем-л.?) протест (против кого-л.?)*, срп. *борба (с ким?) (против кога?) / протест (с ким?) протест (против кога?)*, где и компетитивна и конфронтативна лексичко-семантичка група сигнализирају отварање позиција за допуне партнерског и опонентног типа. Укрштајући се с циљним значењем, генитивне конфронтативне конструкције јаче маркираности с лексемама типа *протест* спадају у област периферије конструкција са социјативним генитивом. Уп. конструкције које у својој подлози имају конфронтативност.

1) ...все это форма стихийного *протеста против стерильности, бездушности, [...] окружения*, мало что говорящего о душе отдельно взятого конкретного человека. (Лариса Шпаковская, *Старые вещи, «Неприкосновенный запас», 2004)*

...све је то облик *стихијског протеста против стерилности, бездушности, средине [...]* која мало говори о души конкретног појединца.

2) Связано это было с началом широкомасштабной *вакцинации против кори* во всех развитых странах мира. (В. В. Зверев, Н. В. Юминова, *Проблемы кори*, «Вопросы вирусологии», 2004)

Везано је то било за почетак масовне *вакцинације против малих богиња* у свим развијеним светским земљама.

3) В народной и гомеопатической медицине *растение используется как средство* лечения опухолей, желудочно-кишечных заболеваний, *против кашля и туберкулеза*, при лечении желтухи, дизентерии. (*Попросите у растений помощи*, «Семья», 2000)

У народној и хомеопатској медицини *биљка се користи као средство* за лечење тумора, желудачно-цревних болести, *против кашља и туберкулозе*, при лечењу жутице и дизентерије.

У посебан тип спадају и генитивне социјативно-реципрочне конструкције конфронтације у алегоријским фраземама, у којима се предикат без инхерентног обележја социјативности и реципрочности може супституисати предикатом из социјативно-реципрочне класе глагола. Уп. примере (1) и (1').

1) Так что *не стоит плыть против мощного и стремительного течения, которое от нас не слишком зависит*. (Янис Астафьев, *Кто будет работать в России в 2015 году*, «Отечественные записки», 2003)

Тако да *не вреди пливати против моћног и силовитог тока, који од нас не зависи претерано*.

1)' Так что *не стоит бороться против мощного и стремительного течения, которое от нас не слишком зависит*.

Тако да *се не вреди борити против моћног и силовитог тока, који од нас не зависи претерано*.

Конструкције (не)сингулативне конфронтације у којима лексема *против* врши предикативну функцију, као именски део предиката, представљају интересантан терен испитивања сингулативног или несингулативног изражавања прототипски једностране конфронтације, чиме остају ван круга наше теме.

Осим тога, генитивна конструкција једностраног супротстављања с предикативом *против* у сложеној реченици може бити и модификатор социјативне семантике, којим се њено тумачење приближава поларитетској социјативности. Такву појаву илуструје пример (1), где се агенс лоцира према интегрисању у шири скуп (рус. *группа*, срп. *група*), при чему се његово деловање заузимањем опозитног става доводи у конфронтативни однос с другим члановима заједнице, а модификацију социјативне укључености уводи супротна реченица с дисјунктором рус. *но*, срп. *али*.

1) *Ты в группе, но ты против всех.* (Ольга Андреева, Григорий Тарасевич, *Отличники с Манежной*, «Русский репортер», 2011)

Ти си у групи, али си против свих.

СОЦИЈАТИВНОСТ И ПРОСТОРНА МЕТАФОРА

Семантичка сложеност категоријалних пресека, који, с једне стране, задиру у област изражавања семантике социјативне конекције у руском и српском језику, а с друге, у проблематику исказивања спацијалности, рефлектована је и у скупу *просторних метафора*,¹¹³ које су у српској славистици, као тематска свезница већег броја поглавља, обрађиване и монографски, те на основу тога термилошке изразе *објекат локализације*, *локализатор*, *оријентир* у анализи спацијално-социјативних конструкција користимо сходно њиховој употреби у теорији семантичких локализација (Piper 1997). Како је наше испитивање социјативно усмерено, овом приликом осврнућемо се на транспоновано употребљена језичка средства, која по синтаксичким моделима за означавање просторних односа денотирају и социјативне релације у руском и српском језику, у којима граматичке центре за исказивање спацијално-социјативних значења представљају синтаксичке структуре образоване

¹¹³ О просторним метафорама у граматичким категоријама, интерпретацији категоријалних значења темпоралности, аспектуалности, компаративности, посесивности и квалификације кроз призму појмовника теорије семантичких локализација, те о локализацији у политичкој и лингвистичкој метафори в. у: Piper 1997: 89–100, 118–133, 133–137.

по следећим моделима: рус. *между* + N_{inst}, срп. *међу* + N_{inst}, *између*¹¹⁴ + N_{gen}, рус. *среди* + N_{gen}, срп. *међу* + N_{inst}, *између* + N_{gen}, рус. *у* + N_{gen}, срп. *код* + N_{gen}.

ПОСРЕДНА ЛОКАЛИЗАЦИЈА СОЦИЈАТИВНОГ ТИПА

1.

между + N_{inst} – *међу* + N_{inst}, *између* + N_{gen}

Социјативност у просторној метафори има утемељење на принципу *интерлокализације* или *посредне локализације*¹¹⁵ и у таквим конструкцијама објекат локализације означава ентитетска или релациона именска група, локализатор обележава именска група с интегрално или сегментирано денотираним елементима скупа, а оријентир денотира један од предлога који долази у падежним спојевима – рус. *между* + N_{inst}, срп. *међу* + N_{inst}, *између* + N_{gen}, рус. *среди* + N_{gen}, срп. *међу* + N_{inst}, *између* + N_{gen}, рус. *у* + N_{gen}, срп. *код* + N_{gen}.

Просторне метафоре пренете на терен категорије социјативности у руском и српском језику подразумевају денотирање ситуације конструкцијама с падежима конекције, те лексичко-семантичком класом, која собом обухвата факултативно социјативне и социјативно-реципрочне именице, реципрочно-рефлексивне заменице, или пак синтаксичким средствима, када, на пример, о учесницима у социјативном односу реферише именска фраза чији су чланови повезани координацијом итд.

Дакле, повезивање категоријалних значења спацијалности и социјативности представља социјативно маркирану просторну несингулативну квантификацију наспрам које стоје социјативно немаркирана значења у чију је основу уткана концептуализација у којој су спојене идеје простора и нејединичности. Смештање значења друштва у оквиру посредне локализованости на плану израза везује се за

¹¹⁴ К. Фелешко конструкцију *између* + ген. везује за обележавање партнера (нпр. *Клалли су се између себе; ...шапћући између себе, они су плашљиво извиривали на путању*), објашњавајући да је социјативност, одн. узајамност условљена семантиком глагола, те да ту долазе у обзир само социјативни глаголи, тј. они који означавају такву радњу чије вршење захтева партнера (Фелешко 1995: 95–98).

¹¹⁵ О посредној локализованости, те о спацијалном инструменталу и спацијалном генитиву у српском језику в. у: Антонић и др. 2005: 248–250, 146–154.

предлошко-падежне моделе именских група са спацијалним инструменталом, те спацијалним и социјативним генитивом.

Додир (ин)варијантне социјативности и семантике посредне локализације, варијантне спацијалности, подразумева посредну интерлокализацију социјативне конекције, одн. ентитета са обележјима аниматности, инаниматности, конкретности и апстрактности. Наиме, исказивање социјативне компоненте у конструкцијама посредне локализације обухвата два типа језичких појава, које се разликују према експлицирању учесника предметне ситуације, тј. према њиховом сегментирању у именском изразу којим је денотиран скуп у чије се оквире лоцира однос друштва.

Спацијално-социјативне конструкције јављају се, између осталог, и у посебном семантичком типу, који имплицира укрштање варијантних значења спацијалности, социјативности, реципрочности и рефлексивности. Предлошко-заменички израз рус. *между собой*,¹¹⁶ срп. *међу собом, између себе, међусобно* има функцију реципрочно-рефлексивне допуне у спацијално-социјативним конструкцијама са социјативно-реципрочним или факултативно социјативним предикатом. В.

1) В качестве базового подхода к организации структуры ИОС в АУиП выбран модульный принцип, позволяющий собирать среду из "кубиков" – отдельных модулей, которые легко интегрируются между собой. (Информационные технологии в образовательной среде вуза, «Информационные технологии», 2004)

У својству базичног приступа организацији структура ИОС у АУиП изабран је коефицијентни принцип, који омогућује да се састави средина од "коцкица" – *издвојених мерила која се лако интегришу међу собом.*

2) – Что, вы совсем не говорите между собой по-французки? (Запись LiveJournal, 2004)

¹¹⁶ О дистинкцији општег и посебног („индивидуалног“) лексичког значења предлога у интеракцији с пунозначним лексемама које повезују, а такође и о морфолошком сврставању предлога *между* у скупину првобитних, неизведених предлога, уз напомену о његовом наслеђивању из општесловенског лексичког фонда, заједно с другим најстаријим изведеним предлозима попут *сквозь* и *ради* в. у: Филин ред. 1979: 227.

– Шта, ви уопште *не говорите међу собом* на француском?

3) При этом штаммы внутри этой группы были очень *сходны между собой*. (Молекулярная эпидемиология вируса ..., «Вопросы вирусологии», 2004)

При томе су сојеви унутар те групе били веома *слични међусобно*.

Такође, реципрочно-рефлексивна допуна спацијалног типа може бити и у напоредном односу са социјативно-реципрочном допуном непосредности, в. (1–2).

1) Используется старшими поколениями, понятен поколению родителей, но не используется *при общении с детьми и между собой*. (Наталья Модель, Александр Егоров, *Большие проблемы малых языков*, «Эксперт Северо-Запад», 2015)

Користе га старије генерације, разумљив је генерацији родитеља, али се не користи *при општењу с децом и међу собом*.

2) Характерно при этом, что *все сыновья* выросли нормальные, с обычной речью, *хотя научились общаться с мамой и между собой* посредством знаков. (Алексей Слаповский, *Большая Книга Перемен*, «Волга», 2010)

Карактеристично је при томе да су *сви синови* одрасли нормални, с уобичајеним говором, мада су *научили да се споразумевају с мајком и међу собом* посредством знакова.

Анафорска заменичка допуна у посредној спацијалној конструкцији може бити кореферентна и само с једном ангажованом страном и тада, разуме се, нема социјативну семантичку вредност. В. (1).

1) Он вел ее на предельно вытянутых поводьях, словно удлиняя расстояние *между собой и лошастью...* (Фазиль Искандер, *Лошадь дяди Кязыма*, 1966)

Он је њу водио на прилично извученом улару, као да повећава растојање између себе и коња...

Интензификација рестриктивности у посредној спацијално-социјативној конструкцији с реципрочно-рефлексивном допуном изражава се и заменичким

корелацијалним средствима, на пример, заменицом *сам* која исказује аутосоцијативност,¹¹⁷ одн. херметичност одређеног скупа, в. (1).

1) Вот вы имеете двух. Остальное решите *между собой сами*. (*Ordinamenti*, «Экран и сцена», 2004)

Ето, ви имате два. Остало *решите међу собом сами*.

Групи спацијално-социјативних конструкција с реципрочно-рефлексивном допуном *между собой* семантички је близак и семантички тип социјативно-реципрочних конструкција непосредог типа с анафорском реципрочно-рефлексивном допуном рус. *друг с другом*, срп. *један с другим*, уп. пр.(1'), према пр. (1) на стр. 150.

1)' В качестве базового подхода к организации структуры ИОС в АУиП выбран модульный принцип, позволяющий собрать среду из "кубиков" – отдельных модулей, *которые интегрируются друг с другом*.

У својству базичног приступа организацији структуре ИОС у АУиП изабран је коефицијентни принцип, који омогућује да се састави средина од "коцкица" – издвојених мерила *која се интегришу једна с другима*.

Овом констатацијом, ипак, нису у потпуности обухваћене све спацијално-социјативне конструкције, те се тако, на пример, искључиво реципрочно-рефлексивна допуна спацијалног типа јавља на местима уплива категоријалног значења компаративности, када се реципрочно-рефлексивном допуном спацијалног типа корелацијално упућује на несингулативни скуп, објекат компарације, при чему је оријентир, смештен „изван еквивалентности“.¹¹⁸ В.

1) *Все судьи в Российской Федерации обладают единым статусом и различаются между собой только полномочиями и компетенцией*. (*Федеральный конституционный закон О судебной системе Российской Федерации*, «Энциклопедия российского права», выпуск 2, 2004)

Све судије у Руској Федерацији имају јединствен статус и међусобно се разликују једино по овлашћењима и надлежности.

¹¹⁷ Уп. са фуснотом бр. 11.

¹¹⁸ О просторној метафори и компаративности, оријентуру изван еквивалентности или у равни еквиваленције в. у: Piper 1997: 94.

2) Россия по своей культуре отличается от стран Запада не больше, чем все они различаются между собой: Англия и Франция или Голландия и Швейцария. (Дмитрий Лихачов, *О русской интеллигенции*, 1993)

Русија се по својој култури не разликује од земаља Запада више него што се оне разлику међу собом: *Енглеска и Француска или Холандија и Швајцарска*.

Интересантно је, међутим, да корпусни материјал у руском језику бележи и јављање предикатива, који обележава оријентир изван једнакости, и са социјативном допуном посредног типа.

1) Оказалось, что *искренность и простота* игры на экране *различны с театральной игрой*. (Григорий Александров, *Эпоха и кино*, 1976)

Испоставило се да се *искреност и природност* игре на екрану *разликују од позоришне игре*.

С друге стране, реципрочно-рефлексивне допуне – инструменталског спацијалног или социјативно-реципрочног непосредног типа – нису једнако фреквентне у оба језика ни у конструкцијама у којима је оријентир у компаративном односу смештен у нијансирано схваћену „раван еквиваленције“.¹¹⁹ Уп. примере (1–2) и (1’–2’).

1) ...и вообще родственные бесписьменные языки сохраняют *сходство между собой* ничуть не хуже, чем письменные. (А. А. Зализняк, *Лингвистика по А. Т. Фоменко*, «Вопросы языкознания», 2000)

... и уопште сродни језици без писма не чувају *сличност међу собом* нимало лошије од оних с писмом.

2) Все морские коньки *схожи между собой*... (Александр Голядин, *Рассказы о животных, и не только о них*, «Знание–сила», 2003)

Сви морски коњићи *слични су међусобно*.

1)’ ... и вообще родственные бесписьменные языки сохраняют *сходство друг с другом* ничуть не хуже, чем письменные.

... и уопште сродни језици без писма не чувају *сличност једни с другима* нимало лошије од оних са писмом.

¹¹⁹ В. фусногу бр. 118.

2)' Все морские коньки *схожи друг с другом...*

Сви морски коњићи слични су једни с другима...

Најзад, у случају када се у дисјунктивној вези у конструкцији налазе две варијантно социјативне, реципрочно-рефлексивне допуне уобичајена је експликација предлошке компоненте испред сваког члана именске групе у овој функцији, у супротном исказ је информационо непотпун, в. пример (1) у којем именска фраза са социјативно-реципрочном семантиком има допуне у дисјунктивном односу, од којих прва експлицира потпун синтаксички модел посредне социјативне локализације, док друга имплицира двозначност спацијалног и социјативног типа условљену изостављањем предлога.

1) Большинство открытий обречено на гибель *во взаимной борьбе между собой или старыми культурными ценностями, с которыми они вступают в противоречие...* (Н. С. Трубецкой, *Европа и человечество*, 1920)

Већина открића осуђена је на пропаст *у узајамној борби међу собом или старим културним вредностима, с којима су у противречности...*

Рашчлањени тип спацијално-социјативног означавања елемената скупа подразумева сложену структуру синтаксичких средстава, која учествују у исказивању значења друштва, смештеног на подлогу посредне спацијалне локализације, док интегрални тип исказивања елемената скупа показује блискост с лексичким облицима за изражавање социјативне семантике.

Тако, на пример, сегментираност у синтаксичком моделу *между* + N_{inst seg}, илуструју примери, у којима су елементи скупа означени именском фразом, чији су напоредни чланови повезани синдетски или асиндетски. Тако се посредна локализација удружује са супкатегоријалном социјативном координацијом, изражавајући социјативну конекцију у двочланом (1) или вишечланом затвореном низу (2), која може бити модификована употребом везника *и* при повезивању формално неистородних чланова (3), одн. уметањем речце *да* испред социјативног конјунктора *и* (4), те асиндетским набрајањем (5).

Уз то, тип супкатегоријалног значења одређује се према значењу управне речи којој је субординирана именска група с предлогом *между*, одн. према повезаности

елемената у конструкцији унутрашњег рашчлањења, те тако говоримо о споју социјативно-реципрочног значења са социјативном координативношћу (1, 2, 4, 5) или неканонској социјативној координацији (3) на подлози посредне локализације.

Ове конструкције се налазе у различитим синтаксичким функцијама – неконгруентног атрибута (1, 4, 5), спацијално-социјативног адвербијала (2). Ситуација у примеру (3) је сложенија услед неканонске употребе везника *и*, те је именска група у акузативу у функцији директног објекта, а део у инструменталу у функцији адвербијала.

1) Французы хотели убедить Лондон вступить во франко-российский блок, однако тут было две проблемы: *натянутые отношения между Лондоном и Парижем, с одной стороны, и между Лондоном и Санкт-Петербургом – с другой.* (Геворг Мирзаян, *Вынужденное согласие*, «Эксперт», 2014)

Французи су хтели да убеде Лондон да ступи у француско-руски блок мада су ту била два проблема: *затегнути односи између Лондона и Париза, с једне стране, и између Лондона и Санкт Петербурга, с друге.*

2) Все, что годами почти в каждой семье живет в тени, – потревожит и затихнет, усмиренное любовью и душевным доверием, – вышло на поверхность, вырвавшись, разлилось широко, заполнило жизнь, *словно лишь непонимание, подозрение, злоба, упреки только и существовали между отцом, матерью и дочерью.* (Василий Гроссман, *Жизнь и судьба*, часть 2, 1960)

Све што годинама скоро у свакој породици живи у сенци, – узбунитиће и стишаће се умирено љубављу и душевним поверењем, – изашло је на површину отргнувши се, разлило се широко, испунило живот *као да су неразумевање, сумња, злоба, прекори само и постојали међу оцем, мајком и кћерком.*

3) *...в могилах языческой Руси найдены между другими предметами и стремена.* (Д. И. Иловайский, *Начало Руси*, 1876)

...у гробницама паганске Русије нађена су међу другим предметима и стремена.

4) Были же после смерти Аники Строганова *разделы и между братьями, и между дядьями, племянниками, да и другими родственниками.* (Алексей Иванов, *Message: Чусовая*, 2007)

Па биле су након смрти Анике Строганова *поделе и међу браћом, и међу стричевима, нећацима, па и другим рођацима.*

5) Возросшая подвижность населения, потребность в более быстрых и оперативных *связях между городами, промышленными районами, городскими агломерациями,* – характерная примета нынешнего динамичного века. (Обобщенный, *Не касаясь пути*, «Техника-молодежи», 1975)

Порасла покретљивост становништва, потреба за бржим и оперативнијим *везама међу градовима, индустријским областима, градским агломерацијама,* – карактеристичан су знак садашњег динамичног века.

Посматрајући сложену испреплетеност категоријалне семантике спацијалности и социјативности при трансформисању наведених примера у конструкције са социјативним инструменталом запажамо да је употребна сфера посредних спацијално-социјативних конструкција релативно широка.

1)' Французы хотели убедить Лондон вступить во франко-российский блок, однако тут было две проблемы: *натянутые отношения Лондона с Парижем, с одной стороны, и Лондона с Санкт-Петербургом – с другой.*

Французи су хтели да убеде Лондон да ступи у француско-руски блок, мада су ту била два проблема: *затегнути односи Лондона с Паризом, с једне стране, и Лондона са Санкт Петербургом, с друге.*

2)' Все, что годами почти в каждой семье живет в тени, – потревожит и затихнет, усмиренное любовью и душевным доверием, – вышло на поверхность, вырвавшись, разлилось широко, заполнило жизнь, *словно лишь непонимание, подозрение, злоба, упреки только и существовали в отношениях отца с матерью и дочерью.*

Све што годинама скоро у свакој породици живи у сенци, – узбунитиће и стишаће се умирено љубављу и душевним поверењем, – изашло је на површину отргнувши се, разлило се широко, испунило живот *као да су*

неразумевање, сумња, злоба, прекори само и постојали у односима оца с мајком и кћерком.

3)' *...в могилах языческой Руси найдены (рядом) с другими предметами и стремяна.*

...у гробницама паганске Русије нађена су с другим предметима и стремяна.

4)' *Были же после смерти Аники Строганова разделы брата с братом, дяди с дядей, племянника с племянником, да и других родственников с другими родственниками.*

Па биле су након смрти Анике Строганова поделе брата с братом, стрица са стрицем, нећака с нећаком, па и других рођака с другим рођацима.

5)' *Возросшая подвижность населения, потребность в более быстрых и оперативных связях города с городом, промышленного района с промышленным районом, городской агломерации с городской агломерацией, – характерная примета нынешнего динамичного века.*

Порасла покретљивост становништва, потреба за бржим и оперативнијим везама града с градом, индустријске области са индустријском облашћу, градске агломерације с градском агломерацијом, – карактеристичан су знак садашњег динамичног века.

Можемо закључити следеће. Иако спацијално-социјативне конструкције информишу о рестриктивности, посредној локализацији социјативне релације, оне, ипак, не подразумевају блискост и висок степен перцептивног јединства међу члановима скупа карактеристичан за социјативе (1'). Затим, када је посредна спацијално-социјативна конструкција у функцији економичности језичког израза, она оличава такав вид перспективизације реченице који собом обухвата исказивање комбинаторне многострукости свих појединачних облика социјативне конекције међу елементима скупа (2). Спацијално-социјативна конструкција с неканонском координацијском везом је, такође, и погодније средство за информациону актуализацију једног елемента скупа у поређењу са социјативима јер указује на јаче истицање дела ширег скупа услед лабавије схваћене перцептивне повезаности елемената, што одраз има и у структури синтаксичких функција (3'). Најзад, она је

веома подесно средство за сажимање обележавања многоструког социјативног односа који се успоставља у скупу истоврсних чланова, те је тако и у функцији кондензатора реченичног садржаја – *разделы между братьями* → *разделы брата с братом* – *подела међу браћом* → *поделе брата с братом*; *связи между городами* → *связи города с городом* – *везе међу градовима* → *везе града са градом* (4', 5').

Неканонски координативни однос у спацијално-социјативним конструкцијама може се контактано понављати, при чему у исказивању издвојених елемената из претходно денотираног скупа могу учествовати различити конјунктори. Уп. пример (1) с двоструким неканонским координативним односом у именској групи са семантички блиским везницима прикључења *и* и *а* *такође* и конципирање релације међу напоредним члановима у социјативној конструкцији.

1) После этого мы налегли на шахтеров, и скоро образовался кружок очень дельных ребят; *между нами были и некоторые десятники, а также штейгеры.* (П. А. Моисеенко, *Воспоминания старого революционера*, 1921–1923)

После тога смо навалили на рударе и ускоро се формирао круг способне деце; *межу нама су биле и неке пословође, као и вође посла у руднику.*

1)' После этого мы налегли на шахтеров, и скоро образовался кружок очень дельных ребят; *мы были с некоторыми десятниками, а также с штейгерами.*

После тога смо навалили на рударе и ускоро се формирао круг способне деце; *ми смо били с неким пословођама, као и с вођама у руднику.*

Осим тога, на сферу употребе спацијално-социјативних конструкција може утицати и семантика предиката, те агентивно-коагентивни односи у пропозицији, уп. конципирање скупа и предметног односа у примерима (1–1').

1) *Между учениками нашлись сочувствующие азарту.* (Неизвестный, *Азарт в средней школе*, «Петербургская газета», 1907)

Међу ученицима нашли су се они који су саосећали са заносом.

1)' *С учениками нашлись сочувствующие азарту.*

Са ученицима су се нашли они који су саосећали са заносом.

Значење друштва у конструкцијама посредне локализације у руском језику исказује се и именским групама са субординираним елементима, сједињујући посредством спацијалне несингулативне повезаности учеснике чији се однос у руском језику обележава прономиналним комитативним конструкцијама с продубљеним референтом типа *мы с тобой*. Ниско фреквентне спацијално-комитативне конструкције субординираним делом у комитативној фрази изражавају висок степен блискости међу учесницима предметне ситуације здруживањем референата именске фразе, док предлог *между* дату релацију моделује наглашавањем омеђености комитативне релације у супкатегоријалној реализацији комитативне интерлокализације.

1) *Завтра между нами с тобой будут поставлены все точки над «і».*
(Владимир Черкасов, *Черный ящик*, 2000)

Сутра ће између мене и тебе бити стављене све тачке на „і“.

Уз то, комитативни елемент с продубљеним референтом може бити и члан социјативног напоредног израза у конструкцији с конјунктором *и* (1).

1) *Во-первых заболела бабушка, у нее был инсульт, и мама разрывалась между нами с Вовкой и родителями.* (Нина Катерли, *Дневник сломанной куклы*, «Звезда», 2001)

Прво се разболела бака, имала је апopleксију, и мама се кидала између мене и Вовке и родитеља.

Колокациона ограничења и оскудна квантификативна потврђеност уплива социјативног инструментала у руском језику у исказивање посредне социјативности лоцира ове језичке појаве на рубно подручје овог, у највећем делу, периферног морфосинтаксичког центра категорије друштва, што поткрепљује и, готово, потпуни изостанак социјативних квазинапоредних именских фраза и именских израза социјатива целине, те њихово потискивање именским члановима социјативних напоредних конструкција с конјунктором *и*. В. пример (1).

1) – Какова же, по-вашему, причина конфликта *между матерью и дочерью*?
(Л. Лянге, *Что посеешь*, «Работница», 1980)

– Какав је, по вашем мишљењу, разлог конфликта *између мајке и ћерке*?

1) '* – Какова же, по-вашему, причина конфликта *между матерью с дочерью*?

Друга велика целина међу посредним спацијално-социјативним конструкцијама диференцира се према унутрашњој нерашчлањености елемената скупа, чији је однос базиран на социјативној конекцији. Пресецање супкатегоријалних значења спацијалности и социјативности у истој конструкцији путем интегралног денотирања скупа обухвата два подтипа исказивања социјативне компоненте. Први је изразито близак семантици протосоцијативности у правим социјативима јер се јавља у конструкцијама с именском групом која експлицира једну од ангажованих страна у предметној ситуацији (1–2), док други о значењу друштва информише здруживањем чланова скупа у целину, чиме се семантички приближава интегративним лексичким средствима за исказивање друштва (3–6).

1) *Татары не остались жить между нашими предками, а ушли и брали дань.*
(К. Н. Леонтьев, *Славянофильство теории и славянофильство жизни*, 1891)

Татари нису остали да живе међу нашим прецима, већ су отишли и убирали данак.

2) *Еще мне казалось, что студент ненавидит меня за нее, и я чувствовал себя тревожно, как между врагами, которых надо бояться и ненавидеть.* (М. П. Арцыбашев, *Жена*, 1905)

Још ми се чинило да ме студент мрзи због ње и ја сам се осећао узнемирено као међу непријатељима, којих се треба бојати и које треба мрзети.

3) *Я уходил на родник за водой и не слышал, но мама говорит, что между девочками шел очень смешной разговор.* (А. И. Пантелеев, *Наша Маша*, 1966)

Одлазио сам на извор по воду и нисам чуо, али мама каже да је међу девојчицама текао јако смешан разговор.

4) *Режиссер нашел и [...] показал грань между этими реалиями.*
(Коллективный, *Форум: рецензии на фильм «Служебный роман»*, 2006–2010)

Режисер је пронашао и [...] показао границу међу тим појавама.

5) *Должно быть, что-то было между ними, далекое, но незабытое.* (Василий Аксенов, *Пора, мой друг, пора*, 1963)

Мора бити, нешто је било међу њима, давно, али незаборављено.

б) Я-то считал, что музыка – это то, что происходит только *между нами двоими*, но был здесь, как выяснилось, третьим! (Ирина Полянская, *Прохождение тени*, 1996)

Ја сам управо и сматрао да је музика оно што се дешава само *између нас двоје*, али био је овде, како се испоставило, трећи!

Супституција именске групе са спацијалним инструменталом именском групом у социјативном инструменталу (1–2) подвлачи, као што су већ показала преобликовања сегментираног типа, другачију перцепцију јединства унутар скупа, која се поготову истиче када лексеме којима је означена једна од укључених страна имају негативну конотацију, те се њихова колокабилност са социјативним инструменталом сматра мање очекиваном, уп. (1'–2').

1)' *Татары не остались жить с нашими предками*, а ушли и брали дань.

Татари нису остали да живе с нашим прецима, већ су отишли и убирали данак.

2)' *Еще мне казалось, что студент ненавидит меня за нее, и я чувствовал себя тревожно, как с врагами*, которых надо бояться и ненавидеть.

Још ми се чинило да ме студент мрзи због ње *и ја сам се осећао узнемирено као с непријатељима*, којих се треба бојати и које треба мрзети.

Природа социјативне релације нешто је сложенија у примерима који се не могу трансформисати у социјативе. Ипак, и тада на социјативну релацију јасно може указати номинализовани део социјативно-реципрочног предиката непосредног типа (3), изорекцијска својства именице и социјативно-реципрочног глагола (4), а у случајевима када ни предикатски израз, ни именска група, немају одлику инхерентног социјативног значења, на замагљену, имплицитну социјативну интерпретацију упућује контекст, одн. потенцијална рашчлањеност скупа (5). Удаљавање од семантике социјатива најизразитије је када се у пропозицији спацијално-социјативне конструкције налази семантички предикат који је у колокацији са социјативним инструменталом маркер псеудосоцијативности. Уп. (6) и (6)'.

6) ' Я–то считал, что музыка – это то, что *происходит только с нами двоими*, но был здесь, как выяснилось, третьим!

Ја сам сматрао да је музика оно што се *дешава само с нама двома*, али био је овде, како се испоставило, трећи!

Имплицирајући постојање социјативне конекције, контекст има значајну улогу и при интензификацији перцептивног јединства и повезаности елемената у интегрално денотираном скупу код спацијално-социјативних конструкција, уп. (1–5).

1) *О чем говорить будем, останется между нами.*" (Юрий Давыдов, *Синие тюльпаны*, 1988–1989)

То о чему будемо говорили, остаће међу нама."

2) *А было между нами так много! Мы прожили почти всю жизнь вместе, только первые годы эмиграции жили врозь, потому что негде было жить вместе.* (Митрополит Антоний Блум, *О смерти*, 1995)

А било је међу нама тако пуно! Проживели смо скоро читав свој живот заједно, само смо у првим годинама емиграције живели одвојено пошто нисмо имали где да живимо заједно.

3) *Даже не доверие (доверия, как такового, давно нет), но все-таки тянется между нами какая-то ниточка.* (И. Грекова, *Перелом*, 1987)

Чак не поверење (поверења, као таквог, одавно нема), али ипак се пружа између нас некаква нит.

4) *Как я ни старался, расстояние между нами не уменьшилось.* (Фазиль Искандер, *Мой кумир*, 1965–1990)

Ма колико да сам се трудио, растојање између нас се није смањило.

5) *Какая –то льдинка все-таки была между нами.* (И. Грекова, *Перелом*, 1987)

Некакав комадић леда је, ипак, био међу нама.

2.

среди + N_{gen}, *између* + N_{gen}, *међу* + N_{inst}

Поред инструменталских грамема, изражавање социјативности у просторној метафори у руском језику обухвата и конструкције образоване по моделу рус. *среди* + N_{gen}, док у српском језику овим структурама одговарају два синтаксичка модела *између* + N_{gen} и *међу* + N_{inst}, в. примере у којима се генитивном спацијално-социјативном групом интегрално (1) или сегментирано денотира скуп (2, 3, 4), при чему рашчлањеност, као и код инструменталских спацијално-социјативних посредних конструкција, у означавању скупа обухвата и друга супкатегоријална социјативна значења, на пример, социјативну координативност чланова у именском изразу (2), лоцирање и маркирање једне стране према интегралном скупу, а затим њено издвајање у виду социјативне допуне непосредног типа (3), или њено прикључивање (4) везником *и* у неканонској координацији.

1) К сожалению, *отношения среди пилотов* в команде совсем не безоблачные. (Светлана Капанина, *Не прощаю мужчинам слабости*, «Известия», 2001)

Нажалост, *односи међу пилотима / између пилота* у тиму нису сасвим непомућени.

2) Порядки, царившие в кадетских корпусах, не способствовали *взаимопониманию среди учеников и их воспитателей*. (Андрей Михайлов, *Шляхетный корпус*, «Родина», 1997)

Поредак који је владао у кадетским корпусима / средњим војним школама није погодовао *међусобном разумевању међу ученицима и њиховим васпитачима / међусобном разумевању између ученика и њихових васпитача*.

3) Теоретически у юноши был шанс сделать партийную карьеру, он завел знакомство с достаточно известными в революционном мире людьми *и среди них с Василием Даниловичем Ульрихом...* (Алексей Варламов, *Пришвин или Гений жизни*, «Октябрь», 2002)

Теоријски младић је имао шансу да направи партијску каријеру, склопио је познанство с људима веома познатим у револуционом свету *и међу њима с Василијем Даниловичем Улрихом...*

4) *Есть среди вас и мои бывшие друзья*, к ним обращаюсь в первую очередь. (Аркадий Стругацкий, Борис Стругацкий, *Град обреченный*, 1972)

Постоје *међу вама и моји бивши пријатељи*, њима се обраћам у првом реду.

Социјативна семантика исказана у генитивним посредним спацијално-социјативним конструкцијама прозирна је уколико се релација исказује лексемом са инхерентном социјативно-реципрочном семантиком, а такође и када се под таквим контекстуалним околностима елементи скупа денотирају рашчлањивањем, чиме се значење друштва модификује, као у примеру (2) у којем се саставном везом означава равноправни однос чланова скупа повезаних социјативно-реципрочном релацијом. У ситуацијама када се овај модел користи у циљу комуникативног истицања одређеног елемента, као у исказима (3, 4), социјативно значење блиско је супкатегоријалној социјативној интегративној семантици у лексичком центру, који оличава тип рус. *сообщество*, срп. *друштво*.

Преобликовање у протосоцијативне конструкције могућно је под одређеним синтаксичко-семантичким околностима, нпр., када је руска генитивна спацијално-социјативна конструкција у адвербијалној функцији у пропозицији са егзистенцијалним предикатом, на пример, рус. *быть*, срп. *бити*.

1) И в какой-то момент *тебя среди нас больше не будет*, но ты уйдешь не один. (Митрополит Антоний Блум, *О смерти*, 1995)

И у неком тренутку *тебе међу нама више неће бити*, али ти нећеш сам отићи.

1)' И в какой-то момент *тебя с нами больше не будет*, но ты уйдешь не один.

И у неком тренутку *тебе с нами више неће бити*, али ти нећеш сам отићи.

4)' *С вама и мои бывшие друзья*, к ним обращаюсь в первую очередь.

С вама су и моји бивши пријатељи, њима се обраћам у првом реду.

Напоредни однос у рашчлањеном типу генитивних спацијално-социјативних конструкција у руском језику може имплицирати и двозначност у погледу јединства скупа, поимања сегментираниости његових координисаних елемената, која се пак

неутралише при трансформисању спацијално-социјативне конструкције у социјативну конструкцију са семантичком компонентом интегративног типа. В. пример (1).

1) Дело было не в религии как таковой: *среди учеников и горячих сторонников Галилея* были люди духовного звания. (Геннадий Горелик, *Первый астрофизик во Вселенной*, «Знание–сила», 2012)

Ствар није била у религији као таквој: *међу ученицима и горљивим Галилејевим присталицама* били су људи с духовним звањима.

1)' Дело было не в религии как таковой: *в сообществе / группе учеников и горячих сторонников Галилея* были люди духовного звания.

Ствар није била у религији као таквој: *у заједници / групи ученика и горљивих Галилејевих присталица* били су људи с духовним звањима.

У претходним редовима указали смо на део сложених синтаксичко-семантичких односа на фону преливања категоријалне семантике, при чему је, на првом месту, ваљало раздвојити језичке чињенице спацијалног несингулативног значења од чињеница у којима се њему придодаје социјативна маркираност, имајући у виду и да анализа спацијалне несингулативности у међујезичком поређењу обухвата одређен број спорних питања, уп. пример из сакралног функционалног стила, када се у руском језику предлог *среди* јавља уз сингулативну прономиналну компоненту.

1) ...: «*Весь Израиль услышит сие, и убоится, и не станут впредь делать среди тебя такого зла* (Втор. 13: 11); (*Основы социальной концепции Русской православной церкви*, «Альфа и Омега», 2000)

Да сав Израилъ чује и боји се, и да се више не учини тако зло међу вама. (Мој., 5, 13, 11)

Генитивне спацијално-социјативне конструкције мале дистанце

рус. *y* + N_{gen}, срп. *код* + N_{gen}

Социјативност се у просторној метафори изражава и по синтаксичком моделу са социјативним генитивом – рус. *y* + N_{gen}, срп. *код* + N_{gen} – који се, по правилу, јавља у пропозицији са факултативно социјативним предикатским изразом из класе егзистенцијалних глагола, попут рус. *быть*, *(по)жить*, *проживать*, срп. *бити*, *живети*, *становати*. Изражавање егзистенцијалне социјативности у просторној метафори често је праћено и семантичком нијансом каузалности којом се објашњава узрок за успостављање релације посредне социјативности између живих бића при просторној повезаности, заснованој на близини, малом растојању. В. пример (3) с пратећом каузалном компонентом, везаном и за исказивање квалификације у именском изразу у синтаксичкој функцији начинског адвербијала (рус. *в качестве кого-л.?*, срп. *у својству кога? / као ко?*), док се у примеру (4) она обележава саставном узрочно-последичном реченицом с везником *и*. Уп. (1–4).

1) – *Он живет у нас с незапамятных времен*, – говорит хозяйка. (Булат Окуджава, *Новенький как с иголочки*, 1962)

– *Он живи код нас од памтивека*, – говори домаћица.

2) Найдите возможность *пожить вместе с детками отдельно*, лучше не у *родителей*, можно просто к кому-то в гости съездить... (Коллективный, *Форум: Вопрос про себя*, 2012)

Пронађите могућност да *боравите с дечицом* одвојено, боље не *код родитеља*, можда једноставно да одете некеме у госте...

3) *Оленька живет у нас в качестве Гришиной гувернантки*. (А. Г. Колмогоров, *Мне доставшееся: Семейные хроники Надежды Лухмановой*, 2012)

Ољења живи код нас у својству Гришине гувернанте.

4) Дети ее давно скончались, *и бабушка проживает у внучки Бахтжамал*. (В. А. Мезинцев, *Чудеса*, 1991)

Њена деца су одавно преминула, *и бака борави код унуке Бахтжамал*.

Горе наведене конструкције лако се могу трансформисати у социјативе посредног типа, премда се запажа да социјативност у просторној метафори представља погодније средство за обележавање односа друштва у ситуацијама, где се, на пример, истиче статусна разлика у сфери међуљудских односа, одмерена према опозицији *свој/туђ* и повезаности лица према сродству и међусобној блискости, што је све укупно повезано и са семантиком мале дистанце у генитивној конструкцији с предлогом рус. у, срп. код. Уп. примере (1, 2, 4) с примером (3).

1)' – *Он живет с нами с незапамятных времен*, – говорит хозяйка.

– *Он живи с нама од памтивека*, – говори домаћица.

2)' Найдите возможность *пожить с детками отдельно*, лучше не с *родителями*, можно просто к кому-то в гости съездить...

Нађите могућност да *боравите с децицом одвојено*, боље не с *родитељима*, можда једноставно да одете некое у госте...

3)' *Оленька живет с нами* в качестве Гришиной гувернантки.

Ољења живи с нама у својству Гришине гувернанте.

4)' Дети ее давно скончались, *и бабушка проживает с внучкой Бахтжамал*.

Њена деца су одавно преминула, *и бака борави са унуком Бахтжамал*.

Просторном метафором може се обележити и социјативна релација када је живо биће, један од учесника предметне ситуације, у функцији пацијенса, при чему се егзистенцијални предикат у таквим конструкцијама може експлицирати и у клаузи. Уп. дистрибуцију семантичких функција.

1) Я уезжала в Свердловск, *оставляя сына Андрюшу у родителей* (к тому времени я разошлась с мужем). (И. К. Архипова, *Музыка жизни*, 1996)

Отпутовала сам у Свердловск, *остављајући сина Андрјушу код родитеља* (у то време сам се растала с мужем).

2) *...но кот остался у родителей*, а Татьяна полностью переключилась на нового питомца. (Наталья Радулова, *Красавчик в доме*, «Огонек», 2015)

... али мачак је остао код родитеља, а Татјана се у потпуности преоријентисала на новог васпитаника.

1)' Я уезжала в Свердловск, *оставляя сына Андрюшу жить с родителями* (к тому времени разошлась с мужем).

Отпутовала је у Свердловск, *остављајући сина Андрјушу да живи с родитељима* када се разишла са мужем.

2)' ... *но кот остался жить с родителями*, а Татьяна полностью переклочилась на нового питомца.

... *али мачак је остао да живи с родитељима*, а Татјана се у потпуности преоријентисала на новог васпитаника.

Значење социјативности у просторној метафори у генитивној конструкцији са значењем мале удаљености обликује и контекст, в. пример (1) који при трансформацији у социјатив посредне релације губи смисао услед реципрочног маркирања прилошког израза.

1) ... *живет у нас напротив* одна такая вторая жена, махнула рукой Гуля. (А. Ганиева, *Вечер превращается в ночь*, 2010)

...*живи код нас преко пута* једна таква друга жена, одмахнула је Гуља.

1)*...*живет с нами напротив* одна такая вторая жена, махнула рукой Гуля.

Живи с нама преко пута једна таква друга жена, одмахнула је Гуља.

Социјативну интерпретацију у просторној метафори у генитивном моделу рус. $у + N_{gen}$, срп. *код* + N_{gen} блокира и сингулативно употребљена кореференцијална рефлексивна заменица рус. *себя*, срп. *себе*, која у генитивној именској фрази у руском језику исказује посесивност.

1) В данном случае его предложение сводилось к тому, чтобы советский гражданин [...] навел справку об одном человеке – другом советском гражданине, который *проживает у себя* на родине. (С. Уранов, *О некоторых коварных приемах вербовочной работы иностранных разведок*, 1937)

У датом случају његов предлог се сводио на то да совјетски грађанин [...] добије информацију о једном човеку – другом совјетском грађанину *који живи код себе* у отаџбини / у својој отаџбини.

СОЦИЈАТИВНЕ АКУЗАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

рус. *включая* + N_{acc}, срп. *укључујући* + N_{acc}

Социјативност се у оба посматрана језика може исказати и социјативним акузативом, синтаксичким моделом с предлогом интегративног типа – рус. *включая* + N_{acc}, срп. *укључујући* + N_{acc}, чиме се ова грамема прикључује падежима социјативне конекције, социјативном инструменталу и социјативном генитиву. Социјативне акузативне конструкције конкретизују одређени члан скупа или више њих, тј. ентитет с обележјима конкретности или апстрактности, који се интегрално или сегментирано денотира у именском изразу, при чему у реченици има синтаксичку функцију паралелну с њим, на пример, конкретизаторског субјекта (1), конкретизаторске социјативно-реципрочне допуне (2), конкретизаторског даљег или ближег објекта (3–5) итд. Социјативне акузативне конструкције у исказу рематизовано маркирају конкретизован члан скупа, наглашавајући важност његове укључености у предметни однос.

1) Так решили все, *включая и первого замминистра по фамилии Барабаш*. (Юрий Башмет, *Вокзал мечты*, 2003)

Тако су одлучили сви, *укључујући и првог заменика министра по презимену Барабаш*.

2) Вела консултацији со всеми членами Совета Безопасности, *включая Россию*. (В. В. Путин, *Заявление для прессы по окончании российско-мексиканских переговоров*, «Дипломатический вестник», 2004)

Водила је консултације са свим члановима Савета Безбедности, *укључујући Русију*.

3) Это Франция, и каждый день к семи утра, как на дежурство, выходил я на улицу Сены, вступая в длинные беседы с мясниками, зеленщиками, рыбниками при помощи слов *на доступных нам языках, включая ангельские*, Рисунков, жестов, мимики, мата. (*Рецепты национальных кухонь: Франция*, 2000–2005)

То је Француска, и сваког дана око седам ујутро, као на дежурство излазио сам на улицу Сени, ступајући у дуге разговоре с месарима, бакалничарима, продавцима рибе уз помоћ речи *на језицима који су нам доступни, укључујући анђeosке, језик Цртежа, гестова, мимике, псовки.*

4) В то же время оболочка [...] *должна предоставить полный контроль над данными [...], включая возможность трассировки или даже подмены данных.* (А. Ю. Савинков, *Синхронизация и верификация в имитационном моделировании*, «Информационные технологии», 2004)

У исто време кошулица [...] *треба да пружи потпуну контролу над чињеницама [...], укључујући могућност трасирања или чак замене чињеница.*

5) Самое главное напоминание актера – о том, что наша жизнь – это удовлетворение физиологических потребностей, *включая любовь, страх, искусство, истину.* (Ольга Маховская, *Мнение эксперта*, «Психология на каждый день», 2010)

Најважнија напомена глумца је о томе да је наш живот задовољавање физиолошких потреба, укључујући љубав, страх, уметност, истину.

Наведене конкретизаторске социјативне акузативне конструкције могу се трансформисати или у релативну клаузуу спацијално-социјативног типа с факултативним прикључним везником *и*: рус. *среди которых и*, срп. *међу којима и*. В. примере (1'–4').

1)' Так решили все, *среди которых и первый замминистра по фамилии Барабаи.*

Тако су одлучили сви, *међу којима и први заменик министра по презимену Барабаи.*

2)' Вела консултацији со всеми членами Совета Безопасности, *среди которых (и) Россия.*

Водила је консултације са свим члановима Савета Безбедности, *међу којима је (и) Русија.*

3)' Это Франция, и каждый день к семи утра, как на дежурство, выходил я на улицу Сены, вступая в длинные беседы с мясниками, зеленщиками,

рыбниками при помощи слов *на доступных нам языках, среди которых и ангельские*, Рисунков, жестов, мимики, мата.

То је Француска, и сваког дана око седам ујутро, као на дежурство излазио сам на улицу Сени, ступајући у дуге разговоре с месарима, бакалничарима, продавцима рибе уз помоћ речи *на језицима који су нам доступни, међу којима је и анђеоски*, језик Цртежа, гестова, мимике, псовки.

4)' В то же время оболочка [...] *должна предоставить полный контроль над данными [...] среди которых и возможность трассировки или даже подмены данных.*

У исто време кошуљица [...] *треба да пружи потпуну контролу над чињеницама [...] међу којима је и могућност трасирања или чак замене чињеница.*

5)' Самое главное напоминание актера – о том, что наша жизнь удовлетворение физиологических потребностей, *среди которых любовь, страх, искусство, истина.*

Најважнија напомена глумца је о томе да је наш живот задовољавање физиолошких потреба, *међу којима су љубав, страх, уметност, истина.*

Конструкцијама с релативним спацијално-социјативним клаузама у руском језику семантички су веома блиске конструкције које у локативном предлошко-падежном споју *в том числе* пружају општу квантификативну информацију која се затим прецизира у именској фрази, факултативно проширеној, складно актуализацији и маркирању ове компоненте, прикључним везником *и*.

1) Среди них были и проблемы [...], которым был посвящен ряд докладов, *в том числе и Пера Н. Бука (Per N. Bukh)*, профессора из Школы бизнеса (Дания). (Европейский форум бухгалтеров, «Бухгалтерский учет», 16.06.2003)

Међу њима су били и проблеми [...], којима је био посвећен низ реферата, *међу којима и Пјера Н. Бука (Per N. Bukh)*, професора из Школе бизниса (Данска).

Из овога можемо закључити да је и код генитивне просторне метафоре, и код конкретизаторских социјативних акузативних конструкција с партиципским интегративним предлогом рус. *включая*, срп. *укључујући*, идеја друштва уско повезана с маркирањем једног од чланова скупа, или неколицине, као у примеру (4) с четворочланим асиндетским напоредним низом, при чему се семантика прикључивања своди на фрагментаризацију, експлицирање дела већ означеног, познатог скупа. Такође, социјативне акузативне конструкције за разлику од инструменталских и генитивних конструкција, које спајају социјативност и посредну локализацију или изражавање мале удаљености ентитета, предлошки наглашавају социјативну интегративну компоненту чиме се приближавају лексикализованим облицима социјативне семантике.

Социјативни акузатив среће се и у фраземама с нумеричком компонентом маркиране квантификативне вредности >2 , која, обично, захтева и парност, в. конструкције с предлогом рус. *в* + (*четыре...*) + N_{acc}, срп. *у* + (*четири...*) N_{acc} у адвербијалној функцији.

1) К концу ужина все немного успокоились, смехотворность эпизода с Дородновым была исчерпана, и Юлия Михайловна с тетей Элли сели за пианино и играли *в четыре руки*. (Юрий Трифонов, *Дом на набережной*, 1976)

Пред крај вечере сви су се мало смирили, смешна епизода с Дородновим је била исцрпљена, и Јулија Михајловна и тета Ели су селе за пианино и свирале *у четири руке*.

СОЦИЈАТИВНЕ ЛОКАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

рус. *при* + N_{loc}

Премда малобројне у руском језику, социјативност под одређеним околностима изражавају и грамеме локатива, на пример, при означавању ситуација социјативне, темпоралне и спацијалне егзистенцијалне конекције, засноване на принципу мале удаљености два ентитета или више њих, у конструкцијама с

глаголима типа рус. *находиться, остаться*, срп. *налазити се, остати*, образованим по моделу *при* + N_{loc}. У српском језику социјативну конекцију малог растојања у односу с обележјем трајности изражавају социјативне акузативне конструкције по моделу *уз* + N_{acc},¹²⁰ као и социјативне генитивне конструкције *крај, покрај, поред* + N_{gen}. У оба језика могућна је протосоцијативна реформулација исказа овог типа. Уп.

1) Молодой тюрк ... отказался ехать с ними дальше, получил расчет и остался при больном. (В. А. Обручев, *От Кяхты до Кульджи, путешествие в Центральную Азию и Китай*, 1940)

Млади Туркијац [...] одустао је од даљег путовања с њима, добио је отказ и остао уз болесника.

1)' Молодой тюрк [...] отказался ехать с ними дальше, получил расчет и остался с больным....

Млади Туркијац [...] одустао је од даљег путовања с њима, добио је отказ и остао с болесником.

Устаљени предлошко-падежни spoj рус. *при помощи*, срп. *уз помоћ* такође у одређеним ситуацијама може сигнализирати социјативну интерпретацију, на пример, када се конструкцијом денотира ситуација интерперсоналне повезаности, при чему оба жива бића обављају исту радњу, премда се, ипак, имплицитно не искључује статусна разлика, одн. надређеност/подређеност, што је у корелацији с примарном употребом ове локативне конструкције, која је везана за обележавање средства, посредништва и омогућивача.¹²¹ Уп.

1) ...мама [...] спустилась *при помощи отца* на каменистый пляж... (Борис Левин, *Блуждающие огни*, 1995)

... мама [...] се спустила *уз помоћ оца* на камениту плажу...

2) Исследователь вправе видеть в этих произведениях не только вульгаризованную мысль католических докторов, но и отражение запросов широких слоев общества, ибо несомненно, что аудитория, самостоятельно или *при помощи проповедников* знакомившаяся с этими пособиями,

¹²⁰ О акузативним конструкцијама с предлогом *уз* у српском језику в. у: Кликовац 2018: 41–72.

¹²¹ В. одељак о посредничкој семантици (стр.134–135).

оказывала свое косвенное, но тем не менее заметное воздействие на их содержание. (А. Я. Гуревич, *Популярное богословие и народная религиозность средних веков*, 1976)

Истраживач има право када види у тим делима не само вулгаризовану идеју католичких доктора, већ и одраз захтева широких слојева друштва, мада је несумњиво да је публика, која се самостално или *уз помоћ проповедника* упознавала с тим приручницима, испољавала свој индиректан, али не и мање приметан утицај на њихов садржај.

ГЛАВА 3.

1.

СОЦИЈАТИВНЕ КООРДИНАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ С ВЕЗНИЦИМА РУС. *И, ДА, А ТАКЖЕ, И... И (... И), КАК... ТАК И, НЕ СТОЛЬКО... СКОЛЬКО, НЕ ТОЛЬКО, НО И*, СРП. *И, КАО И, И... И (... И), НЕ ТОЛИКО... КОЛИКО, НЕ САМО... НЕГО (ВЕЋ) И*

В. З. Сањиков на примеру конјункције, дисјункције и импликације, преиспитујући природу ове три појаве у логици и природном језику, запажа да термин „логичке речи“ подвлачи „надјезичку“ суштину везника. Ослањајући се на то, он наводи и главне разлике између значења логичких веза или логичких везника конјункције, дисјункције и импликације и значења конјунктивних (саставних), дисјунктивних (раставних) и имплицативних (условних) везника у природном (руском) језику. Сходно томе, врши се и дистикција исказа – према смислу, броју, једнакости и неједнакости елемената у њима – узимајући истовремено у обзир лабавост границе међу конјунктивним, дисјунктивним и имплицативним исказима у природном језику (Санников 2008: 40–41). Имајући све ово у виду, у овом одељку посвећујемо пажњу социјативним координативним конструкцијама у руском и српском језику.

Супкатегоријална социјативна значења у конструкцијама чији су чланови повезани синтаксичком везом координативности означена су именским изразима с једночланим или двочланим везницима, при чему у прву групу улазе напоредни социјативни везници (везници у социјативној употреби) – једнократни конјунктор рус. *и*, везник маркираног квантификативног одступања од норме *да*, везнички израз *а такође*, срп. *и, као и*, а у другу двократни или факултативно вишекратни конјунктор *и... и (... и)*, двочлани везници *как... так и, не столько... сколько, не только... но и*, срп. *како... тако и, не толико... колико, не само... него (већ) и*.¹²² Уз то, у социјативним асиндетским конструкцијама однос координативности међу члановима именске фразе јавља се изван сфере везничког маркирања. Уп. примере

¹²² В. напомену бр. 59.

маркиране синдетском координацијом у именованој групи с једнократним везницима и везничким изразом(1–3)

1) *Кассирша и вторая официантка упали в обморок от ужаса, но первая официантка, хоть в побледнела, спокойно сказала Хоттабычу:...* (Лазарь Лагин, *Старик Хоттабыч*, 1955)

Благајница и друга конобарица су се онесвестиле од ужаса, али је прва конобарица, мада је пребледела, мирно рекла Хотабичу:...

2) *Вышли дочери замуж, и верно, остались отец с матерью – он да она, она да он.* (Сергей Залыгин, *Соленая Падь*, 1967)

Удале су се кћерке, и по свој прилици, остали су отац и мајка – он и она, она и он.

3) Среди систем, основанных на онтологии, *есть общие, охватывающие несколько областей, а также специализированные, относящиеся к конкретным предметным областям.* (С. Г. Керимов, *Интеллектуальный поиск информации, основанный на онтологии*, «Информационные технологии», 2004)

Међу системима, заснованим на онтологији, постоје општи који обухватају неколико области, као и специјализовани, који се тичу конкретних предметних области.

те двократним везницима (1)

1) *И мать, и Саша были дома, но друг друга не видели.* (Вера Белоусова, *Второй выстрел*, 2000)

И мајка, и Саша су били код куће, али једно друго нису видели.

одн. с двочланим везницима у конструкцијама (1–3)

1) *Алла вы же психолог, должны понимать, что существует целый ряд как объективных, так и субъективных критериев развития личности...* (Коллективный, *форум: 12 часов в день?...*, 2010–2011)

Ала па ви сте психолог, морате разумети да постоји читав низ како објективних, тако и субјективних критеријума развоја личности...

2) Взаимоотношения с социальной средой "корпоративные" структуры строят не столько на обмене, сколько на высасывании и потреблении ресурсов. (Янис Астафьев, *Кто будет работать в России в 2015 году*, «Отечественные записки», 2003)

Узајамне односе са социјалном средином корпоративне структуре граде не толико на размени, колико на црпљењу и потрошњи ресурса.

3) Это и правильно, так как нужно отдыхать не только телом, но и душой. (Коллективный, *Форум: Поход в цирк*, 2010)

То је и исправно јер је потребно одмарати се не само телом, него и душом.

с асиндетском везом међу члановима именске групе у конструкцији са социјативним значењем

1) Лидеры команды *Плотникова, Тебенихина, Пасынкова* летом оперировались. (Дмитрий Мирошниченко, *Волейбол. Почему «Уралочка» находится на дне?*, «Советский спорт», 2005)

Лидери тима *Плотњикова, Тебењихина, Пасинкова* летос су се оперисале.

Осим тога, у функцији социјативних двосложних везника налазе се и хибридни облици, који поразумевају напоредност самих везничких чланова у неком његовом сегменту, в. сложени градацијски трочлани везник квантификативног нормативног прекорачења (1–2).

1) Интерес к Мексике вызван, конечно, не только и не столько популярностью мексиканских телесериалов у нас в России, сколько ростом экономического потенциала Мексики. (В. В. Путин, *Заявление для прессы по окончании российско-мексиканских переговоров*, «Дипломатический вестник», 2004).

Интересовање за Мексико изазвано је, наравно, не само и не толико популарношћу мексичких телевизијских серија код нас у Русији, него и растом економског потенцијала Мексика.

Као што претходни примери показују у социјативним напоредним конструкцијама срећу се сви типови социјативних предиката, непосредног и

посредног типа – кумулативни и некумулативни социјативно-реципрочни и факултативно социјативни с поларитетским семантичким подтипом.

Координативни однос у конструкцијама социјативног типа се може изразити и мање типично, као што илуструје пример (1), где су у напоредном односу зависни чланови именске фразе са значењем пропријетивног псеудосоцијатива карактеристичне појединости. В.

1) Академик Иоффе поставит первые солнечные машины, а мы с вами по вечерам будем ходить в порт и пить под акациями *вкусную воду со льдом и апельсиновым сиропом*. (К. Г. Паустовский, *Кара-Бургаз*, 1932)

Академик Јофе ће увести прве соларне аутомобиле, а ја и ви ћемо увече одлазити у луку и пити под багремовима *укусну воду с ледом и сиропом од поморанџе*.

Премда се спољашња конгруенција социјативног напоредног асиндетског или синдетског именског израза с једнократним или двократним конјункторима *и*, *и...и* (*и*), да примарно остварује спољашњом плуралском конгруенцијом с предикатским изразом, у руском језику, ипак, се срећу и мање типични случајеви са сингулативним слагањем несингулативног, двочланог субјекта с предикатом, уз напомену, да се ради о квантификативно далеко слабије заступљеним језичким датостима. В. доњи пример у којем се спољашња конгруенција двочланог несингулативног субјекта с предикатом остварује сингуларским слагањем, при чему је у конструкцији употребљена и анафорска, реципрочно-рефлексивна и кореференцијална допуна из спацијално-социјативне групе.

1) *Интеллигенция и простой народ различается между собой* не так богатством или образованием, как отношением к физическому воспроизведению себе подобных людей: самое легкое, самое простое, на что способен в простом народе последний дурак, для человека сложного и высокоразвитого представляется иногда труднейшим делом, и в жизни своей это потом он считает величайшим событием. (М. М. Пришвин, *Дневники*, 1928)

Интелигенција и прост народ се не разликују међусобно толико по богатству или образовању, колико по односу према физичком стварању себи сличних људи: најлакше, најједноставније за шта је у простом народу способна последња будала, за компликованог и високо развијеног човека чини се најтежом ствари, и у свом животу после он то сматра за највећи догађај.

2.

СОЦИЈАТИВНЕ ПРОНОМИНАЛНО-НУМЕРИЧКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

Социјативне прономинално-нумеричке конструкције наглашавају семантику социјативне квантификације у нумеричкој компоненти, којом се у интегралном типу конструкција прецизира бројност скупа чији су прономинално денотирани елементи повезани социјативно-реципрочном или посредном социјативном релацијом, која укључује и семантички подтип поларитета. Према семантици упућивачког, указивачког заменичког дела, социјативне прономинално-нумеричке конструкције могу бити личне (1–3) и показне (4–5), као и опште, социјативно нерестриktivне, сходно опсегу социјативне релације, када повезаност обухвата најмање три лица (6). У српском језику заменичка лична компонента у социјативним прономинално-нумеричким конструкцијама у полазном облику је у генитиву, док се бројевни спојеви с показним и општим заменицама подударују с целокупном ситуацијом у руском језику, налазећи се у форми номинатива – рус. *мы двое, эти двое, все трое*, срп. *нас двоје, ово двоје, све троје*.

Уп. такође и комбиновање интегралног и сегментираних денотирања лица у примерима (1–6).

1) Заседание отменили: только *мы двое* и явились на него. (Павел Сиркес, *Труба исхода*, 1990–1999)

Седницу су отказали. Само смо се *нас двоје* и појавили на њој.

2) Так, что следующая коллекция 2002 посвящена России и немного *вам двоим*. (Сати Спивакова, *Не все*, 2002)

Тако да је следећа колекција 2002. посвећена Русији и помало *вама двома*.

3) Кончится тем, что *вас троих арестуют*, а верховодить начнет тот Фурманов. (Виктор Пелевин, *Чапаев и пустота*, 1996)

Завршиће се тиме што ће *вас троје* ухапсити, а почеће да командује онај Фурманов.

4) Оказалось, *эти двое* могут сказать друг другу все, что захотят звуками, не произнеся ни слова, спросить, ответить, упрекнуть, обнять, понять, простить. (Сати Спивакова, *Не все*, 2002)

Испоставило се да *ово двоје* могу рећи једно другом све што пожелеле звуцима, не изговарајући ни реч, да питају, одговоре, прекоре, загре, разумеју, опросте.

5) Некоторое время шли не сближаясь: мы двое впереди, и *те двое* за нами. (Захар Прилепин, *Верочка*, 2011)

Неко време смо ишли не приближавајући се: нас двоје напред, и *оно двоје* иза нас.

б) Удача улыбнулась *всем четверым*. (Р. Б. Ахмедов, *Промельки «Бельские Просторы»*, 2011)

Срећа се осмехнула *свима четворома*.

Низање семантички разнородних заменичких елемената у социјативној прономинално-нумеричкој конструкцији могућно је у руском језику, премда се тада ради о посебној врсти исказивања маркиране социјативне квантификације када нерестриktivна заменица детерминише обим скупа, који се денотира у конструкцији уз ограничавање бројности нумеричком збирношћу, уп. пример (1) у руском језику и његов српски преводни еквивалент.

1) В Вятских Полянах *мы все трое* с трудом сели в теплушку. (М. И. Касьянов, *Телега жизни, молодость, часть 2, 1921–1927*, «Голос эпохи», 2010)

У Вјатским Пољанама *смо (ми) све троје* с муком сели у загрејани теретни вагон...

Социјативним дуалитетским прономинално-нумеричким конструкцијама типа *мы двое* семантички су блиске прономиналне дуалитетске конструкције са збирним

бројем типа *мы оба (обе)*, уз напомену да збирни број *оба* јаче подвлачи компоненту рестриктивности, а прономинално-нумеричка колокабилност ограничена је на праве личне заменице 1. и 2. лица. У српском језику дуалитетски маркирана социјативна квантификација се, осим у социјативним прономинално-нумеричким конструкцијама типа *нас двоје*, изражава и изван спојева с личним заменицама – збирним бројевима у социјативној употреби *оба, обадва (обадве)*. В. пример (1).

1) И меня тоже. *Мы оба зевали*. У меня до этого еще была бессонная ночь в поезде. (Михаил Шишкин, *Письмовник*, 2009, «Знамя», 2010)

И мене такође. *Обојица смо зевали*. Имао сам пре тога још бесану ноћ у возу.

Социјативне прономинално-нумеричке конструкције типа рус. *мы двое*, срп. *нас двоје*, паралелно са средствима из морфосинтаксичког, синтаксичког и лексичко-граматичког центра могу учествовати у исказивању интегралне, спољашње или унутрашње сегментираниости скупа. Уп. примере у којима се социјативна прономинално-нумеричка именска група налази на позицији првог или другог члана социјативне квазинапоредне конструкције (1), социјативне координативне конструкције (3) или када улази као посебна именска група у социјативне конструкције посредног типа (2).

1) *Из нас двоих с Худым*, пожалуй, можно было бы составить одного умного человека... (И. Грекова, *Без улыбок*, 1975)

Од нас двојице и Мршавог, дакле, било је могућно склопити једног паметног човека...

2) Остались в доме только *мы трое с матерью: я, Коля и мой младший брат, еще грудной*. (С. Н. Сергеев–Ценский, *Младенческая память*, 1926)

Остали смо у кући само *нас троје с мајком: ја, Коља и мој млађи брат, још одојче*.

3) Об этом предложении знают только *президент Соединенных Штатов и мы двое*. (Владимир Абаринов, «Крот» в мешке, «Совершенно секретно», 2003)

За тај предлог знају само *председник Сједињених Држава и нас двоје*.

Социјативне нумеричке конструкције јављају се и у лексикализованим, устаљеним изразима дистрибутивног типа рус. *по двое*, срп. *по двоје*.

1) В общежитиях обычно живут *по двое* (реже *трое*) в комнате. (Ольга Панфилова, *Америка от А до Я*, «Богатей», 2003)

У интернатима обично живи *по двоје* (ређе *троје*) у соби.

Оваквој класи појава припадају такође и генитивне дистрибутивно-посесивне конструкције у руском језику с локативном нумеричком компонентом и допуном у социјативном инструменталу у изразу са значењем социјативног међусобног дељења – рус. *на двоих с(о)*, срп. *напола с(а)*. В. (1).

1) У его сестры *на двоих с соседями* был подвал с кирпичным полом, где они держали дрова. (Владимир Шаров, *Воскрешение Лазаря*, 1997–2002)

Његова сестра је делила *напола са суседима* подрум с цигланим подом, где су они држали дрва.

3.

НУМЕРИЧКА ПРИЛОШКА СОЦИЈАТИВНОСТ

Социјативне нумеричке конструкције са социјативним бројевним прилозима типа рус. *вдвоем*, срп. *удвоје* могу имати функцију социјативног диференцијатора или пак социјативног интензификатора, која се отелотворује сходно маркирању социјативне квантификације и њеном односу с другим маркерима супкатегоријалних социјативних значења. Уп. примере (1, 3, 4) с примером (2).

1) Только на столе стояло пять чашек вместо двух, а ведь если бы *Ежик с Медвежонком были вдвоем*, зачем бы им понадобилось еще три чашки?

(Сергей Козлов, *Новогодняя сказка*, «Мурзилка», 2003)

Само на столу је било пет шоља уместо две, а када би *Ежик и Медведић били удвоје*, зашто би им још три шоље биле потребне?

2) Мы вошли в дом *втроем: я, сын, собака*. (Екатерина Орлова, *Такой же хороший, как ты*, «Даша», 2004)

Ушли смо у кућу *утроје: ја, син, пас*.

3) За обеденный стол садились *вчетвером*: Георгий Владимирович с женой и два старца, один из них бывший предводитель дворянства. (Вадим Крейд, Георгий Иванов в Йере, «Звезда», 2003)

За столом за ручавање смо седали *учетворо*: Георгиј Владимирович са супругом и два старца, од којих је један бивши предводник племства.

4) *Впятером или шестером* они дружно бросали на рыжего великана. (Валерий Медведев, Баранкин, будь человеком, 1957)

Употоро или ушесторо они су се сложно бацали на риђег горостаса.

Социјативни интегративни бројевни прилози у опису радње предиката дају и квалификативну и квантификативну оцену, која прототипски информише о заједничком деловању прецизирањем броја лица укључених у предметни однос или, ређе, и о другим живим бићима уколико им се персонификовано придаје једнак значај, за разлику од ненумеричког социјативног интегративног прилога *вместе* који не изражава прецизирану квантификативну информацију.

Супституција социјативних нумеричких прилога у конструкцији социјативним ненумеричким прилогом *вместе* одражава однос спецификоване нумеричке и опште социјативне квантификације, при чему, за разлику од опште социјативне квантификације прецизирана нумеричка социјативна квантификација има и унутрашње обележје рестриктивности. Уп. примере (2'–4') с примером (1'), где се рестриктивна компонента прикључује социјативном прилогу отварањем позиције за партикулу *только*.

1)' Только на столе стояло пять чашек вместо двух, а ведь если бы *только Ежик с Медвежонком были вместе*, зачем, им понадобилось еще три чашки. Само на столу је било пет шоља уместо две, а да су *само Жежић и Медведић били заједно*, зашто би им још три шоље биле потребне?

2)' Мы вошли в дом *вместе*: я, сын, собака.

Ушли смо у кућу *заједно*: ја, син, пас.

3)' За обеденный стол садились *вместе*: Георгий Владимирович с женой и два старца, один бывший предводитель дворянства.

За трпезаријски сто смо седали *заједно*: *Георгиј Владимирович са супругом и два старца, један бивши предводник племства.*

4) *Вместе* они дружно бросались на рыжего великана.

Заједно су се они сложено бацали на риђег горостаса.

4.

СОЦИЈАТИВНОСТ У ОГЛЕДАЛУ ВЕРБАЛНИХ АСОЦИЈАЦИЈА

(С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЛЕКСИЧКИ И ЛЕКСИЧКО-ГРАМАТИЧКИ ЦЕНТАР)

Дисперзија асоцијативног¹²³ поља за реч-стимулус, социјативни прилог рус. *вместе*,¹²⁴ (РАС 1994: 26)¹²⁵ чији су деривати социјативни нумерички прилози типа *вдвоем*, (Пипер ²2005: 156) показује да се концептуализација прототипске социјативне интегративне начинске квалификације радње предиката у руском језику базира на њеном везивању за ситуације с дуалитетском и плуралитетском квантификацијом учесника.

Предочавајући сценарије за културне моделе «consensus», «group merger» који имају подлогу у заједничком деловању, А. Вежбицка, у монографији о поређењу култура посредством лексике и прагматике унутар тематске целине о исказивању сопствених мисли и односа према дискусијама и несагласју у различитим културним сценаријима, социјативну начинску квалификацију, коју уврштавамо у интегративни тип, разлаже на следећи начин: «когда много людей хотят делать что-то как один человек („вместе“»)» (Вежбицкая 2001: 149–150).

Међу вербалним асоцијацијама за стимулус *вместе* налазе се и деривирани социјативни нумерички дуалитетски прилог и квантификативна именска фраза с дуалитетском нумеричком компонентом – *вдвоем* (19), *двое* (2), *2 человека* (1). Имплицитно о дуалитетској и плуралитетској социјативној квантификацији реферишу и асоцијати из главног морфосинтаксичког центра супкатегоријалног

¹²³ В. и лексикографски чланак уз одредницу *асоцијација* који указује на њено место у кругу појмова са социјативним значењем номиновањем психолошке појаве, базиране на удруживању обновљених представа по линији сличности или супротности (RSRI 1982: 65).

¹²⁴ О асоцијативном пољу прилога степена и скупности *много* и *заједно* у српском, руском и бугарском језику в. Ристић 2008.

¹²⁵ Подаци су ексерпирани из асоцијативног речника руског језика (РАС 1994: 26).

социјативног значења, представљени именским изразима у социјативном инструменталу – *с тобой* (20), *с другом* (19), *с ним* (14), *с нами* (8), *с друзьами, со мной* (5), *с любимым* (4), *с кем-то, с тем, с тобою* (2), *с братом, с другой* (1) итд. Изван круга социјативних нумеричких прилога, прилошке асоцијације са значењем друштва сразмерно су слабо заступљене, усамљен пример је прилог из синонимског низа речи-стимулуса – *сообща*.

По својству неодређене социјативне квантификације социјативном прилогу *вместе*, блиски су и асоцијати из лексичког центра категорије социјативности, именице у парадигматском асоцијативном односу – *группа* (4), *компания* (2), *содружество* (1). Дескриптивна лексикографија се при њиховом опису ослања на критеријуме диференцијације категоријалног значења друштва, те им је, у основи, заједничко да денотирају несингулативни скуп ентитета повезаних заједничким својством или деловањем, што им је, дакле, интегрална сема у компонентној анализи, док су им диференцијалне семе везане за различите варијантне супкатегоријалне диференцијаторе социјативних значења, попут спацијалне конекције ентитета која је, између осталог, карактеристична за псеудосоцијативе – «группа. 1. несколько предметов или людей, животных, близко друг от друга, соединенных вместе» (СРЯ²1995: 143).

С друге стране, позајмљеница *компания* има прозирно социјативно значење «со-хлебники; вместе едящие хлеб», које је дериватолошки аналогно творбеном моделу са социјативним префиксом *со-*, на пример, *сотрапезник* «тот, кто совершает трапезу, принимает пищу за одним столом вместе с кем-либо» или *однокашник* «тот, кто учится или учился, воспитывается или воспитывался с кем-либо в одном учебном заведении» (ЭСРЯ 2011: 129).

Такође, увид у дескриптивну лексикографију показује да се лексика са инхерентним значењем друштва неретко обрађује супкатегоријалним диференцирањем социјативног значења, што, на пример, илуструје именица *содружество*, која се дефинише детерминацијом других именица, које такође улазе у инвентар лексичких социјативних значења, в. «содружество, книж. Взаимная дружба,

дружеское единение, объединение, кого-чего-н., основанное на дружбе, на общности интересов» (СРЯ²1995: 732).

У српском језику најзаступљенија реакција на стимулус (APCJ 2005: 201–202) *заједно* је синтагматски везан прономинални универзални квантификатор *сви* (98), којем се по значењу универзалне сумарне, нерестриктивне социјативне квантификације придружује и прилог *укупно* (2), док је на другом месту социјативни прилог *скупа* (78), који се са речи-стимулусом *заједно* налази у парадигматском односу.

И у српском језику се реакције на стимулус *заједно* такође могу поделити према изражавању одређене и неодређене нумеричке квантификације, где прву репрезентује именица дуалитетске квантификације или именски израз с напоредним члановима (*пар 27, у пару, момак и ја, ја и он* (1)), док другу отелотворују именице *друштво* (13), *коалиција* (13), *група* (9), *целина, скуп, заједница* (3).

Међу реакцијама на стимулус *заједно* забележене су и асоцијације које одсликавају метајезик нашег истраживања и инваријантне критеријуме диференцирања социјативне семантике (*јединство* (5), *веза* (4)), с друге стране, оне у речничком чланку за реч-стимулус *вместе* изостају.

Вербалне асоцијације на синтагматском нивоу изнова показују да се социјативни интегративни опис радње предиката везује за ситуације у којима она може бити факултативно остварена у заједници, тј. за предикате посредног предметног односа – факултативно социјативног и поларитетског социјативног типа – при чему, компетитивно-конфронтативни социјативно-реципрочни предикати непосредног типа у потпуности изостају из овог асоцијативног поља, али не и девербативне именице (срп. *борба*).

Ову појаву илуструју: глаголи кретања, који се јављају и са несоцијативном прилошком начинском квалификацијом и спацијалним адвербијалима (*весело шагањ* 26, *идти* 15, *шагањ* 14, *гуљањ* 4, *ехањ*, *ходињ* 3, *весело шагањ по просторам*, *пойдем* 2, *вышли в кинотеатр*, *идет*, *пошли*, *разбежались*, *шагаем* 1), егзистенцијални глаголи (*жити* 17, *быти* 11 *будем*, *будем жити*, *весело живем*, *живем*, *жили* 1), а међу појединачним одговорима налазе се и глаголи активне и

стативне посредне социјативности која укључује и поларитетски подтип (*ужинатъ, споем, сидим, спим, споем, думаем, ухнем, умереть*), те модални глагол *сможем*. Уколико појаву најзаступљенијег одговора у синтагматском вербалном сегменту припишемо прецедентном тексту,¹²⁶ долазимо до закључка да се прототипска радња која се у свести говорника руског језика концептуализује као социјативна везује за егзистенцијалност, заједничко постојање, која се потврђује и у опозитној, антонимској вези *жить – умереть*.

Објашњење најфреквентније асоцијације везано је за дело совјетског песника и филолога М. Л. Матусовског, који је 1979. године написао текст дечје песме *Вместе весело шагать*, која је као прецедентни текст чврсто усидрена у руском лингвокултуролошком простору и асоцијативном пољу прилога *вместе*.

У српском језику заступљеност супкатегоријалних социјативних значења у класи глагола је слична – срећу се, такође, факултативно социјативни глаголи посредног типа – *живети (7), не иде (2), имати, јесмо, (ми то) можемо, могу, мора (тако), учити, успели, успети, волео бих, волети се (1)* – али не и социјативни глаголи из поларитетске подгрупе.

Концепти рус. *вместе*, срп. *заједно* такође укључују и антонимичне представе, које одговарају језичким средствима за исказивање поларитетске, негативне социјативности и лексикализују се прилошки, (*отдельно (4), поодиначке (1), (одвојено (28))*), аутосоцијативном рефлексивном заменицом срп. *сам (2)*, или се изражавају сингулативним придевима (*отдельный (1)*) и партиципским глаголским обликом којим се денотира прекид социјативног односа – *растављени (2)*.

У огледалу социјативне квантификације асоцијативно поље стимулуса рус. *вместе*, срп. *заједно* показује јасно издвојена несингулативна квантификациона тежишта, која у први план износе идеју универзалне социјативне квантификације (рус. *со всеми 32, все 12*, срп. *сви 98*), за којом следе дуалитетски и плуралитетски интегрални и сегментирани квантификациони центри, лоцирани у именским, супстантивним изразима.

¹²⁶ О прецедентним феноменима в. у: Драгићевић 2010: 15.

Ипак, синтагматске асоцијације¹²⁷ собом носе и извесне разлике у начелној, преовлађујућој за говорнике руског и српског језика, концептуализацији социјативне квантификације.

Оне се тичу рашчлањивања денотираног скупа – у најзаступљенијој реакцији у руском језику оне су представљене именском фразом у социјативном инструменталу, која спада у средства маркирања перцептивног јединства, сходно поимању чврстине везе међу члановима скупа, док се у српском језику, општа нерестриктивна социјативна квантификација базира на синтаксичкој вези прикључења, која у споју са стимулусом имплицира концептуализацију подстицаја за социјативно извршење радње.

5.

ЛЕКСИЧКА И ЛЕКСИЧКО-ГРАМАТИЧКА СОЦИЈАТИВНОСТ

И у руском, и српском језику значења друштва заступљена су у морфолошком, синтаксичком, творбеном, лексичком и лексичко-граматичком језичком нивоу, а представљена су и скоро свим врстама речи. Уз лексички центар прототипске предметне релације, оличен у именицама типа рус. *совместность*, срп. *друштво*, те у интегративним номинацијама аниматног несингулативног скупа именицама типа рус. *общество*, *товарищество*, *кружок*, *группа*,¹²⁸ *команда*, срп. *друштво*, *заједница*, *удружење*, *кружок*, *група*, *тим*, одн. у девербативним именицама типа *общение (с кем-л., между кем-л.)*, срп. *општење*, *разговор (с ким, између кога)*, социјативна значења у руском и српском језику, у првом реду, исказују:

– интегративни социјативни и социјативно-реципрочни придеви типа рус. *совместный*, *коллективный*, *общий*, *взаимный*, срп. *заједнички*, *колективан*, *општи*, *узајаман* итд.

– реципрочно-рефлексивне заменице и заменички изрази рус. *друг друга*, *один другого*, *друг дружки*, *между собой*, срп. *један другог*, *међу собом*, *међусобно*; личне,

¹²⁷ О међузависности врста вербалних асоцијација и граматичких својстава речи-дражи, те о највећој заступљености синтагматских асоцијација уз прилоге у српском језику в. у: Драгићевић 2010: 45.

¹²⁸ Уп. и квантификативну спецификацију скупа интегративног дуалитетског или плуралитетског типа, на пример, *дуэт*, *пара*, *тројка*, *трио*, *квартет*, *квинтет*.

лично-показне и присвојне заменице у комитативној употреби типа *мы с тобой, наш с тобой* итд.

– рестриктивни збирни бројеви у социјативној употреби рус. *мы оба (обе)*, срп. *оба (обе), обадва (обадве)*, збирни бројеви у колокацији с личним, лично-показним и општим заменицама типа рус. *мы двоје*, срп. *нас двоје* или у дистрибутивној конструкцији типа рус. *по двое*, срп. *по двоје* итд.

– класа социјативно-реципрочних глагола типа рус. *общаться, знакомиться, встречаться, видаться, прощаться, расстаться, судиться, ссориться, ругаться, браниться, шептаться, сговариваться, переглядываться, переписываться, перезваниваться, перемолвиться, меняться, обмениваться, делиться, бороться, драться, соревноваться, состязаться, сравниваться, соединяться, сходиться, съезжаться, соприкасаться, смыкаться, пересекаться, чередоваться, расправиться, беседовать, разговаривать*,¹²⁹ срп. *опитити, упознавати се, сретати се, видети се, опраштити се, растати се, судити се, свађати се, препирати се, дошаптавати се, договарати се, погледати се, дописивати се, чути се, размењивати (речи), мењати се, размењивати се, делити (се), борити се, тући се, такмичити се, упоређивати се, сједињавати се, зближавати се, састајати се, расправљати се, додиривати се, спајати се, пресецати се, смењивати се, расправљати се, беседити, разговарати* итд.

– социјативни прилози типа рус. *вместе*, срп. *заједно* и нумерички прилошки деривати интегративног типа рус. *вдвоем*, срп. *удвоје*;

– предлози (и њихови деривати) у конструкцијама са супкатегоријалним социјативним значењем рус. *с(о) (кем), против (кого), между (кем), среди (кого), у (кого), включая (кого), при (ком)*, срп. *с(а) (ким), против (кога), међу (ким), између (кога), код (кога), укључујући (кога), уз (кога)*;

– везници и везнички изрази у социјативној употреби рус. *и, и... и (...и ...)*, *да, а также, как... так и, не столько... сколько, не только... но и*, срп. *и, као и, и... и (...и ...)*, *како... тако и, не толико... колико, не само... него (већ) и*.

¹²⁹ Списак одговара попису глагола с јаком реакцијом у социјативном инструменталу у: Шведова, Лопатин ²1990: 384–385.

Уз њих у руском језику у високофреквентне лексеме спадају и изведенице са социјативним префиксом *со-*, које именују лице у (ко)агентивној функцији типа *соавтор, собеседник, совладелец, сообщник, соучастник, соратник, сотрудник*, одн. појаву или радњу које претпостављају социјативну конекцију – социјативно-реципрочне именице типа *соавторство, собеседование, сообщничество, сотрудничество* и глаголи типа *собеседовать, соучаствовать, сотрудничать*.

У српском језику социјативно значење сигнализирају префикси *са-* и *су-*, одн. префикс страног порекла *ко-* у изведеницама – *коаутор, саговорник, сувласник, саучесник, саборац, сарадник* итд.

Такође, у оба језика социјативност је саставни део значења именских израза у устаљеној употреби, нпр. у сакралном стилу у агиоантропонимима¹³⁰ (*Бессребреники мученики Кир и Иоанн и с ними мученицы Афанасия и дщери ее Феодотия, Феоктиста и Евдокия*) или пак у фраземама с религиозним садржајем *Бог с ним (напористый)*, као и у руским фразеолошким изразима попут *кровь с молоком кто-л., с волками жить – по волчьи выть, с двойным дном, с концами потерять, с отдачей работать, с повинной являться* (АФСРЯ 1994: 9, 29, 50).

Осим тога, пропријетивна псеудосоцијативна конструкција карактеристичне појединости је веома фреквентна у лексикализованим формама, номинацијама типа рус. *дождь с снегом, кофе с молоком* и др.

¹³⁰ В. о агиоантропонимима у: Кончаревић 2017: 11.

ГЛАВА 4.

СОЦИЈАТИВНОСТ КРОЗ ПРИЗМУ ИНТЕРКАТЕГОРИЈАЛНИХ ПРЕСЕЦАЊА

1.

ПОЛАРИТЕТСКА НЕГАТИВНА СОЦИЈАТИВНОСТ

Инваријантно категоријално значење поларитетске негативне социјативности – аутосоцијативности – у руском и српском језику заснива се на негирању социјативне конекције аниматних ентитета, денотираних именским изразом са сингулативним или несингулативним значењем. Значење сингулативне и несингулативне аутосоцијативности исказује се негирањем социјативне повезаности с лицем или живим бићем обележеним генитивном конструкцијом с предлогом рус. *без*, срп. *без*, негирањем социјативне егзистенцијалне повезаности у конструкцији у којој је аутосоцијативни ентитет означен локативном именском групом с предлогом рус. *при*, одн. акузативом с предлогом срп. *уз* (1), конструкцијом са аутосоцијативном рефлексивном заменицом рус. *сам*, срп. *сам* (2) или прономинално-нумеричком аутосоцијативном лексемом рус. *один* (3), конструкцијом с негацијом у предикату, одричном заменицом *никто* или речцом *ни*, при чему се аутосоцијативни ентитет означава генитивном именском фразом с рестриктивним предлогом рус. *кроме*, срп. *осим* (4). Аутосоцијативност се изражава и у конструкцијама са супротним значењем и са аутосоцијативном заменицом *сам* или нумеричким изразом заменичког типа *один* (5).

1) Вера была подавлена, все ей было не так: лица казались надменными, улыбки вызывали подозрение, собственное платье представлялось немодным, приехала *без сопровождающего*, машину свою подержанную специально подальше бросила, даже *ребенка при ней не было*. (Александр Снегирев, *Вера*, 2015)

Вера је била потиштена, ништа јој није било како треба: лица су јој се чинила охоло, осмеси су изазивали сумњу, сопствена хаљина јој се чинила демодне, дошла је *без пратиоца*, свој половни ауто је врло далеко оставила, чак *ни дете није било уз њу*.

2) Они выиграла чемпионат Европы, на который приехала *сама*, потому что меня не включили в команду. (Татьяна Тарасова, Виталий Мелик-Карамов, *Красавица и чудовище*, 1984–2001)

Они су освојили шампионат Европе, на који је допUTOвала *сама*, зато што је нису укључили у тим.

3) Но кошка пережила бабушку на восемь лет, затем и папу, и тогда ее усыпила оставшаяся *одна* в опустевшем беляевском доме учительница-мама... (Алексей Варламов, *Купавна*, „Новый Мир“, 2000)

Али мачка је надживела баку осам година, после и тату, и тада ју је успавала учитељица-мама која је *сама* остала у испражњеној бељајевској кући...

4) То не был голос старика, хотя *кроме него, не было ни души в комнате*. (Б. Л. Пастернак, *Письма из Тулы*, 1918)

То није био глас старца, мада *осим њега није било ни живе душе у соби*.

5) Люблю я ее – *но нет роз, а одни шипы...* (Л. А. Андреев, *Дневник*, 1898)

Волим је – али *нема ружа, већ су сами трнови...*

Негативну социјативност или аутосоцијативност у оба језика треба разликовати од споја категоријалног значења негације и социјативности, уп. примере (1–4) с модификованим социјативним значењем које се изражава у социјативно-реципрочној конструкцији, маркираној категоријалним значењем негације, двократним везником *ни... ни*¹³¹ у агентивној именовској групи (1), партикулом *ни* у коагентивној именовској групи (2) и вишеструком негацијом у конструкцији са социјативно-реципрочним предикатима непосредног типа (1, 3, 4).

1) – После [...] *ни я, ни его супруга Ирина с ним встретиться не смогли*. (Янина Соколовская, Кристина Зеленюк, *Киев*, «Известия», 2013)

После [...] *ни ја, ни његова супруга Ирина с њим нисмо могли да се сретнемо*.

¹³¹ О негацијском конјунктору *ни... ни* као аналогу везника *и... и*, његовој архаичној, као и мање заступљеној употреби уоченој при изостајању елемента *ни*, увођењу елемента *ни* конјунктором *и*, супституцији елемента *ни* одричном заменицом у руском језику, в. у: Санников 2008: 300–301. С друге стране, српска русистичка граматикографија ову појаву у изражавању негације описује у одељку о посебној негацији, где се подробније говори о употреби речца *не* и *ни*, као и о понављању везника *ни* у функцији истицања чланова сложених реченичних делова, в. у: Пипер ²2005: 298–299.

2) ...в продолжение многих лет *Памфил ни с одним человеком не молвил слова и только повторял: «Господи!* (Д. С. Мережковский, *Смерть богов. Юлиан Отступник*, 1895)

...током низа година *Памфил ни са једним човеком није ни реч изустиио и само је понављао: „Господе!*

3) Больше *никто и никогда с нами в этом учереждении не дрался.* (Гадеуш Касьянов, *Рукопашный бой, «Боевое искусство планеты»*, 2004)

Више се *нико и никада с нама у тој установи није тукао.*

4) А господин Олейник настаивал, что *никто ни с кем ни о чем не договорился.* (Ирина Нагорных, *Конституция – это то, как ее трактуют, «Коммерсантъ – Daily»*, 2003)

А господин Олејник је инсистирао да *се нико ни с ким ни о чему није договорио.*

2.

СОЦИЈАТИВНОСТ И ИНСТРУМЕНТАЛНОСТ

С обзиром да је монографска публикација ауторског колектива предвођеног С. Б. Бернштејном, (Бернштейн ред. 1958) у главним цртама, указала на дивергентну ситуацију у словенском језичком ареалу када је у питању обележавање зона продирања форми социјативног инструментала у сферу исказивања оруђа, тј. инструменталности, овом приликом ћемо се само укратко осврнути на овај проблем како бисмо указали на знатно сложеније стање уочено у међуодносу социјативности и инструменталности у систему српског језика, што потврђују и језички приручници (Ивић П. и др. ²2004) у којима се ово питање убраја чак у „вечити проблем“ уз концизан закључак о прозирној разлици употребе инструментала у ужем смислу и социјатива, али и потешкоћама које се појављују када инструменталом треба означити материју, схваћену као услов да се радња оствари или пак предмет њеног вршења, или када се у саставу именског израза налази зависни део којим се изражава квантификација (уп. *напунити бензином, бавити се науком, руковати с пет машина*, нав. према Клајн и др. ²2004: 142). У међујезичкој перспективи интересантно је и то

што се у српском језику, као последица наведених обличних и значењских преливања појављују нормативно неприхватљива решења где се социјатив потискује науштрб беспредлошког инструментала, што у руском језику није случај, премда и у српском језику ситуација није унисона јер се у појединим случајевима употреба социјативног предлога препоручује, док се у другим допушта, уз ограду, о нијансираној архаичној употреби (ibid. 142–143) – уп. рус. *с учетом того*, срп. *с(а) обзиром на*, рус. *с помощью*, срп. *помоћу*.

Узајамни однос социјативности и инструменталности ваља, уосталом, сагледати и кроз колаж псеудосоцијатива, те стога овде подсећамо да смо значајан део поменутог проблемског питања размотрили у опсежном сегменту о периферном подручју конструкција с предлошким, социјативним инструменталом, када смо и нагласили да је у подсистему псеудосоцијатива у оба анализирана словенска језика уочен знатан број језичких чињеница које сведоче о конвергентним појавама у међусловенској синтаксичкој типологији. Насупрот њих, на основу запажања која смо изнели у претходним редовима, стоје постојаније линије разграничења подручја социјативности и инструменталности у руском језику, а дубље упуштање у расветљавање ове области скреће ка дијалектолошком и дијакхронијском нивоу проучавања словенских језика и целовитом расветљавању грамемског гранања словенског инструментала.

3.

СОЦИЈАТИВНОСТ И ТЕМПОРАЛНОСТ

Критеријум истоветности и темпорална детерминација у социјативним конструкцијама

У социјативним конструкцијама јединствена темпорална детерминација социјативно-реципрочне или факултативно социјативне предикације манифестује се нијансирано сходно различитим могућностима исказивања агентивне и/ли и пацијентивне повезаности учесника у предметној ситуацији. Подсећајући се да полазну семантичку класификацију предиката у социјативним конструкцијама утемељују семантички квантификациони диференцијатори –

сингулативност/несингулативност, несингулативност / социјативна несингулативност – те да се, затим, социјативни предикати раздвајају према директности и индиректности обележене релације, можемо констатовати да све три групе предиката, кумулативни и некумулативни социјативно-реципрочни, факултативно социјативни и поларитетски факултативно социјативни предикати, у социјативној конструкцији сигнализирају одвијање предикације у заједничким социјативним временским границама, тј. у јединственом ширем временском одсеку, уз истовремено разликовање појединачне симултане или сукцесивне¹³² реализације предикације.

Типологија социјативних предиката

1. Социјативно-реципрочни предикати

1.1. Социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа – социјативи непосредног типа (рус. *Он договорио се с њом*, срп. *Договорио се с њом*)

1.2. Комитативне конструкције с продубљеним референтом непосредног типа (рус. *Они с њом договорились*)

1.3. Социјативно-реципрочне квазинапоредне конструкције непосредног типа (рус. *Он с њом договорились*)

1.4. Социјативи целине непосредног типа (рус. *Матер с ребенком договорилась (с кем-л.)*, срп. *Мајка с дететом се договорила (с неким)*)

1.5. Социјативне напоредне конструкције непосредног типа (рус. *Он и она договорились*, срп. *Он и она су се договорили*)

1.6. Социјативно-реципрочне прономинално-нумеричке конструкције непосредног типа (рус. *Они двое договорились*, срп. *Њих двоје су се договорили*)

2. Факултативно социјативни предикати

2.1. Социјативне конструкције посредног типа – социјативи посредног типа (рус. *Он гулял с ней*, срп. *Он је шетао с њом*)

¹³² О симултаности и сукцесивности у реципрочном односу в. у: Пипер 1986: 9–20.

2.2. Комитативне конструкције с продубљеним референтом посредног типа (рус. *Они с ней гуляли*)

2.3. Социјативне квазинапоредне конструкције посредног типа (рус. *Он с ней гуляли*)

2.4. Социјативи целине посредног типа (рус. *Мать с ребенком гуляла*, срп. *Мајка с дететом је шетала*)

2.5. Социјативне напоредне конструкције посредног типа (рус. *Он и она гуляли*, срп. *Он и она су шетали*)

2.6. Социјативне прономинално-нумеричке конструкције посредног типа (рус. *Они двое гуляли*, срп. *Њих двоје су шетали*)

3. Факултативно социјативни предикати поларитетског типа

3.1. Социјативне конструкције поларитетског посредног типа – социјативи поларитетског посредног типа (рус. *Он радовался с ней*, срп. *Он се радовао с њом*)

3.2. Комитативне конструкције с продубљеним референтом поларитетског посредног типа (рус. *Они с ней радовались*)

3.3. Социјативне квазинапоредне конструкције поларитетског посредног типа (рус. *Он с ней радовались*)

3.4. Социјативи целине поларитетског посредног типа (рус. *Мать с ребенком радовалась*, срп. *Мајка с дететом се радовала*)

3.5. Социјативне напоредне конструкције поларитетског посредног типа (рус. *Он и она радовались*, срп. *Он и она су се радовали*)

3.6. Социјативне прономинално-нумеричке конструкције поларитетског посредног типа (рус. *Они двое радовались*, срп. *Њих двоје су се радовали*)

Уколико истоветну темпоралну детерминацију социјативне предикације уврстимо у основне постулате протосоцијативности, семантичка типологија социјативних конструкција заснована на предоченој класификацији социјативних предиката, не губи из видокруга ни нијансирано поимање перцептивног јединства, које се огледа у повезаности међу елементима скупа. Тако се социјативно-реципрочне радње, уз све особености удруживања ентитета, у свести говорног лица прототипски перципирају у најужем заједничком временском оквиру и изван

обележавања у конструкцији с допуном у социјативном инструменталу, в. примере социјативних напоредних конструкција с конјунктором *и* и социјативних прономинално-нумеричких конструкција са социјативним предикатом непосредног типа, где денотирање лица у социјативно-реципрочној конекцији у именском изразу с напоредним члановима или њиховим дуалитетским интегралним здруживањем указује, првенствено, на јачину међусобне блискости, при чему истоветност темпоралне детерминације није доведена у питање.

1) *Занявшие первые ряды мальчишки звонко чмокали губами, когда герои – он и она – целовались...* (Александр Чаковский, *Блокада*, 1968)

Дечаци који су заузели прве редове су гласно цоктали уснама када су се јунаци – он и она – љубили...

2) *Спорили больше они двое, потому что речь шла обо мне.* (Вл. И. Немирович-Данченко, *Чехов*, 1936)

Спорили су се више њих двоје, зато што се радило о мени.

Јединство социјативне радње у погледу исказивања временске детерминације односа који повезује учеснике предметне ситуације огледа се и у могућности да се она као целовита одмери при обележавању у конструкцијама с глаголским облицима у релативној временској употреби, што и илуструју доњи примери, (1–3).

1) *Поставив наконец точку, большинство нашей комиссии вернулось в заседание Совета, в то время как мы с Гриневичем взялись окончательно проредактировать и переписать воззвание на машинке.* (Н. Н. Суханов, *Записки о революции, Книга 1*, 1918–1921)

Ставивши најзад тачку, већина наше комисије се вратила на седницу Савета, док смо ја и Грињевич узели да урадимо завршну редакцију и да прекуцамо апел на машини.

2) *Пока Анна и Том остаются в доме Коберлинга, его раздражение тлеет, разгорается с новой силой, не затухает ни на минут.* (Александр Мильштейн, *Летний дом, пять лет спустя*, «Звезда», 2003)

Док Ана и Том остају у Коберлинговој кући, његова раздраженост тиња, распламсава се с новом снагом, не гаси се ни на трен.

3) *И вдруг сквозь меня прошло и обожгло ревнивым огнем, что вот стоят они двое – мой знакомец и его жена – и слов им не надо, и так все ясно, а я стою в стороне и пытаюсь дрожащими руками уложить потрясающее событие – отъезд Бродского – в привычно-приличные рамки.* (Владимир Соловьев, *Три еврея, или Утешение в слезах, Роман с эпиграфами*, 1975–1998)

И одједном кроз мене је прошла и опекла ме љубоморна ватра да, ето, стоје њих двоје – мој познаник и његова жена – и речи им не требају, и тако је све јасно, а ја стојим по страни и покушавам да дрхтавим рукама сместим запањујући догађај – одлазак Бродског – у уобичајно-пристојне оквире.

Конструкције с временским глаголским облицима јединствене темпоралне детерминације могу обележавати и сталне социјативне радње или стања исказивањем квалификативне свевременске садашњости,¹³³ в. пример у којем се социјативна конекција исказује у конструкцији социјатива посредног типа с дистантним именским групама конкретног значења.

1) – *Земля возвращается вместе с воздухом*, и если давление снаружи, то воздух или сгустился бы или отставал бы от вращения. (Михаил Анчаров, *Самшитовый лес*, 1979)

– *Земља се окреће заједно с ваздухом*, и када би било притиска споља, онда би ваздух био гушћи или би заостајао.

На поимање симултаног или сукцесивног учествовања у предметном односу битно утиче и несингулативна сегментираност скупа чији су елементи сједињени социјативном конекцијом. Ова констатација полази од језгра социјативних глагола, тј. од прве групе коју чине кумулативни и некумулативни предикати са унутрашњим значењем друштва и узајамности, где се неодвојива семантичка компонента истовременог или наизменичног саучествовања лица у социјативно-реципрочној конекцији моделује у зависности од унутрашњег рашчлањивања скупа. В. пример (1), који у основи илуструје истоветну временску детерминацију социјативно-реципрочне предикације симултаног типа, при чему несингулативно исказан учесник

¹³³ О свевременској садашњости в. у: Стевановић ⁵1991: 592–593.

социјативно-реципрочне ситуације непосредног типа не искључује ни сукцесивност у реализацији предметне релације, која се, опет, примарно везује за исказивање у конструкцијама које илуструје пример (3), где несингулативно исказан агентивни аргумент указује на мноштво наизменичних реализација социјативно-реципрочне предикације непосредног типа у јединственом социјативном временском одсеку.

1) Я умолял его не кричать, и он принялся рассказывать шепотом, как *они целуются с Дашенькой* в оранжерее. (Михаил Шишкин, *Всех ожидает одна ночь*, 1993–2003)

Молио сам га да не виче, и он је почео да прича шапатом како се *они љубе с Дашењком* у стакленој башти.

2) Зимой 1969-70 года *мы переписывались с жившей тогда в Ереване поэтессой Аллой Тер-Акопян*. (Давид Карапетян, Владимир Высоцкий, *Воспоминания*, 2000–2002)

У зиму 1969–70. године *дописивали смо се с песникињом Алом Тер-Акопјан која је тада живела у Јеревану*.

Уп. и пример (1)' у којем унутрашња сегментираност скупа омогућава интерпретацију аналогну примеру (1).

1)' Я умолял его не кричать, и он принялся рассказывать шепотом, как *он и она целуются с Дашенькой* в оранжерее.

Молио сам га да не виче, и он је почео да прича шапатом како се *он и она љубе с Дашењком* у стакленој башти.

С друге стране, симултаност и сукцесивност у остварењу социјативне радње у конструкцијама са факултативно социјативним и поларитетским факултативно социјативним предикатима посредног типа прецизира се темпоралним адвербијалима или пак контекстуалним појашњењем социјативних временских граничних тачака одвијања радње. Уп.

1) *Мы писали с ним роман «Скажи смерти да» – в понедельник нечетную страницу приносил на работу он, во вторник четную – я*. (Марина Вишневецкая, *Вышел месяц из тумана*, 1997)

Ја и он смо писали роман «Реци смрти да» – у понедељак је непарну страницу на посао доносио он, у уторак парну – ја.

2) В качестве компенсации Мыша устроил для меня дома литературный турнир. *Мы с ним читали Бродского наизусть. Один начинал и прерывался на какой-нибудь строчке, а другой должен был продолжить.* (Нина Катерли, *Дневник сломанной куклы*, «Звезда», 2001)

Као компензацију Миша је организовао за мене код куће књижевни турнир. *Ја и он смо рецитовали Бродског. Један би почињао и прекидао би на неком стиху, а други је требало да настави.*

Такође, социјативна интерпретација која имплицира протосоцијативно темпорално јединство у ужем смислу могућна је уз исказивање одговарајућим адвербијалним диференцијаторима и изван супкатегоријалне семантике социјатива, тј. у конструкцијама које означавају релације факултативно социјативног или поларитетског факултативно социјативног мултипликативног типа, в. примере.

1) – *...и мальчишки и взрослые – дружно топали ногама, когда рвалась лента.* (Александр Чаковский, *Блокада*, 1968)

– *...и дечацы и одрасли – сложно су ударили ногама када се прекидао филм.*

2) Да, *восьмером и били*, – тихо расказује Саша Горохова. (Кристина Десятова, *Девушка-инвалид...*, «Комсомольская правда», 2013)

Да, *уосморо су и тукли*, – тихо прича Саша Горохова.

Постоје, најзад, и случајеви када се социјативни однос темељи на ослабљеној или непотпуној повезаности међу учесницима. Такве ситуације у најужем смислу подразумевају низак степен перцептивног јединства којим се у свести говорника повезују лица у квалитативно подударном односу с неистоветном темпоралном локализацијом радње. Језичке чињенице којима се означавају овакве ситуације сигнализирају самосталност у извршењу истоветне несоцијативне релације, која сведочи да се здруживање појмова у таквим ситуацијама врши на основу њихових истих семантичких функција, које не морају бити истовремене, мада се, условно, и овде временска детерминација радње може исказати глаголским облицима који подразумевају омеђавање сумарних заједничких временских тачака њеног вршења.

1) Между тем *Фалес и Платон путешествовали в Египет*: в результате учение Платона об идеях и душе... (Андрей Белый, *Гоголь*, 1909)

Међутим, *Талес и Платон су путовали у Египат*: резултат је учење Платона о идејама и души ...

2) *Владислав Радимов и Сергей Семак в разное время завершили карьеру игроков и остались на тренерских постах в «Зените»*. (Андрей Бодров, Дмитрий Лоськов, *Предложение С. меня не устроило*, «Советский спорт», 2013)

Владислав Радимов и Сергеј Семак су у различито време завршили каријеру играча и остали на тренерским местима у „Зениту“.

3) *Где-то в ее полутемной комнате в Старопименовском переулке, где бывали в разное время мы оба или в ее Котелническом «замке» были уничтожены гениальные откровения Эйзенштейна?* (Алексей Щеглов, Фаина Раневская: *вся жизнь*, 2003)

Негде у њеној полутамној соби у Старопименовској улици, где смо бивали у различито време ми обојица или у њеном Котелническом „замку“, су уништена генијална Ејзеништајнова откровења.

Корпусни материјал бележи и крајње нетипичне појавне облике у којима се у конструкцији са социјативним инструменталом потиру најужи социјативни оквири темпоралне детерминације радње. В. пример (1).

1) *В Париже, пусть в разное время, мы с Игорем были*, в бистро надо ходить в самом Париже, в пятом округе, мы это знаем точно. (Олег Копытов, *Скворец прилетает редко*, «Сибирские огни», 2012)

У Паризу, према у различито време, ми смо са Игорем били, у бистро треба ићи у самом Паризу, у петом округу, ми то тачно знамо.

С друге стране, концептуализација социјативне ситуације са елементима непотпуне повезаности свих чланова скупа и њено обележавање у конструкцији с несингулативном унутрашњом рашчлањеношћу није реткост и јавља се системски, што документују и поједини гранични појавни облици конструкција са социјативним инструменталом, које се по ослабљеној временској повезаности лица у вршењу

радње лоцирају на границе граматичког центра семантичке категорије друштва, подразумевајући собом и значење рестриктивности квантификативним сужавањем потенцијалних социјативних релација. В. пример (1).

1) Кстати, в создании этого шоу в качестве хореографов, художников по костюмам и музыкантов поучаствовали люди, *которые в разное время работали с Джексоном.* (Анастасия Плешакова, *Майкл Джексон стал самым богатым среди... покойников*, «Комсомольская правда», 2013)

Узгред, у стварању тог шоуа као кореографи, костимографи и музичари учествовали су људи *који су у различито време радили са Джексоном.*

ЗАКЉУЧАК

У истраживању које смо спровели и чије смо резултате приказали на претходним страницама полазно становиште у опису категорије социјативности у руском и српском језику представља базична подела категоријалних критеријума на инваријантну и варијантну групу, на основу које су анализирани категоријални центри – конструкције са падежима социјативне конекције, социјативне координативне конструкције, социјативне прономинално-нумеричке и нумеричке конструкције, лексичка и лексичко-граматичка социјативна значења.

Конфигурацију предметне семантичке категорије у њеним најважнијим обрисима осветљава садржај дисертације, где се види да је категоријалним центрима оличеним у падежима социјативне конекције с разлогом дато највише места, уз напомену да међу њима централна позиција, свакако, припада конструкцијама са социјативним инструменталом, где смо и у руском, и у српском језику у односу на предочену литературу унели измене у постојећу семантичку типологију и издвојили четири темељна семантичка типа – кумулативне и некумулативне социјативно-реципрочне конструкције непосредног типа, социјативне конструкције посредности с поларитетским подтипом, социјативне конструкције градуелне равноправности и социјативне целине.

Социјативно-реципрочни тип непосредности у оба језика сматрамо прототипским, најужим социјативним језгром, што поткрепљују и предочени аргументи који иду у корист разматрања значења узајамности у склопу супкатегоријалних социјативних појавних форми, а који се, у најкраћем, заснивају на варијантном схватању облигаторности суделовања, директивности и херметичности, којима се надограђује предметна инваријантна социјативна семантика. Премда смо указали на различитост социјативно-реципрочних маркера у руском и српском језику, у оба језичка система проналазимо социјативно-реципрочне конструкције непосредности у кумулативном и некумулативном виду.

Кумулативну класу разликујемо по конструкцијама оформљеним уз помоћ глагола регуларног образовања од асиметричних форми типа рус. *встречаться*, срп.

сретати се, док је синтаксичко-семантичка типологија некумулативних социјативно-реципрочних конструкција непосредности коју смо предложили разуђенија јер собом обухвата три основне врсте конструкција. Прве се формирају с интранзитивним глаголима типа рус. *ссориться*, срп. *свађати се* који се не изводе регуларно од асиметричних глаголских облика типа рус. *ссорить*, срп. *свађати*. Друге се распознају према валентности и реакцијским карактеристикама глагола очитованим у два допуна од којих је прва пацијентивна и у функцији је (ин)директног објекта, а друга је социјативно-реципрочног типа и означава суделујућу страну у предметном односу, што и репрезентује тип рус. *перемолвиться (чем?) с кем?*, срп. *разменити (шта?) с ким?*. Трећу врсту препознајемо према денотирању предметног односа глаголима без маркера реципрочног типа, при чему се и овде у типу рус. *разговаривать*, срп. *разговарати* јасно уочава некумулативна градуелност семантичких функција учесника.

Осим тога, у нашем истраживању показано је и да кумулативне и некумулативне социјативно-реципрочне конструкције непосредног односа допуштају могућност фокализовања садржаја којим се пружа информација о једној укљученој, суделујућој страни, те су у циљу преиспитивања тврдње о равноправности учесника у датој релацији анализирани конструкције са инструменталском социјативно-реципрочном допуном у склопу конструкција с поновљеним, двократним конјунктором *и... и*, двочланим везницима с квантификативним маркером рус. *не только..., но и...*, срп. *не само..., него и...*, с рестриктивном речцом рус. *только*, срп. *само* итд.

Спроведена анализа потврдила је полазну тезу да равноправност учесника у односу социјативно-реципрочног типа, који иначе оличава прототипско језгро социјативне семантике, такође има нијансирану природу, што изнова потврђује оправданост скаларног сагледавања појава у језику, што се, разуме се, односи и на прототип који помињемо. Појам херметичности који је уведен у овом сегменту објашњава другу важну одлику конструкција са проминалном социјативном реципрочно-рефлексивном допуном, а то је истицање значења „ограничавања“ предметног односа за одређен круг лица, одн. чланова скупа чији се елементи налазе

у релацији социјативне конекције. Херметичност је, дакле, примарно својство односа који се на плану израза прецизира именским изразом у функцији прономиналне социјативно-реципрочне допуне рефлексивног (рус. *друг с другом, друг с дружской, один с другим*, срп. *један с другим*) и ауторефлексивног типа (рус. *сам с собой*, срп. *сам са собом*), при чему се она истовремено узима и за највиши степен рестриktivности, која се испољава, у крајњој линији, и аутосоцијативно у другом поменутом типу.

Заменичка социјативна реципрочно-рефлексивна допуна може се трансформисати и уз помоћ одговарајућих стилских поступака исказивати социјативно-реципрочну повезаност истоврсних чланова скупа у конструкцијама типа рус. *ветер воует с ветром*, срп. *ветар ратује с ветром*, када се лако увиђа и простирање употребне сфере социјатива и социјативних координативних конструкција, које социјативну повезаност базирану на идеји споја чланова исте класе појава не исказују.

Одељак о социјативно-реципрочној допуни непосредног типа допуњавају и запажања о два њеним врстама у компетитивно-конфронтативним конструкцијама с глаголима типа рус. *бороться*, срп. *борити се*, где смо размотрили трансформационе могућности њеног интегративног и опонентног типа, при чему се исказивање интегративног удруживања природно наслања на социјативне координативне конструкције типа рус. *я и ты боролись с ним*, срп. *ја и ти смо се борили с њим*, а изражавање супротстављања на конфронтативно маркиране социјативне генитивне конструкције с предлогом рус. *против*, срп. *против*, уп. рус. *я боролся с ним*, срп. *ја сам се борио с њим*, рус. *я боролся против него*, срп. *ја сам се борио против њега*.

Прототипске или праве социјативе сагледали смо и кроз призму поштовања варијантног социјативног показатеља аниматности, те смо трагом горе поменутих компетитивно-конфронтативних конструкција с глаголима типа рус. *бороться*, срп. *борити се* представили низ семантичких трансформација и фигуративне употребе лексема у коме се исказивање супротстављености социјативима везује за обележавање ситуација одступања од хомеостазе или равнотеже у заједници, те се

тада социјативно-реципрочном допуном означава инаниматни ентитет типа рус. *бороться с болезнями*, срп. *борити се с болестима*, на основу чега смо и овај семантички тип придружили правим социјативима. Насупрот томе, значајнија одступања у погледу задовољавања варијантне прототипске социјативно-реципрочне семантике и маркирања равноправности учесника у датом односу уочили смо при једностраној начинској детерминацији радње предиката, уп. рус. *они разговаривали с ним подобострастно*, *они радостно разговаривали с ним*, срп. *они су разговарали с њим понизно*, *они су радосно разговарали с њим*.

Међу социјативима посредног типа смо на основу очекиваности остварења социјативног односа у свести говорног лица издвојили посебан подтип поларитетске посредности, што у суштини одговара типу који славистичка литература познаје под називом *неправи социјативи*, при чему смо истакли да се у подтипу мање очекиване заједничке реализације радње може остварити и јача повезаност ентитета, што се, следећи појмовник овог истраживања, везује за снажније исказивање перцептивног јединства, уп. рус. *я гуляла с ним*, срп. *ја сам шетала с њим*, рус. *я плакала с ним*, срп. *ја сам плакала с њим*.

Према подели социјативних предиката која за мерило узима непосредност/посредност, одн. усмереност учесника у заједничком деловању размотрени су социјативи целине типа рус. *мать с ребенком*, срп. *мајка с дететом* и руске квазинапоредне конструкције међу којима разликујемо комитативни тип с продубљеним референтом *мы с тобой* и квазинапоредни социјативни тип *отец с матерью*. Посебна пажња посвећена је проблематици семантичког сврставања конструкција типа рус. *мать с ребенком*, срп. *мајка с дететом* и њихових појавних облика смештених у граничну област социјатива целине и пропријетивних (псеудо)социјатива карактеристичне појединости.

Знатан простор заузело је и сагледавање рубне зоне категоријалног језгра социјатива, где су, полазећи од руског језика, пописана псеудосоцијативна значења према доминантном исказивању емоција и стања, става, пратилачког момента, пропријетивне карактеристичне појединости, објекта релације, доживљавача, темпоралности, оптативности, теличности и посредништва. У закључку овог дела

предочене су, осим семантичких подтипова дате супкатегоријалне семантике, и белине на псеудосоцијативним мапама руског и српског језика, које говоре о преимућствима на руској страни када су у питању псеудосоцијативи доживљавача и експлицираног стања, оптативне псеудосоцијативне конструкције унутар дезидеративних реченица, оптативне псеудосоцијативне конструкције предмета жеље и већи део оптативних императивних псеудосоцијатива, посреднички псеудосоцијативи итд.

Социјативно-реципрочне генитивне конструкције у којима се спецификује ривал у именској фрази с предлогом рус. *против*, срп. *против* класификоване су према пропозиционој структури, што је послужило као подлога за анализу трансформационих могућности конструкција с интегративном и опонентном социјативно-реципрочном допуном, маркирања значења конфронтативности и компетитивности, сегментирања итд.

У оба језика социјативна компонента може се исказати и по моделима просторне метафоре у инструменталским и генитивним конструкцијама посредне локализације и мале дистанце, при чему смо у обзир узели рашчлањеност или интегралност у спацијално-социјативном означавању елемената скупа, уз напомену да се дистрибуција инструменталских и генитивних форми у изражавању посредне локализације социјативног типа делимично разликује у руском и српском језику, уп. рус. *отношения между ними дружеские*, срп. *односи међу њима / између њих су пријатељски*, рус. *среди учеников были его сторонники*, срп. *међу ученицима су биле његове присталице*.

Два краћа одељка која за предмет имају социјативне локативне и акузативне конструкције показују сличности у синтаксичким системима руског и српског језика у изражавању социјативне интегративности акузативним конструкцијама с предлогом рус. *включая*, срп. *укључујући*, и дивергентност када се социјативност под одређеним условима у руском језику изражава грамемом локатива с предлогом *при*, а у српском језику социјативним генитивним конструкцијама мале дистнце, нпр., рус. *она осталась при нем*, срп. *остала је крај њега*.

Потцелина о социјативним координативним конструкцијама показала је шири инвентар социјативно употребљених везника у руском језику, нпр., рус. *я да ты пели вместе*, срп. *ја и ти смо певали заједно*, те и ограничене могућности спољашње сингуларске конгруенције у социјативној координативној конструкцији у руском језику, која на српском језичком терену сасвим изостаје.

Значајније разлике су запажене и у подсистемима социјативних прономинално-нумеричких конструкција, а одражавају се у дистрибуцији падежних облика у полазном облику израза с личним заменицама рус. *мы двое*, срп. *нас двоје*, али не и у формама чија је прономинална компонента показне или опште семантике, рус. *эти двое, все трое*, срп. *ово двоје, све троје*.

Најзад, системски преглед средстава за исказивање социјативности у руском и српском језику према врстама речи дали смо у оквирима сагледавања лексичке и лексичко-граматичке социјативности, која се у фокусу нашла и при пресеку вербалних асоцијација према изражавању дуалитетске и плуралитетске социјативности, интегративности и сегментираности скупа, која прожима читаво дисертационо истраживање.

Дисертацију заокружује глава о поларитетској негативној социјативности која се у падежним системима оба језика у основи везује за генитивне конструкције с предлогом рус. *без*, срп. *без*. На битније разлике указали смо и у краћем пресеку додира социјативности и инструменталности, док смо се на самом крају осврнули и на питање временске локализације радње социјативног предиката и потребу истицања ширих и ужих граничних тачака датог временског одсека у руском и српском језику.

ИЗВОРИ

- Негош Петр. *Горный венец, поэма*. Перевод с серб. М. Зенкевича. Москва: Гослитиздат, 1955.
- Петровић Његош, Петар. *Горски вијенац, историческо собитије при свршетку XVII вијека*. 6. издање. Београд: РАД, 1978.
- Свето Писмо Старога и Новога Завјета*. Прев. *Старог Завјета* Ђура Даничић, прев. *Новог Завјета* Вук Стеф. Карацић. Београд: 1956.
- <<https://www.news.yandex.ru>>
- <<https://www.ruscorpora.ru>>
- <<https://www.yandex.ru>>

ЛИТЕРАТУРА

- (Алановић и др. 2018): в. Пипер и др. 2018.
- (Антонић и др. 2005): в. Пипер и др. 2005.
- (Антонић 2018): в. Пипер и др. 2018.
- (Арнаутовић 2016): Арнаутовић, Јелена. „Дистрибуција предлошких аломорфа с(со) у руском језику“. *Славистика XX*, (2016), 231–235.
- (АРСЈ 2005): Пипер, Предраг и Рајна Драгићевић, Марија Стефановић. *Асоцијативни речник српскога језика, од стимулуса ка реакцији*. Београд: Београдска књига, 2005.
- (Архипов 2003): Архипов, Александр В. «Проблемы автоматического анализа комитативных групп в русском языке». (2003). <<http://www.dialog-21.ru/Archive/2003/Arhipov/>>
- (Архипов 2005): Архипов, Александр В. «К типологии комитативных конструкций. Часть I. Определение и формальная типология». *Вопросы языкознания* 4, (2005), 76–100.

- (Архипов 2008): Архипов, Александр В. «К типологии комитативных конструкций. Часть II. Полисемия комитативных конструкций». *Вопросы языкознания* 3, (2008), 22–50.
- (Архипов 2009): Архипов, Александр В. *Типология комитативных конструкций*. Москва: Знак, 2009.
- (АФСРЯ 1994): *Ассоциативный фразеологический словарь русского языка*. Д. О. Добровольский и Ю. Н. Караулов (ред.). Москва: Помовский и партнеры, 1994.
- (Белић 1998): Белић, Александар. *Опита лингвистика. Књ. 1 и 2. О језичкој природи и језичком развоју*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998.
- (Бернштейн ред. 1958): Бернштейн, Самуил Б. (ред.) *Творительный падеж в славянских языках*. Москва: АН СССР, 1958.
- (Бондарко 1984): Бондарко, Александр В. *Функциональная грамматика*. Ленинград: Наука, 1984.
- (Бондарко ред. 1987): Бондарко, Александр В. (ред.) и Т. Г. Акимова, Н. А. Козинцева, Ю. С. Маслов, В. П. Недялков, Т. А. Отаина, С. М. Полянский, В. С. Храковский, М. А. Шелякин. *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Ленинград: Наука, 1987.
- (Бондарко ред. 1990): Бондарко, Александр В. (ред.) и Е. И. Беляева, Л. А. Бирюлин, Е. Е. Корди, Г. Г. Сильницкий, В. С. Храковский, М. А. Шелякин, С. Н. Цейтлин. *Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность*. Ленинград: Наука, 1990.
- (Бондарко ред. 1991): Бондарко, Александр В. (ред.) и Т. В. Булыгина, Н. Б. Вахтин, А. П. Володин, В. Г. Гак, Э. Ш. Генюшене, И. Б. Долинина, Р. Леч, В. П. Недялков, Ю. А. Пупынин, В. С. Храковский, М. А. Шелякин, А. Д. Шмелев. *Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость*. Санкт-Петербург: Наука, 1991.
- (Бондарко ред. 1992): Бондарко, Александр В. (ред.) и В. Гладров, И. Б. Долинина, В. Б. Касевич, С. М. Кибардина, В. М. Павлов, Л. А. Прозорова, И. Н. Смирнов,

- О. Н. Селиверстова, Ю. А. Пупынин, А. Д. Шмелев, В. А. Ямшанова. *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Определенность/неопределенность*. Санкт-Петербург: Наука, 1992.
- (Бондарко ред. 1996а): Бондарко, Александр В. (ред.) и В. Г. Гак, М. Д. Воейкова, В. Б. Евтюхин, Е. В. Рахилина, Е. А. Реферовская, В. С. Храковский, К. Г. Чинчлей. *Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Поссесивность. Обусловленность*. Санкт-Петербург: Наука, 1996.
- (Бондарко ред. 1996б): Бондарко, Александр В. (ред.) и Т. Г. Акимова, В. П. Берков, А. Н. Жукова, М. Д. Воейкова, М. Гиро-Вебер, И. Б. Долинина, Д. М. Калашник, Ю. П. Князев, Н. А. Козинцева, В. М. Павлов, Ю. А. Пупынин, Д. И. Руденко, А. Е. Супрун, И. Н. Смирнов, Д. И. Эдельман. *Теория функциональной грамматики. Качественность. Количественность*. Санкт-Петербург: Наука, 1996.
- (Вежбицкая 2001): Вежбицкая, Анна. *Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики*. Москва: Языки славянской культуры, 2001.
- (Виноградов 1954): Виноградов, Виктор В. *Грамматическое учение о слове*. Москва: Высшая школа, 1954.
- (Виноградов ²1972): Виноградов, Виктор В. *Грамматическое учение о слове*. 2. издание. Москва: Высшая школа, 1972.
- (Војводић и др. 2018): в. Пипер и др. 2018.
- (Вушовић 1935): Вушовић, Данило. „Да ли си задовољан с чим или задовољан чим?“. *Наш језик* 3, св. 5 (1935), 147–149.
- (Гортан-Премк 1997): Гортан-Премк, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1997.
- (Дамљановић 1991): Дамљановић, Дара. *Исказивање реципрочности у руском и српскохрватском језику*. Магистарски рад, Београд, 1991, 119 стр.
- (Даниэль 2000): Даниэль, М. А. *Типология ассоциативной множественности*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, 2000. <<http://www.philol.msu.ru/~otipl>>

- (Драгићевић 2010): Драгићевић, Рајна. *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2010.
- (Ђукановић 2004): Ђукановић, Маја. „Личне заменице у српском и словеначком језику“. *Српски језик* 9, 1–2, (2004), 405–416.
- (ЭСРЯ 2011): *Этимологический словарь русского языка*. Березович Елена Л. и Наталья В. Галинова (ред.). Москва: АСТ ПРЕСС, Российская академия наук, 2011.
- (Зализняк, Шмелев 1999): Зализняк, Анна А. и Дмитрий А. Шмелев. «О том чего нельзя сделать вместе: От описания к объяснению». *К 60-летию А. Е. Кибрика*. Москва: Языки русской культуры, (1999), 450–457.
- (Ивић М. 1956): Ивић, Милка. „Однос између квалификативног генитива и квалификативног инструментала“. *Наш језик*, н. с., књ. 7, св. 7–10, (1956), 260–269.
- (Ивић М. 1957/58): Ивић, Милка. „Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику“. *Јужнословенски филолог XXII* (1957/58), 141–166.
- (Ивић М. 1961/62): Ивић, Милка. „Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационим методом, граматичка улога морфеме *се* у српскохрватском језику“. *Јужнословенски филолог XXV* (1961/62) : 137–151.
- (Ивић М. 1988): Ивић, Милка. „Још о декомпоновању предиката“. *Јужнословенски филолог XLIV* (1988), 1–5.
- (Ивић М. 1992): Ивић, Милка. „О денотативном и конотативном карактеризовању“. *Јужнословенски филолог XLVII* (1992): 1–11.
- (Ивић М. ²2005): Ивић, Милка. *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*. Београд, 1954. Београд: САНУ, Београдска књига, Институт за српски језик САНУ, 2005.
- (Ивић П. 1957): Ивић, Павле. *О говору Галипольских Срба*. Београд: Научна књига, 1957.
- (Ивић П. и др. ²2004): Ивић, Павле и Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић. *Српски језички приручник*. 2. издање. Београд: Београдска књига, 2004.

- (Керкез 1998): Керкез, Драгана. „Типови перифрастичних предикатских конструкција према њиховим конститутивним елементима“. *Међународни симпозијум „Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини“*. Београд: Славистичко друштво Србије, (1998), 183–190.
- (Керкез 2015): Керкез, Драгана. „Функционално-семантичка категорија очекиваности/неочекиваности – модалност (на материјалу руског и српског језика“). Поповић, Људмила и Дојчил Војводић, Мотоки Номаћи (ур.). *У простору лингвистичке славистике*. Београд: Филолошки факултет, (2015), 415–431.
- (Керкез 2016): Керкез, Драгана. „Неочекиваност између изненађења и запрепашћења. Неочекиваност као особина (на материјалу руског и српског језика“). *Славистика XX*, (2016), 242–257.
- (Кибрик 2019): Кибрик, Андрей, Е. «Функционализам у лингвистике.» <<https://www.krugosvet.ru>> 7.5.2019.
- (Клајн и др. ²2004): в. Ивић П. и др. ²2004.
- (Кликовац 2018): Кликовац, Душка. *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2018.
- (Ковачевић 2017): Ковачевић, Милош. *Српски језик под лупом науке*. Београд: Завод за уџбенике, 2017.
- (Кожина 1983): Кожина, Маргарита, Н. *Стилистика русског језика*. Москва: Просвещение, 1983.
- (Кончаревић 2017): Кончаревић, Ксенија. *Језик и религија, појмовник теолингвистике*, Београд: Јасен, 2017.
- (Кошутић ²1950): Кошутић, Радован. *Граматица руског језика, Књ. 2, Облици. 2.* издање. Београд: Научна књига, 1950.
- (ЛЭС 1990): *Лингвистическиј енциклопедическиј словарь*. В. Н. Ярцева (ред.). Москва: Советская энциклопедия, 1990.
- (Мирић 2016): Мирић, Душанка. „Функционална граматика у раду Предрага Пипера“). Драгана Јовановић (ур.). *Лингвистика и славистика у делу Предрага Пипера*. Нови Сад: Библиотека Матице српске, (2016), 39–47.

- (Мразек 1964): Мразек, Роман. *Синтаксис русског творителног, структурно-сравнителног истраживања*), Прага: Státní pedagogické nakladatelství, 1964.
- (Недјалков и др. 1991): в. Бондарко ред. 1991.
- (Николић 1966): Николић, Вера. *Граматика руског језика, фонетика и морфологија*. Београд: Завод за издавање уџбеника, 1966.
- (Николић и др. 2018): в. Пипер и др. 2018.
- (НОССРЯ ³2003): *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Апресян Юрий Д. и И. О. Богуславская, И. Б. Левонтина, Е. В. Урысон, М. Гловинская, Т. В. Крылова. 3. издание. Москва: Языки русской культуры, 2003.
- (Опачић 2018а): Опачић, Марија. „Критеријуми диференцирања социјативних значења у руском језику“. *Славистика XXII/2*, (2018), 104–109.
- (Опачић 2018б): Опачић, Марија. „Квазипаралелне конструкције у савременом руском језику и њихови српски еквиваленти, на примеру категорије социјативности“. *Зборник Матице српске за славистику 94*, (2018), 67–78.
- (Опачић 2019): Опачић, Марија. „Међуоднос псеудосоцијативности и протосоцијативности у српском језику“. *Наш језик L/1* (у штампи).
- (Падучева 1985): Падучева, Елена В. *Высказывание и его соотносённость с действительностью, референциальные аспекты семантики местоимений*. Москва: Наука, 1985.
- (Пецо 1957): Пецо, Асим. „Социјатив без предлога с“. *Наш језик* н. с., св. 5–6, (1957), 175–183.
- (Пипер 1984/85): Пипер, Предраг. „Pronomina reflexiva у српскохрватском језику“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXVII/XXVIII* (1984/85), 633–639.
- (Пипер 1986): Пипер, Предраг. „Реципрочност и рефлексивност“. *Јужнословенски филолог XLII* (1986), 9–20.
- (Пипер 1991): Пипер, Предраг. „О поређењу граматичких структура руског и српскохрватског језика на функционалној основи“. *Зборник Матице српске за славистику 41* (1991), 51–67.

- (Пипер 1992): Пипер, Предраг. „Functional Grammar: A Field Approach, Alexander V. Bondarko, translated by I. S. Chulaki. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Company, 1991. – 207 str.“. *Јужнословенски филолог* XLVII (1992), 163–169.
- (Пипер 1997): Пипер, Предраг. „Конфронтациона проучавања српског и других језика“. *Славистика* I (1997), 123–125.
- (Пипер 2000): Пипер, Предраг. „О полицентричности семантичких категорија“. *Јужнословенски филолог* LVI, 3/4 (2000), 829–840.
- (Пипер 2002): Пипер, Предраг. „Проспект синтаксе руског језика у поређењу са српском, на примеру категорије социјативности“. *Славистика* VI (2002), 19–29.
- (Пипер 2005): Пипер, Предраг. *Граматика руског језика у поређењу са српском*. 2. измењено издање. Београд: Завет, 2005.
- (Пипер и др. 2005): Пипер, Предраг и Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. У ред. Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Нови Сад: Матица српска, 2005.
- (Пипер 2007): Пипер, Предраг. „О оптативности у српском језику“. *Глас*, Одељење језика и књижевности САНУ, књ. 23 (2007), 73–107.
- (Пипер 2008): Пипер, Предраг. „Граматика границе“. *Јужнословенски филолог* LXIV (2008), 307–322.
- (Пипер 2010): Пипер, Предраг. „О конфронтативним проучавањима руског и српског језика“. Предраг Пипер и Иван Клајн (ур.) *Контрастивна проучавања српског језика: правци и резултати*. Београд: САНУ, Одбор за српски језик у поређењу са другим језицима, (2010), 241–261.
- (Пипер 2014): Пипер, Предраг. *Лингвистичка славистика, студије и чланци*. Београд: Славистичко друштво Србије, 2014.
- (Пипер 2018): Пипер, Предраг. *Прилози историји српске лингвистичке славистике*. Београд: Чигоја штампа, 2018.
- (Пипер и др. 2018): Пипер, Предраг и Миливој Алановић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана

- Марић. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. У редакцији Предрага Пипера. Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за српски језик САНУ, 2018.
- (Половина 1993): Половина, Весна. „Реформулација смисла у дискурсу и језички нивои“. *Научни састана слависта у Вукове дане 21/2*, (1993), 110–117.
- (Попова, Стернин 2007): Попова, Зинаида Д., Стернин, Иосиф А. *Когнитивна лингвистика*. Москва: АСТ, Восток–Запад, 2007.
- (Поповић Људ. 2000): Поповић, Људмила. *Епистоларни дискурс украјинског и српског језика*. Београд: Филолошки факултет, 2000.
- (Радовановић 1977): Радовановић, Милорад. „Декомпоновање предиката. На примерима из српскохрватског језика“. *Јужнословенски филолог XXXIII* (1977), 53–80.
- (Радовановић 2007): Радовановић, Милорад. *Стари и нови списи. Огледи о језику и уму*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007.
- (Радовановић 2009): Радовановић, Милорад. *Увод у фази лингвистику*. Нови Сад, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- (Радовановић 2015): Радовановић, Милорад. *Фази лингвистика*. Нови Сад, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2015.
- (Радојчић 2010): Радојчић, Ружица. „Систем предлошко-падежних конструкција са циљним значењем у руском језику у поређењу са српским“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIII/2* (2010), 141–168.
- (РАС 1994): *Русский ассоциативный словарь, Книга 1, Прямой словарь от стимула к реакции*. Караулов, Юрий Н. и Г. А. Черкасова, Н. В. Уфимцева, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов (ред.). Москва: Российская академия наук, Институт русского языка, 1994.
- (Ристић 2008): Ристић, Стана. „Лексичкосемантичке карактеристике асоцијата у асоцијативном пољу прилога степена и скупности у српском, руском и бугарском језику (на примеру прилога срп. *много* и *заједно*, рус. *много* и

- вместе и буг. много и заедно*“). Радовановић, Милорад и Предраг Пипер (ур.). *Семантичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ, (2008), 317–336.
- (Розенталь 1998): Розенталь Д. Э. *Практическая стилистика русского языка*. Москва: АСТ издательство, 1998.
- (Санников 2008): Санников, В. З. *Русский синтаксис в семантико-прагматическом пространстве*. Москва: Языки славянских культур, 2008.
- (СЛТ 1969): *Словарь лингвистических терминов*. О. С. Ахманова (ред.). Москва: Советская энциклопедия, 1969.
- (Соболев 2006): Соболев, Андрей. „Јужнославјански инструментал и его балканские еквиваленти“. *Прилози, Одделение за лингвистика и литературна наука XXX/2* (2006), 59–71.
- (СРЯ ²1995): *Словарь русского языка*. С. И. Ожегов, Наталия Шведова (ред.). 2. изд. Москва: Русский язык, 1995.
- (СРЯ ²³1990): *Словарь русского языка*. С. И. Ожегов, 23. изд. Москва: Русский язык, 1990.
- (Станишева и др. 1958): в. Бернштейн ред. 1958.
- (Станковић 1999): Станковић, Богољуб. *Лексикографски огледи*. Београд: Славистичко друштво Србије, 1999.
- (Станојчић, Поповић ⁷2000): Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић. *Граматика српскога језика*. 7. издање. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000.
- (Стевановић 1984/85): Стевановић, Михаило. „Социјатив–инструментал: једнакост и разлике, додири и мешања“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 27–28, (1984/85), 733–740.
- (Стевановић ⁵1991): Стевановић, Михаило. *Савремени српскохрватски језик, граматички системи, II Синтакса*. 5. изд. Београд: Научна књига, 1991.
- (Стипчевић 2011): Стипчевић, Балша. „Транзитивни глаголи с два објекта у социјативном односу“. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 40, 3 (2011), 153–181.

- (Стипчевић 2012): Стипчевић, Балша. „Реципрочни глаголи са социјативним инструменталом“. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 41, 3 (2012), 237–299.
- (Танасић 2017): Танасић, Срето. „Српска граматика данас“. *Јужнословенски филолог* LXXIII, 3–4, (2017), 229–258.
- (Терзић 1999): Терзић, Богдан. *Руско-српске језичке паралеле*. Београд: Славистичко друштво Србије, 1999.
- (Тошовић и др. 2005): в. Пипер и др. 2005.
- (ТСЕ 2019): *Толковый словарь Т. Ф. Ефремовой*, 2019. <<https://www.efremova.info>>
- (Фелешко 1995): Фелешко, Казимјез. *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. Београд: Орфелин, Вукова задужбина; Нови Сад: Матица српска, 1995.
- (Филин ред. 1979): Филин, Федот П. (ред.). *Русский язык. Энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1979.
- (Филлмор 1981): Филлмор, Чарлс. „Дело о падеже открывається вновь.“ *Новое в зарубежной лингвистике, Лингвистическая семантика*, X, (1981), 497–530. <<https://www.classes.ru>>
- (Шведова, Лопатин ²1990): Шведова, Наталья Ю. и Владимир В. Лопатин. *Русская грамматика*. 2. изд. Москва: Русский язык, 1990.

LITERATURA

- (Barnetová i dr. 1979): Barnetová, Vilma i Helena Běličová-Křížková, Oldřich Leška, Zdena Skoumalová, Vlasta Straková. *Русская грамматика 2*. Praha: Academia, 1979.
- (Ђорђевић ⁶2004): Ђорђевић, Radmila. *Uvod u kontrastiranje jezika*. 6. izdanje. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta, 2004.
- (Ivić M. 1983): Ivić, Milka. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta, 1983.
- (Ivić M. 1999): Ivić, Milka. „O priloškoj determinaciji glagolskog predikata“. *Lingvistički ogledi, tri*. Beograd: XX vek, 1999, 87–95.

- (Ivić M. ⁹2001): Ivić, Milka. *Pravci u lingvistici 1*. 9. dopunjeno izdanje. Beograd: Čigoja štampa, 2001.
- (Marojević 1978): Marojević Radmilo. „Specifičan način izražavanja socijativnosti u ruskom jeziku. Subjekatske, objekatske i atributske sintagme tipa *мы (нас, нами) с тобою*“. *Strani jezici* VII, 3–4, (1978): 167-175.
- (Marojević ⁷2006): Marojević, Radmilo. *Gramatika ruskog jezika*. 7. izdanje, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: 2006.
- (Miličević 2014): Miličević, Maja. „Leksička i gramatička recipročnost u srpskom jeziku“. *Primenjena lingvistika* 15 (2014), 21–38.
- (Piper 1986): Piper, Predrag. „Između kontrastivne i konfrontativne lingvistike“. *III simpozijum Kontrastivna jezička istraživanja*, Novi Sad: Filozofski fakultet, (1986), 401–408.
- (Piper 1991): Predrag, Piper. „Tertium comparationis u konfrontativnim i tipološkim opisima slovenskih jezika“. *Četvrti simpozijum Kontrastivna jezička istraživanja*, Novi Sad, (1991), 15–23.
- (Piper 1997): Piper, Predrag. *Jezik i prostor*. Beograd: Čigoja štampa, 1997.
- (Piper ²2001): Piper, Predrag. *Jezik i prostor*. 2. dopunjeno izdanje. Beograd: Čigoja štampa, 2001.
- (RSRI 1982): *Rečnik stranih reči i izraza*. Aleksić, Radomir (red.). Beograd: Prosveta, 1982.
- (Skok 1971): Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. ur. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke, knjiga prva, A–J, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971.
- (Soboljev 1991): Soboljev, Andrej. „O definiciji predmeta serbokroatistike“. *Јужнословенски филолог* XLVII (1991), 233–237.
- (Sosir 2004): Sosir, Ferdinand de. *Spisi iz opšte lingvistike*. Priredili i izdali Simon Buke i Rudolf Engler u saradnji sa Antoanetom Vel, prevele s francuskog Dušanka Točanac Milivojev, Snežana Gudurić, Nada Graovac. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2004.

- (Stassen 2000): Stassen, Leon. „AND-languages and WITH-languages“. *Linguistic Typology* v. 4, n. 1 (2000), 1–54.
- (Trebješanin, Dragojević, Hanak 2015): Trebješanin, Žarko i Nada Dragojević, Nataša Hanak. *Uvod u opštu psihologiju*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 2015.
- (Wierzbicka 1996): Wierzbicka, Anna. *Semantics, primes and universals*. Oxford: Oxford University Press, 1996.

Биографија аутора

Марија Опачић је рођена 10.08.1988. године у Београду. Основне академске студије на Групи за руски језик и књижевност завршила је на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2012. године са просечном оценом 8,69. Мастер академске студије завршила је 2013. године са просечном оценом 9,83 на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Докторске академске студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду уписала је 2015/16. године на модулу Језик и положила испите са просечном оценом 9,88. У периоду од 2014. до 2017. године повремено је радила као наставник руског језика.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а МАРИЈА ОПАЧИЋ
број уписа 15009/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ
У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 18.09.2019.

Марија Опачић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора МАРИЈА ОПАЧИЋ
Број уписа 15009/Д
Студијски програм ДАС; МОДУЛ: ЈЕЗИК
Наслов рада КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
Ментор АКАДЕМИК ПРОФ. ДР ПРЕДРАГ ПИПЕР

Потписани МАРИЈА ОПАЧИЋ

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 18. 09. 2019.

Марија Опачић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

КАТЕГОРИЈА СОЦИЈАТИВНОСТИ У РУСКОМ
И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 18.09.2019

Марија Павловић